GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRUSICE

NA LATA 2017 - 2020

OPRACOWANIE:
Jakub Danielski
ewidencjazabytkow@gmail.com

WROCŁAW, SIERPIEŃ 2016

Spis treści

1. Wstęp ... 3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami ... 4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce ... 5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego ... 11
4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu ... 14
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego ... 20
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2017 - 2020 z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy ... 20
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy ... 28
5.2.1. Charakterystyka gminy ... 28
5.2.2. Zarys historii obszaru gminy ... 29
5.2.3. Historia miejscowości gminy Prusice ... 31
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony ... 47
5.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków ... 47
5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków ... 49
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków ... 50
5.5. Zabytki archeologiczne ... 66
5.6. Krajobraz kulturowy - dziedzictwo materialne gminy Prusice ... 78
5.6.1. Historyczne układy przestrzenne ... 78
5.6.2. Historyczne obiekty budowlane ... 84
5.6.3. Dziedzictwo niematerialne ... 94
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń ... 95
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Prusice ... 97
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami ... 103
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami ... 104
9.1. Dotacje ... 105
9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego ... 109
9.3. Środki europejskie ... 110
10. Realizacja i finansowanie przez gminę Prusice zadań z zakresu ochrony zabytków ... 113
11. Bibliografia ... 116
12. Spis tabel, rysunków i zdjęć ... 116

1. Wstęp

Dziedzictwo kulturowe jako jeden z podstawowych aspektów życia i działalności człowieka, kształtuje związki międzyludzkie i określa tożsamość i świadomość społeczności. Obiekty zabytkowe stanowią cenny element kultury, który wpływa na kształtowanie się otoczenia człowieka współczesnego, mający wszechstronny wpływ na jego życie codzienne. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa, należycie pielęgnowane i wykorzystane, powinny stanowić jeden z głównych czynników rozwoju życia społeczno - gospodarczego.

W 20 lat po zapoczątkowaniu w Polsce przemian ustrojowych pojawiają się nowe zjawiska i postawy wobec problemu ochrony dorobku i spuścizny minionych pokoleń. Zaczynamy postrzegać dziedzictwo kulturowe jako jedną z ważniejszych gałęzi życia gospodarczego, która może generować znaczne zyski. Przejawem nowego podejścia władz do roli dziedzictwa kulturowego było przyjęcie 23 lipca 2003 r. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która zastępując starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., na nowo zdefiniowała pojęcia z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i określiła politykę państwa oraz powinności władz państwowych i samorządowych w tej dziedzinie. Ustawa zobowiązuje organy samorządu do sporządzania co cztery lata Programów opieki nad zabytkami. Niniejsze opracowanie stanowi wypełnienie ustawowego obowiązku.

Przedmiotem Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Prusice jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego gminy Prusice. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446, ze zm.) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Gminny program opieki nad zabytkami sporządzany jest przez Burmistrza, następnie po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Miasta i Gminy. Program ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata Burmistrz przedstawia Radzie Miasta i Gminy sprawozdanie z wykonania Programu.

Program ten stanowi kontynuację opracowanego Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2010 - 2013, który został przyjęty uchwałą nr LVII/399/10 Rady Miasta i Gminy Prusice dnia 15 lutego 2010 r. Program został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

Gminny program opieki nad zabytkami to dokument uzupełniający do innych aktów planowania. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Głównym odbiorcą Programu jest lokalna wspólnota samorządowa. W zamierzeniu beneficjentami Programu mają stać się nie tylko prywatni właściciele czy użytkownicy obiektów zabytkowych, ale również mieszkańcy gminy. Istotnym celem Programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Ważne jest, aby poprawa ta dokonywała się przy partycypacji mieszkańców gminy, w różnych formach ich życiowej aktywności (praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych) zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446 ze zm.), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych, służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem opieka nad zabytkami ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków (którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego), a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto, ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy, wyznacza cele opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami i są one następujące:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony tego dziedzictwa określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie tego konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. - Dz. U. nr 78 poz. 483 ze zm.) w przepisach:

  - **Art. 5**: „Rzeczpospolita Polska (…) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju".

  - **Art. 6 ust. 1**: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym".

  - **Art. 86**: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa".

- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446 ze zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

  - **Art. 3**: definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

    W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

  - **Art. 4**: objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska".

  - **Art. 5**: określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „Opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego

otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury".

- **Art. 6**: klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:
„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:
1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
a) krajobrazami kulturowymi,
b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
c) dziełami architektury i budownictwa,
d) dziełami budownictwa obronnego,
e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
f) cmentarzami,
g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
f) instrumentami muzycznymi,
g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
b) cmentarzyskami,
c) kurhanami,
d) reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej".

- **Art 7**: reguluje następujące formy ochrony zabytków:
1) Wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków.
1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.
2) Uznanie za pomnik historii, zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.
3) Utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

4) Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Rejestr zabytków - dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat. Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu, na podstawie decyzji ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Na podstawie decyzji Wojewódzki Konserwator Zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłoszona jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat. Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków - na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki Konserwator Zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu - w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

Lista Skarbów Dziedzictwa - prowadzi ją minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego, zaliczany do jednej z kategorii, na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Pomnik historii - Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może złożyć wniosek, o którym mowa w ust. 1, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków. Cofnięcie uznania zabytku nieruchomego za pomnik historii następuje w trybie przewidzianym dla jego uznania. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.

Park kulturowy - jest formą ochrony zabytków. Tworzony jest w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park może

być powoływany przez radę gminy, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

- **Art. 16 ust. 1**: wskazuje radę gminy, jako organ tworzący park kulturowy, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

- **Art. 17**: określa zakazy i ograniczenia dotyczące terenu parku kulturowego, związane z: prowadzeniem robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczaniem tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowaniem lub magazynowaniem odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, składowania lub magazynowania odpadów.

- **Art. 18**: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.
2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:
1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

- **Art. 19**: wskazuje, że „1. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych.
1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.
1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności: 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.
2. W przypadku gdy gmina posiada Gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.
3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

- **Art. 20**: mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

- **Art. 21**: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy".

- **Art. 22**: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.
2. Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.
3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.
4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.
5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych".

- **Art. 89**: wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:
1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków".

- **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. 2016 poz. 446 ze zm.), gdzie w art. 7 ust 1 pkt. 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (…) kultury, w tym (…) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami". Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym:

- **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1073). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

- **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1332). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Ustawa dotyczy także obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

- **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. 2017 poz. 519), która mówi między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.
- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. 2016 poz. 2134 ze zm.), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. 2016 poz. 2147 ze zm.). W rozumieniu ustawy, celem publicznym jest między innymi: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. z 2017 r. poz. 862). Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.
- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (t. j. Dz. U. 2016 poz. 1817 ze zm.). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).
- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa** (t. j. Dz. U. 2015 poz. 774). Ustawa definiuje pojęcie reklamy, szyldu, krajobrazu, krajobrazu kulturowego, krajobrazu priorytetowego. Nakłada też m.in. obowiązek sporządzania przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, w którym mają być zdefiniowane obszary krajobrazów priorytetowych, gdzie sejmik województwa ma mieć możliwość ustalania norm dotyczących wysokości, kształtu budynków i ewentualnego stosowania materiałów miejscowych lub tradycyjnej architektury. Ustawa wprowadza kary za nielegalne reklamy. Ponadto daje samorządom możliwość uchwalenia lokalnego kodeksu reklamowego, w którym określone zostaną zasady sytuowania m.in. nośników reklam.

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. z 2017 r. poz. 972). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiąganie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami" (art. 1).

Zgodnie z ustawą muzeum realizuje powyższe cele poprzez:
„1) gromadzenie dóbr kultury w statutowo określonym zakresie,
2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych muzealiów,
3) przechowywanie gromadzonych dóbr kultury, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,
4) zabezpieczanie i konserwację muzealiów oraz, w miarę możliwości, zabezpieczanie stanowisk archeologicznych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody,
5) urządzanie wystaw,
6) organizowanie i prowadzenie badań, ekspedycji naukowych oraz prac wykopaliskowych,
7) prowadzenie działalności edukacyjnej,
8) udostępnianie zbiorów do celów naukowych i edukacyjnych,
9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania i korzystania ze zbiorów,
10) prowadzenie działalności wydawniczej” (art. 2).
Gmina jako podmiot tworzący (lub przejmujący) muzeum zobowiązana jest do:
1) zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum,
2) zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom,
3) sprawowania nadzoru nad muzeum.

- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. 2012 poz. 642 ze zm.). Mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (t. j. Dz. U. 2016 poz. 1506 ze zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Prusice jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się Gminny program opieki nad zabytkami połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotykają problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Prusice zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

- **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami 2014 - 2017**

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 - 2017 przyjęty został w dniu 24 czerwca 2014 r. przez Radę Ministrów. Dokument ma usprawnić nadzór nad służbami konserwatorskimi oraz określić źródła finansowania inwestycji i procedur administracyjnych związanych z wydawaniem decyzji oraz przyznawaniem funduszy na prace podejmowane w obiektach zabytkowych.

Uchwalony program jest pierwszym dokumentem porządkującym działania organów sprawujących opiekę nad zabytkami. Z programu będą pochodzić fundusze między innymi na szkolenia dla urzędników i ujednolicenie kwestii formalnych. Wśród zadań uwzględnionych w przyjętym dokumencie znalazło się porządkowanie rejestru zabytków oraz przygotowanie zasad oceny stanu zachowania zabytków nieruchomych. Program ma na celu także zwiększenie uspołecznienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami poprzez promowanie takich narzędzi jak konkursy, konsultacje z mieszkańcami i współpraca z mediami. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego zamierza przeznaczyć na jego realizację 26,5 mln zł. Dokument doprecyzowuje ponadto kompetencje samorządów w zakresie realizowania projektów konserwatorskich

i rewitalizacyjnych. Zgodnie z nowymi ustaleniami Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Generalnego Konserwatora Zabytków, w ciągu najbliższych 3 lat zaangażowanie samorządów w opiekę nad zabytkami powinno znacznie wzrosnąć.

- **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004 - 2020**

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013, przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r., poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów".

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:
- wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe".

W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:
- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.
- zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

- **Strategia Rozwoju Kraju 2020 - Aktywne społeczeństwo, Konkurencyjna gospodarka, Sprawne państwo**

Strategia Rozwoju Kraju 2020 została uchwalona przez Radę Ministrów dnia 25 września 2012 r. Jest to główna strategia rozwojowa w średnim horyzoncie czasowym, wskazuje strategiczne zadania państwa, których podjęcie w perspektywie najbliższych lat jest niezbędne, by wzmocnić procesy rozwojowe.

Strategia wyznacza trzy obszary strategiczne, w których będą się koncentrować główne zadania:
1. Sprawne i efektywne państwo;
2. Konkurencyjna gospodarka;
3. Spójność społeczna i terytorialna.

W Strategii pojawiają się zapisy mówiące o wprowadzeniu obowiązku sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych obejmujących obszary miejskie, a w szczególności metropolitalne, tereny wrażliwe rozwojowo, związane z ochroną między innymi dziedzictwa kulturowego (Cel I.1. Przejście od administrowania do zarządzania rozwojem, Priorytet I.1.5. Zapewnienie ładu przestrzennego).

Drugim ważnym, podkreślonym przez strategię obszarem jest digitalizacja zasobów dziedzictwa narodowego oraz zapewnienie właściwego ich przechowywania (Cel II.5. Zwiększenie wykorzystania technologii cyfrowych, Priorytet II.5.3. Zapewnienie odpowiedniej jakości treści i usług cyfrowych; Cel III.2. Zapewnienie dostępu i określonych standardów usług publicznych, Priorytet III.2.1. Podnoszenie jakości i dostępności usług publicznych).

Ponadto wspierany będzie rozwój infrastruktury społecznej - w tym infrastruktury kulturalnej - oraz działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, co stanowi ważny czynnik rozwoju i podnoszenia atrakcyjności gminy (Cel III.3. Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju oraz integracja przestrzenna dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych, Priorytet III.3.2. Wzmacnianie ośrodków wojewódzkich).

- **Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020**

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 została przyjęta uchwałą nr 104 przez Radę Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu SRK 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego", a zwłaszcza jego priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej". Wytyczone tutaj kierunki działań to:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii jako „kluczowy element potencjału kulturowego", a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa". W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

- **Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030**

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030 została przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu;
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym;
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich;

- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów poprzemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Prusice omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikające z dokumentów na poziomie:

- **wojewódzkim:** Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2015 - 2018, Strategia rozwoju województwa Dolnośląskiego 2020, Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014 - 2020, Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego, Plan zagospodarowania Przestrzennego województwa dolnośląskiego - Perspektywa 2020;
- **powiatowym:** Strategia rozwoju Powiatu Trzebnickiego na lata 2016 - 2022, Strategia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Kraina Wzgórz Trzebnickich w ramach Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 - 2020, zaplanowana w perspektywie do 2023 roku.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Prusice na lata 2017 - 2020 jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy.

Dokumenty opracowane na poziomie województwa i powiatu:

- **Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2015 - 2018**

Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2015 - 2018 nie został jeszcze uchwalony. Poprzedni Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2007 - 2011 został przyjęty 26 października 2006 r. uchwałą Sejmiku Województwa Dolnośląskiego nr LX/912/2006. Głównym celem sformułowania programu jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego Dolnego Śląska przez określenie służących temu warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach samorządu województwa. Po przeprowadzeniu analizy zasobów dziedzictwa kulturowego województwa dolnośląskiego, analizy realizacji poprzedniego dokumentu programowego i działań samorządu województwa do 2014 r. oraz analizy szans i zagrożeń, mocnych i słabych stron stanu dziedzictwa kulturowego oraz uwarunkowań jego ochrony na Dolnym Śląsku, sformułowany został cel strategiczny Programu opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2015 - 2018 oraz cztery cele operacyjne wraz z priorytetami i kierunkami działań.

Cel strategiczny: Zwiększenie roli dziedzictwa kulturowego w rozwoju społecznym i ekonomicznym Dolnego Śląska**.**

Na cele kierunkowe składają się cztery priorytety:

1. Ochrona i rewitalizacja zabytków.
2. Zwiększenie potencjału ekonomicznego regionu w oparciu o dziedzictwo kulturowe.
3. Pogłębianie poczucia odpowiedzialności za wielokulturowe dziedzictwo regionu.
4. Aktywizacja społeczności i podmiotów lokalnych.

- **Strategia rozwoju województwa Dolnośląskiego 2020**

Strategia rozwoju województwa Dolnośląskiego 2020 została przyjęta uchwałą nr XXXII/932/13 przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego dnia 28 lutego 2013 r. Strategia wytycza cele i kierunki rozwoju regionu, prezentuje potencjał Dolnego Śląska i określa wspólną płaszczyznę działań poszczególnych regionów. Zasadnicze filary, na którym opierać się będzie rozwój Dolnego Śląska, to produkcja oraz usługi. Bogactwa naturalne, zasoby wiedzy oraz walory środowiska przyrodniczego i kulturowego, przygraniczne położenie pozwolą na zwiększenie znaczenia Dolnego Śląska jako silnego regionu gospodarczego, realizującego model wzrostu złożony z:

- „Autostrady Nowej Gospodarki" - obszaru dynamicznego rozwoju przemysłu opartego na najnowocześniejszych technologiach oraz nowoczesnych usługach, skupionych wokół istniejących i projektowanych ciągów komunikacyjnych (transportowych i teleinformatycznych).
- Obszarów o wybitnych wartościach przyrodniczych, uzdrowiskowych i kulturowych.

Strategia podkreśla wysoki potencjał turystyczny Dolnego Śląska, o czym decydują między innymi:

- zróżnicowane walory krajobrazowe, przyrodnicze, w większości objęte ochroną prawną;
- walory kulturowe (zwłaszcza zasoby dziedzictwa materialnego). Województwo Dolnośląskie zajmuje pierwszą pozycję w Polsce, ponad 83000 obiektów zabytkowych. Najwyższy udział w zasobach krajowych (24%) posiadają zespoły rezydencjonalne - zamki i pałace, oraz towarzyszące im zabytkowe założenia kształtowanej zieleni - parki i ogrody (12%).

Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego określa cztery podstawowe obszary integracji:

1. Wrocławski Obszar Integracji - Wrocław i otaczający go obszar, posiadający z nim silne powiązania funkcjonalne.
2. Legnicko - Głogowski Obszar Integracji - obszar zagłębia miedziowego oraz jego zaplecza.
3. Sudecki Obszar Integracji - południowy obszar województwa.
4. Zachodni Obszar Integracji - tereny leżące przy zachodniej granicy regionu.

Działania związane z ochroną zabytków, wpisują się w cele związane z wieloma aspektami działań przewidzianych przez strategię, lecz głównie w działania związane z rozwojem turystyki. Turystyka powinna stanowić jeden z filarów rozwoju społecznego i gospodarczego regionu. Materialne i kulturowe atrakcje należy wykorzystać dla rozwinięcia produktów turystycznych, zwłaszcza na bazie uzdrowisk oraz ofert adresowanych zarówno do Dolnoślązaków, ale także do osób spoza regionu. Poza aspektami rekreacji i wypoczynku turystyka winna być wykorzystana jako instrument procesu edukacyjnego i wychowawczego.

- **Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014 - 2020**

Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014 - 2020 został przyjęty przez Komisję Europejską dnia 18 grudnia 2014 r. Jest to dokument, który stanowi podstawę dla realizacji zadań, które mogą być dofinansowane ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Wyznaczone cele, są odpowiedzią na wyzwania rozwojowe regionu.

Cel główny programu: Wzrost konkurencyjności Dolnego Śląska, zapewniający poprawę poziomu życia jego mieszkańców przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju. Podniesienie poziomu gospodarczej i społecznej konkurencyjności regionu oraz poprawa jakości życia mieszkańców musi uwzględniać użytkowanie zasobów naturalnych zgodnie z zasadami ekorozwoju.

Jednym z wyznaczonych celów tematycznych jest: zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami. Stwierdzono, że ochrona różnorodności biologicznej oraz ochrona zabytków zapewni zachowanie najbardziej wartościowych zasobów dla obecnych i przyszłych pokoleń oraz pośrednio przyczyni się do rozwoju gospodarki regionu. Dla celu tego, jednym z wybranych priorytetów inwestycyjnych jest dziedzictwo kulturowe.

Kolejnym, wyznaczonym priorytetem inwestycyjnym jest ochrona i udostępnianie zasobów przyrodniczych.

W programie wyznaczono 11 osi priorytetowych, a tym: Oś priorytetowa 4 - środowisko i zasoby.

Oś ta obejmuje 2 cele tematyczne: Promowanie dostosowania do zmian klimatu, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem oraz zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami.

- Priorytet inwestycyjny: Dziedzictwo kulturowe.

Cel szczegółowy: Zwiększenie ochrony i efektywności wykorzystania zasobów kulturowych regionu.

Rezultaty: Realizacja priorytetu przyczyni się do zwiększenia atrakcyjności województwa zarówno dla jego mieszkańców jak i turystów, przy jednoczesnej ochronie istniejących zasobów dziedzictwa kulturowego. Dolny Śląsk jest regionem o najbogatszych zasobach zabytkowych w kraju. Stanowią one zasadniczy czynnik wpływający na kształtowanie się tożsamości regionalnej, a także określają i wyznaczają w dużym stopniu uwarunkowania rozwoju województwa, będąc szansą promocji całego regionu. Dofinansowanie przedsięwzięć dotyczących ochrony i opieki nad najwyższej rangi obiektami zabytkowymi, w celu uniknięcia ich zniszczenia, pozwoli na zachowanie elementów dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń oraz stanowić będzie bodziec dla rozwoju społeczno - gospodarczego regionu. Wsparciem zostaną objęte zabytki nieruchome, wpisane do rejestru prowadzonego przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków we Wrocławiu wraz z ich otoczeniem, jak również zabytki ruchome znajdujące się w ww. zabytkach objętych wsparciem. Możliwe będzie przystosowanie obiektów zabytkowych do pełnienia przez nie nowych funkcji (w szczególności do prowadzenia działalności kulturalnej i turystycznej).

- Priorytet inwestycyjny: Ochrona i udostępnianie zasobów przyrodniczych.

Cel szczegółowy: Ochrona różnorodności biologicznej i zwiększenie efektywności wykorzystania zasobów przyrodniczych regionu.

Rezultaty: Występowanie na terenie województwa wielu siedlisk przyrodniczych, gatunków fauny i flory, nakłada na cały region szczególną odpowiedzialność za ochronę dziedzictwa przyrodniczego. Zapobiegnie to niszczeniu wartościowych miejsc, siedlisk, okazów. Realizacja priorytetu przyczyni się do zwiększenia atrakcyjności województwa, zarówno dla jego mieszkańców jak i turystów, przy jednoczesnej ochronie istniejących zasobów dziedzictwa naturalnego. Wsparcie przeznaczone będzie także na wyposażenie parków krajobrazowych i rezerwatów przyrody, przyczyniające się bezpośrednio do czynnej ochrony przyrody.

- **Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego**

Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego została przyjęta uchwałą nr 2696/III/09 przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego dnia 28 kwietnia 2009 r. W Programie najważniejszą pozycję wśród turystycznych walorów krajoznawczych, o charakterze kulturowym, zajmują zabytki architektury i budownictwa. Turystyczna waloryzacja zabytków wyłoniła listę najcenniejszych obiektów zabytkowych województwa. Warunkiem zainteresowania turystycznego zabytkami archeologicznymi jest ich odpowiednie wyeksponowanie w terenie i przystosowanie dla potrzeb zwiedzających. Dotyczy to przede wszystkim stanowisk archeologicznych o własnej, czytelnej formie krajobrazowej.

Analiza grup walorów województwa dolnośląskiego pozwala stwierdzić, że:

- liczne tereny i obiekty zabytkowe, dają możliwość tworzenia i eksploatowania szlaków krajoznawczych,

- istnieje możliwość tworzenia szlaków historycznych, edukacyjnych, wykorzystujących lokalizację rzadkich miejsc ważniejszych bitew oraz martyrologii z okresu II wojny światowej. Zwiększenie atrakcyjności zabytków ma odbywać się między innymi poprzez ożywienie zabytków cyklicznymi imprezami, odpowiednią infrastrukturą i kalendarzem imprez. Mocnymi stronami rozwoju turystyki na Dolnym Śląsku są wysokie walory kulturowe łączące dorobek kultur: polskiej, czeskiej, austriackiej i niemieckiej oraz rozbudowana baza turystyczna, zwłaszcza w rejonach górskich i uzdrowiskowych. Program wskazuje także słabe strony rozwoju turystyki na Dolnym Śląsku, do których należą między innymi: zły stan zabytków oraz brak sprawnego regionalnego i lokalnego systemu informacji turystycznej.

- **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego**

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego został przyjęty uchwałą nr XLVIII/873/2002 przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego dnia 30 sierpnia 2002 r. Jednym z celów strategicznych jest ochrona dziedzictwa kulturowego - udostępnienie go społeczeństwu i włączenie we współczesne struktury funkcjonalno - przestrzenne, z zachowaniem odrębności kulturowej i krajobrazowej regionu dolnośląskiego, poprzez:
- tworzenie uwarunkowań przestrzennych sprzyjających utrwaleniu wielokulturowej tożsamości historycznej regionu z zachowaniem lokalnych odrębności;
- odtworzenie wartości obszarów o najcenniejszych walorach krajobrazu historycznego;
- rehabilitacja historycznie ukształtowanych kultur narodowych regionu w sferze materialnej i duchowej;
- pozyskanie nowych właścicieli dla zasobów zabytków rezydencjonalnych znajdujących się w gestii ANR i dalszą prywatyzację zabytków stanowiących własność Skarbu Państwa;
- wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego jako ważnego elementu rozwoju gospodarczego oraz promocji województwa dolnośląskiego.
Kierunki działań:
1. Wspieranie działań służących poprawie stanu obiektów zabytkowych.
2. Zachowanie, ochrona i rewaloryzacja historycznych układów.
3. Ochrona i zachowanie krajobrazu kulturowego o najcenniejszych walorach artystycznych i krajobrazowych województwa poprzez ustalenie form ochrony:
- strefa „A" pełnej ochrony konserwatorskiej, dla obszarów uznanych za szczególnie ważne jako materialne świadectwo historyczne, w których elementy dawnego układu przestrzennego zachowały się w prawie nienaruszonym stanie lub zostały tylko nieznacznie zniekształcone i stanowią harmonijną całość w krajobrazie lub jego dominantę;
- strefa „B" ochrony konserwatorskiej, dla obszarów, w których elementy dawnego układu przestrzennego zachowały się w stosunkowo dobrym stanie a krajobraz zachował swój historyczny charakter i harmonię. Obszary objęte strefą podlegają rygorom konserwatorskim w zakresie utrzymania zasadniczych elementów struktury przestrzennej i utrzymania istniejącej substancji zabytkowej;
- strefa „W" ochrony stanowisk archeologicznych, obejmująca stanowiska archeologiczne o własnej formie terenowej jak grodziska, forty, ruiny zamków, hałdy i szyby górnicze.
4. Utworzenie parków i rezerwatów kulturowych w celu ochrony, utrzymania i wyeksponowania unikatowych walorów krajobrazowych, przyrodniczych, kulturowych, historycznych i architektonicznych województwa.
5. Zachowanie, ochrona i rewaloryzacja obiektów i zespołów o najwyższej randze i szczególnym znaczeniu dla kultury narodowej.
6. Ochrona, zachowanie i udostępnianie stanowisk archeologicznych o zachowanych formach krajobrazowych do celów naukowych, dydaktycznych i turystycznych.
7. Tworzenie atrakcyjnych ofert inwestycyjnych o charakterze kulturotwórczym, społecznym i gospodarczym, których funkcjonowanie powinno sprzyjać utrzymaniu i wspomaganiu zasobów środowiska kulturowego.
8. Rewaloryzacja obszarów zabudowy przemysłowej oraz obiektów i urządzeń technicznych.
9. Przy zagospodarowaniu pozostałych obszarów zalecono kontynuowanie tradycji architektonicznych regionu w zakresie skali, formy, detalu, materiału nowo wznoszonej zabudowy oraz wpisanie jej w historycznie ukształtowaną przestrzeń.

- **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego. Perspektywa 2020**

Nowy plan, sporządzony został na podstawie uchwały nr LVIII/889/2006 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 21 września 2006 r. Plan zagospodarowania Przestrzennego województwa dolnośląskiego - Perspektywa 2020 został przyjęty uchwałą nr XLVIII/1622/2014 przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego dnia 27 marca 2014 r. Plan składa się z 3 części tekstowych oraz załączników graficznych.

Założenia w zakresie ochrony zabytków są następujące:

- region rozwija się z poszanowaniem walorów środowiska, przyrodniczo - krajobrazowych oraz kulturowych, przy wykorzystaniu szans rozwojowych, jakie daje mu korzystne położenie geograficzne;
- w rozwoju regionu, uwzględnia się przyjęte systemy ochrony zasobów przyrodniczo - krajobrazowych i zasobów kulturowych, a ich ochrona oraz przyjazne dla środowiska udostępnianie, stanowi ważny czynnik kształtowania tożsamości regionalnej i rozwoju gospodarczego.

Kierunki działań w zakresie ochrony przyrody i krajobrazu:

- Zachowanie i odtwarzanie zasobów przyrodniczo - krajobrazowych;
- Rozszerzenie i umocnienie regionalnego systemu obszarów chronionych i jego zintegrowanie z systemami krajowymi i europejskimi.

Kierunki działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego:

- Harmonijne kształtowanie krajobrazu kulturowego oraz poprawa stanu i wykorzystania zespołów zabytkowych;
- Ochrona oraz poprawa stanu i wykorzystania zespołów zabytkowych;
- Ochrona dóbr kultury współczesnej.

- **Strategia rozwoju Powiatu Trzebnickiego na lata 2016 - 2022**

Strategia rozwoju Powiatu Trzebnickiego na lata 2016 - 2022 została przyjęta uchwałą nr XXVIII/136/2016 przez Radę Powiatu Trzebnickiego dnia 17 marca 2016 r. Poprzedni dokument strategiczny dla powiatu trzebnickiego obowiązywał w latach 2007 - 2015.

Układ dokumentu strategii opiera się na kilku elementach: diagnozie społeczno - gospodarczej jednostki samorządowej, analizie SWOT, określeniu wizji jednostki, służących jej osiągnięciu celów strategicznych, operacyjnych oraz działań strategicznych, a także systemu monitoringu strategii. Ważnym elementem jest również część dotycząca zgodności strategii z innymi dokumentami strategicznymi - na poziomie powiatu, województwa, kraju, także w różnych sferach.

Wyznaczona misja: Misją Powiatu Trzebnickiego jest działalność na rzecz zrównoważonego rozwoju społeczno - ekonomicznego w oparciu o lokalną aktywność gospodarczą, tworzącą nowoczesne miejsca pracy, z poszanowaniem lokalnego dziedzictwa kulturowego, historycznego i przyrodniczego, w przyjaznym i bezpiecznym otoczeniu dla jego mieszkańców oraz turystów.

Strategia opiera się na podziale na cele strategiczne i operacyjne, do których przyporządkowano propozycje zadań strategicznych:

Cel strategiczny I - Rozbudowa i modernizacja infrastruktury powiatu.

Cel strategiczny II - Zrównoważony rozwój gospodarczy.

Cel operacyjny 2 - Racjonalne wykorzystanie walorów przyrodniczych i historycznych.

Zadania:

- Stworzenie Powiatowego Centrum Informacji Turystycznej.
- Utworzenie strony internetowej promującej walory turystyczne powiatu.
- Opracowanie strategii rozwoju turystyki w powiecie.
- Remont i utrzymanie w dobrym stanie obiektów zabytkowych
- Współpraca przy wyznaczaniu, modernizacji i utrzymaniu szlaków turystycznych.
- Dofinansowanie i opracowywanie broszur tematycznych promujących teren powiatu.
- Promocja i aktywne poszukiwanie zewnętrznego finansowania budowy Centrum Pobytu Aglomeracji Wrocławskiej - kampusów edukacyjnych w Żmigrodzie i Trzebnicy.

- Promocja ekologicznych produktów regionalnych.
- Budowa i modernizacja ścieżek rowerowych wzdłuż dróg powiatowych.

Cel strategiczny III - Rozwój społeczny i aktywizacja mieszkańców powiatu.

W Strategii przedstawiono zasoby obiektów zabytkowych na terenie powiatu. Według rejestru prowadzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu, w gminie Oborniki Śl. znajduje się 776 obiektów zabytkowych, w gminie Prusice -767, w gminie Trzebnica - 965, w gminie Wisznia Mała - 272, w gminie Zawonia - 401, w gminie Żmigród - 963. Dużą część tych obiektów stanowią budynki mieszkalne i gospodarcze, ale są wśród nich również obiekty gospodarcze (np. młyny, tartaki), oświatowe, sakralne, zespoły dworskie czy folwarczne. Wiele z miejscowości z terenu powiatu zostało wpisanych do rejestru ze względu na historyczne układy ruralistyczne wsi, historyczne układy urbanistyczne miast czy budowy przysiółków. Obszar powiatu jest również bogaty w stanowiska archeologiczne: 361 w gminie Prusice, 570 w gminie Trzebnica, 142 w gminie Wisznia Mała, 207 w gminie Zawonia oraz 910 w gminie Żmigród.

- **Strategia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Kraina Wzgórz Trzebnickich w ramach Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 - 2020, zaplanowana w perspektywie do 2023 roku**

W Strategii przedstawiono:
- Analizę mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń (analiza SWOT);
- Kluczowe problemy w rozwoju obszaru;
- Priorytetowe cele rozwoju;
- Kluczowe działania przyczyniające się do osiągnięcia celów (wraz ze wskaźnikami);
- Preferowane kryteria wyboru projektów;
- Grupy defaworyzowane na lokalnym rynku pracy oraz w życiu społecznym.

Obszar objęty LSR w ramach LGD Kraina Wzgórz Trzebnickich obejmuje 5 gmin województwa dolnośląskiego wchodzących jednocześnie w skład powiatu trzebnickiego - Trzebnica, Prusice, Oborniki Śląskie, Wisznia Mała, Zawonia.

W obszarze ochrony i opieki zabytków wyznaczono następujące cele:

Cel ogólny 1. Wzrost gospodarczy w oparciu o rozwój turystyki i wsparcie przedsiębiorczości na obszarze Krainy Wzgórz Trzebnickich.

Cel szczegółowy 1.1. Wzrost atrakcyjności turystycznej w oparciu o produkty lokalne i walory przyrodniczo - kulturowe obszaru.

Cel ogólny 2. Wysoka jakość życia mieszkańców Krainy Wzgórz Trzebnickich.

W Strategii znalazły się także: krótki opis dziedzictwa kulturowego/zabytków, w tym: walory przyrodnicze, walory kulturowe, krótka charakterystyka obszarów atrakcyjnych turystycznie oraz wskazano potencjał dla rozwoju turystyki, informacje dotyczące liczby gospodarstw agroturystycznych, opis produktów lokalnych, tradycyjnych i regionalnych podkreślających specyfikę danego obszaru (krótki opis produktów charakterystycznych, występujących na obszarze), w tym promocji i sprzedaży takich produktów.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2017 - 2020 z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Prusice zgodny jest z dokumentami:

- **Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Prusice 2014 - 2025**

Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Prusice 2014 - 2025 została przyjęta uchwałą nr XX/125/15 przez Radę Miasta i Gminy Prusice dnia 10 listopada 2015 r. Strategia obejmuje koncepcje funkcjonowania Gminy Prusice na najbliższe lata ze wskazaniem jej wizji i misji, priorytetów, celów strategicznych oraz kierunków i scenariuszy rozwojowych. Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Prusice 2014 - 2025 daje możliwość tworzenia warunków do rozwijania aktywności i świadomości społecznej poprzez różne formy współdziałania i jest podstawowym dokumentem długofalowej polityki lokalnej

Strategia składa się z dwóch części: pierwsza zawiera merytoryczny opis kierunków rozwojowych, zadań do realizacji. Natomiast w drugiej części znajdują się materiały, które zostały wykorzystane do opracowania części pierwszej.

Jednym z podstawowych założeń do Strategii jest w każdym przypadku wizja. Daje ona pewien opis wizerunku Miasta i Gminy Prusice w odległej przyszłości, przy założeniu wystąpienia korzystnych uwarunkowań.

Wyznaczona wizja: Marzenia stają się rzeczywistości.

Wyznaczona misja: zapewnienie wszechstronnego rozwoju wraz z poprawą jakości życia mieszkańców cel nadrzędny: bezpieczeństwo i satysfakcja mieszkańców.

Wśród opracowanych w Strategii celi, znalazły się cele, które związane są z ochroną i opieką nad zabytkami:

Cel strategiczny 4. Sport, kultura, turystyka i rekreacja.
Cel operacyjny 4.1. „Skok do Skokowej”.
Cel operacyjny 4.2. Wykorzystanie potencjału turystycznego Gminy Prusice.
Cel operacyjny 4.3. Poprawa jakości usług z zakresu kultury fizycznej i sportu.
Cel operacyjny 4.4. Prowadzenie działalności kulturalnej.
Cel operacyjny 4.5. Współpraca z miastami partnerskimi w celach turystycznych.
Cel strategiczny 5. Wizerunek Miasta i Gminy Prusice.
Cel operacyjny 5.1. Budowa Wizerunku Miasta i Gminy Prusice.
Cel operacyjny 5.2. Tworzenie wizerunku przez pracowników urzędu.
Cel operacyjny 5.3. Prowadzenie działań wizerunkowych poprzez poprawę estetyki terenów zielonych.
Cel operacyjny 5.4. Promocja miasta i gminy Prusice.

- **Plan Odnowy Miejscowości Górowo na lata 2010 - 2017**

Plan Odnowy Miejscowości Górowo na lata 2010 - 2017 został opracowany w 2010 r. przez konsultantów Fundacji Rozwoju Demokracji Lokalnej - Centrum Dolnośląskie, na podstawie danych zastanych oraz danych pozyskanych na drodze badań ankietowych i spotkań z mieszkańcami. Dokument określa wizję, misję, cele i kierunki działania, wraz z zadaniami do realizacji na najbliższe lata. Plan Odnowy Miejscowości jest dokumentem strategicznym ułatwiającym planowanie i realizację działań rozwojowych na obszarach wiejskich. Celowe i nieprzypadkowe podejmowanie działań i projektów na rzecz odnowy miejscowości zwiększają prawdopodobieństwo ich sukcesu.

Wyznaczona wizja: Górowo to pięknie położona wśród czystych lasów, przyciągająca turystów, urokliwa miejscowość z czystymi i zadbanymi posesjami, nowymi chodnikami i wyremontowanymi drogami, w której mieszkańcy żyją dostatnio, wygodnie i zgodnie, mają do siebie zaufanie, współpracują angażując się w rozwój swojej miejscowości, dbają o postęp nie zapominając przy tym o tradycji i historii.

Wyznaczona misja: Górowo - tradycyjnie i postępowo.

Analiza słabych i mocnych stron Górowa wykazała, że istnieje 5 podstawowych obszarów, które wymagają wzmocnienia. Pierwszym z nich jest infrastruktura społeczna w rozumieniu zarówno obiektów służących do celów społecznych, kulturalnych i sportowo - rekreacyjnych, jak i działań o takim charakterze, które dzięki funkcjonowaniu obiektów, będą mogły być z powodzeniem realizowane. Drugi obszar to infrastruktura techniczna i ład przestrzenny, budowa i modernizacja infrastruktury technicznej oraz podniesienie estetyki wsi jest równoznaczna z poprawą warunków życia mieszkańców. Trzeci obszar to dziedzictwo kulturowe, czyli obiekty zabytkowe i historyczne, ale także tradycja, która jest obecna w misji Górowa. Czwarty obszar to aktywizacja społeczności lokalnej, bez której zaangażowania i działania rozwój i odnowa wsi będą trudne do osiągnięcia. Piąty obszar to promocja miejscowości jako miejsca atrakcyjnego do zamieszkania, inwestowania czy odpoczynku.

Działania do realizacji w ramach Planu Odnowy Miejscowości Górowo na lata 2010 - 2017:
Cel 1: Poprawa i rozwój infrastruktury i sfery społecznej.
Cel 2: Poprawa estetyki miejscowości poprzez rozwój infrastruktury technicznej i tworzenie ładu przestrzennego miejscowości.
Cel 3: Ochrona i zachowanie tradycji i dziedzictwa kulturowego.
Zadania:
1. Uprzątnięcie i oznakowanie cmentarza poniemieckiego;
2. Oznakowanie miejsca, gdzie zlokalizowany był kościół ewangelicki (poprzez postawienie kapliczki lub kamienia upamiętniającego).
Cel 4: Wzrost aktywności społeczności lokalnej.
Cel 5: Wzrost znaczenia miejscowości i rozwój potencjału turystycznego.

W niniejszym opracowaniu przedstawiono charakterystykę miejscowości Górowo, z uwzględnieniem jej położenia i przynależności administracyjnej, historii oraz analizy danych na temat liczby ludności oraz struktury wieku i przyrostu naturalnego ludzi mieszkających w Górowie. Dokonano również analizy infrastruktury edukacyjnej gminy Prusice, a także poziomu bezrobocia i struktury rolnictwa w miejscowości Górowo.

- **Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Prusice**

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Prusice zostało przyjęte uchwałą nr XXI/119/11 przez Radę Miasta i Gminy Prusice dnia 15 listopada 2011 r. Jest to aktualizacja Studium uchwalonego uchwałą Rady Gminy Prusice nr XIV/145/1999 z dnia 17.12.1999 r., ze zmianą wprowadzoną uchwałą nr X/67/07 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 11 kwietnia 2007 r. oraz uchwałą nr 64/XII/11 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia z dnia 8 czerwca 2011 r. dla terenu gminy w granicach administracyjnych - etap II zwaną dalej „zmianą Studium".

Studium jest narzędziem kształtowania polityki przestrzennej Samorządu. Jest dokumentem planistycznym, określającym politykę rozwoju przestrzennego gminy w jej granicach administracyjnych. Nie jest aktem prawa miejscowego, jednak jego ustalenia są wiążące dla organów miasta przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz umożliwiają integrację przestrzeni jako określonej całości. Studium ma także za zadanie sformułowanie lokalnych uwarunkowań, celów i programów rozwoju, dzięki czemu staje się ono dokumentem wytyczającym ogólną politykę przestrzenną gminy oraz aktem polityki rozwoju przestrzenno - gospodarczego gminy.

W Studium, w rozdziale V, zostały przedstawione obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

W Studium wyznaczono granice stref ochrony konserwatorskiej, które mogą ulec zmianie i korekcie na etapie sporządzenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Szczegółowy przebieg granic zostanie wyznaczony na mapie w skali przewidzianej dla miejscowych planów, a ustalony na podstawie aktualnego stanu zachowania zabytku. Przebieg stref dotyczących ochrony reliktów archeologicznych może ulec zmianie z uwagi na nowe odkrycia oraz dokonywaną weryfikację zabytków archeologicznych.

Należy dążyć do zachowania historycznego sposobu zagospodarowania działek: zabudowę lokalizować, zgodnie z rozplanowaniem zabudowy danej jednostki osadniczej; w miarę możliwości nie należy lokalizować zabudowy na zapleczu działek, na terenach dawnych ogrodów i sadów, ze względu na ochronę ekspozycji i czytelności historycznych układów przestrzennych; drugą linię zabudowy dopuszcza się w obszarach stref ochrony konserwatorskiej „B", „K", na drugim końcu działek siedliskowych (posesji), przy drogach gospodarczych; możliwość tworzenia w ten sposób drugiej linii zabudowy, wobec konkretnych terenów, zostanie określona na etapie opracowania miejscowych planów lub ich zmian, w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
Ustala się ochronę historycznych dominant architektonicznych i zakaz lokalizacji obiektów, które naruszyłyby ich rolę w krajobrazie kulturowym danej miejscowości. Wobec pozostałych terenów położonych w obszarze opracowania Studium, ze względu na zapewnienie właściwej ochrony krajobrazu kulturowego, wskazuje się na uwzględnienie następujących uwarunkowań:
- parametry dróg ograniczających obszary ochrony konserwatorskiej zabudowy wiejskiej od strony pól, należy wyznaczyć w taki sposób, aby stworzyć czytelną granicę między dawnym a planowanym układem zabudowy,
- nowa zabudowa powinna zostać starannie wpisana w krajobraz oraz być realizowana w nawiązaniu do zasad ukształtowania obiektów tradycyjnych, lokalnych formach; należy stosować zabudowę o gabarytach dostosowanych do zabudowy danej miejscowości, ze stromymi dachami, krytymi dachówką lub materiałem dachówkopodobnym w kolorze ceglastym lub w kolorze czerwonym matowym,
- wobec terenów położonych w sąsiedztwie stref ochrony konserwatorskiej oraz obiektów i obszarów objętych wojewódzką ewidencją zabytków, należy przewidzieć funkcje oraz rozwiązania przestrzenno - architektoniczne uwzględniające wartości zabytkowe otoczenia.
Ochroną prawną na podstawie przepisów szczególnych objęte są obszary i obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz tereny i obiekty znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.
Wobec terenów i obiektów wpisanych do rejestru zabytków obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:
- dla terenów i obiektów obowiązuje bezwzględny priorytet wymagań i ustaleń konserwatorskich nad względami wynikającymi z działalności inwestycyjnej. Należy dążyć do pełnej rewaloryzacji zabytków. Rygory te obowiązują niezależnie od położenia budowli, czy innego wpisanego do rejestru zabytków obiektu w poszczególnych strefach ochrony konserwatorskiej,
- wszelkie działania podejmowane przy zabytkach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.
Wobec budynków objętych wojewódzką ewidencją zabytków obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:
- należy zachować ich bryłę, kształt i geometrię dachu oraz zastosowane tradycyjne materiały budowlane,
- należy utrzymać, a w przypadku zniszczenia odtworzyć historyczny detal architektoniczny,
- należy zachować kształt, rozmiary i rozmieszczenie otworów zgodnie z historycznym wizerunkiem budynku, należy utrzymywać - lub odtworzyć - oryginalną stolarkę okien i drzwi,
- w przypadku konieczności przebicia nowych otworów, należy je zharmonizować z zabytkową elewacją budynku,
- należy chronić zachowany układ i wystrój wnętrz oraz dążyć do jego odtworzenia w tych przypadkach, gdy uległ niekorzystnym zmianom,
- należy stosować kolorystykę i materiały nawiązujące do tradycyjnych lokalnych rozwiązań, w tym ceramiczne lub tynkowe pokrycie ścian zewnętrznych; zakazuje się stosowania okładzin ściennych typu „siding",
- elementy elewacyjne instalacji technicznych należy montować z uwzględnieniem wartości zabytkowych obiektów.

Wobec obszarów objętych wojewódzką ewidencją zabytków nieruchomych obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego to jest rozplanowanie dróg, ulic i placów zabudowy, kompozycje wnętrz urbanistycznych, zespoły zabudowy oraz kompozycję zieleni,
- należy zachować historycznie nawierzchnie kamienne,
- obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu,
- wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne,
- należy przyznać pierwszeństwo wszelkim działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym, zarówno w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu, jaki w stosunku do historycznej struktury technicznej, instalacji wodnych, sieci komunikacyjnych oraz obiektów zabytkowych znajdujących się w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków,
- należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenia lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz od warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu; przy opracowaniu zasad kształtowania przyszłej zabudowy należy uwzględnić historyczny charakter zabudowy i jej rozplanowanie: np. mieszkaniowy, zagrodowy, siedliskowy itp.,
- przy nowych inwestycjach oraz związanych z modernizacją, rozbudową, przebudową obiektów istniejących wymaga się nawiązania gabarytami i sposobem kształtowania bryły i użytymi materiałami do miejscowej tradycji architektonicznej; w przypadku istniejącego obiektu - po rozbudowie budynek powinien tworzyć spójną kompozycję z istniejąca częścią,
- nowa zabudowa winna być zharmonizowana z historyczną kompozycją przestrzenno - architektoniczną w zakresie lokalizacji, rozplanowania, skali, układu kalenicy dachu, ukształtowania bryły, w tym kształtu i wysokości dachu, poziomu posadowienia parteru, formy architektonicznej, podziału otworów okiennych i drzwiowych, formy i wysokości ogrodzenia, z użyciem tradycyjnych, historycznych materiałów lokalnych oraz przy nawiązaniu do cech historycznej zabudowy danej miejscowości,
- lokalizacja nowej zabudowy na terenie zespołów; pałacowych, dworskich, folwarcznych możliwa jest wyłącznie w miejscu nieistniejących historycznych budynków lub jako logiczne uzupełnienie czworoboku zabudowy, z nawiązaniem do zabudowy historycznej odpowiadającej charakterowi zespołu, w zakresie skali, gabarytów, bryły, formy architektonicznej, rozwiązania elewacji, użytych materiałów elewacyjnych,
- nowa zabudowa nie może dominować nad zabudowa historyczną,
- zakazuje się lokalizacji wiat, składowisk, złomowisk na terenie w/w zespołów,
- zakazuje się wprowadzenia przegrodzeń dzielących optycznie w/w zespoły,
- zakazuje się budowy silosów i urządzeń technicznych w obrębie podwórzy folwarcznych,
- dopuszcza się budowę silosów na tym terenie jako wbudowane w obiekty folwarczne, w formie obudowanej, w miejscu nieistniejących obiektów historycznych, stosować materiały występujące w lokalnym budownictwie historycznym, elementy dysharmonizujące, nie spełniające warunków ochrony strefy konserwatorskiej, winny być usunięte lub poddane odpowiedniej przebudowie, analogicznie należy postępować w stosunku do innych elementów zniekształcających założenie historyczne (np. błędnych nasadzeń zieleni),
- zakazuje się lokalizacji dominant architektonicznych, urządzeń technicznych o gabarytach kolidujących z krajobrazem kulturowym obszaru,
- zakaz stosowania tworzyw sztucznych jako materiały okładzinowe,
- kolorystyka obiektów wina uwzględniać walory estetyczne otoczenia jak i rozwiązania kolorystyczne występujące w zabudowie historycznej danej miejscowości,
- zakaz budowy ogrodzeń betonowych z elementów prefabrykowanych: ogrodzenia należy projektować w nawiązaniu do zachowanych historycznych ogrodzeń w zakresie formy i materiału,
- umieszczanie reklam lub innych tablic nie związanych bezpośrednio z danym obiektem i stanowiących na obiekcie lub obszarze element obcy, jest zabronione. Dopuszczalne jest

umiejscawianie tablic informacyjnych instytucji lub szyldów sklepów i zakładów w miejscach na to wyznaczonych, we właściwej, nie agresywnej formie.

Dla urządzeń technicznych trwale związanych z miejscem posadowienia (mosty, przepusty, stopnie wodne itp.) figurujących w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków podstawowymi wymogami konserwatorskimi są:
- zachowanie tych urządzeń oraz ich formy wraz z historycznym zagospodarowaniem terenu,
- utrzymanie ich w należytym stanie technicznym.

Ustala się następujące strefy ochrony konserwatorskiej, w tym ochrony zabytków archeologicznych:
Strefa „A"- ścisłej ochrony obejmuje obszar, uznany za szczególnie ważny jako materialne świadectwo historyczne. Na terenie gminy strefy takie wyznaczono w miejscowościach Borów, Brzeźno, Budzicz, Górowo, Ligota Strupińska, Pawłów Trzebnicki, Piotrkowice, Prusice, Raszowice, Strupina;
Strefa „B" obejmuje obszary, w których elementy dawnego układu zachowały się w stosunkowo dobrym stanie. Na terenie gminy strefy takie wyznaczono w miejscowościach Budzicz, Chodlewko, Dębnica, Górowo, Jagoszyce, Kaszyce Wielkie, Kopaszyn, Kosinowo, Krościna Mała, Krościna Wielka, Ligota Strupińska, Pawłów Trzebnicki, Pększyn, Pietrowice Małe, Piotrkowice, Prusice, Raszowice, Skokowa, Strupina, Wilkowa Mała, Wilkowa Wielka, Wszemirów;
Strefa „K" ochrony krajobrazu kulturowego obejmuje tereny integralnie związane z zespołem zabytkowym, lub obszary o ukształtowanym w wyniku działalności ludzkiej o charakterystycznym wyglądzie. Strefy takie wyznaczono w miejscowościach Borów, Brzeźno, Budzicz, Chodlewko, Gola, Górowo, Jagoszyce, Kopaszyn, Ligota Strupińska, Ligotka, Pększyn, Pietrowice Małe, Piotrkowice, Prusice, Raszowice, Strupina, Wilkowa Mała, Wilkowa Wielka, Wszemirów;
Strefa „E" ochrony ekspozycji układu zabytkowego wyznaczona została w miejscowościach Ligota Strupińska, Pawłów Trzebnicki, Prusice i Strupina oraz Piotrkowice;
Strefa ochrony zabytkowych układów zieleni wyznaczona została w miejscowościach Borów, Brzeźno, Budzicz, Chodlewko, Dębnica, Górowo, Jagoszyce, Kopaszyn, Kosinowo, Krościna Mała, Krościna Wielka, Ligota Strupińska, Piotrkowice, Pietrowice Małe, Raszowice, Strupina, Świerzów, Wilkowa Mała, Wilkowa Wielka, Wszemirów, Zakrzewo;
Strefa „W" obejmuje stanowiska wpisane do rejestru zabytków. Strefy te wyznaczono w Górowie, Pietrowicach Małych i Prusicach;
Strefa „OW" obserwacji archeologicznej jest wyznaczona dla miejscowości o metryce średniowiecznej. Strefy „OW" ochrony archeologicznej wyznaczone są we wszystkich miejscowościach gminy.

- **Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Prusice**

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami wykonawczymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z aktami wykonawczymi dają narzędzie ochrony zabytków - miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m. in. przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W planach w szczególności:
1. uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

2. określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
3. ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
4. uwzględnia się ochronę:
- zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- parków kulturowych,
5. uwzględnia się ustalenia Gminnego programu opieki nad zabytkami;
6. w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Prusice jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące i nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. Ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu w MPZP powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

Na terenie gminy Prusice funkcjonują 44 miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. MPZP określają one obowiązkowe zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, które zostały przedstawione poniżej:

1. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego śródmieścia i części wschodniej miasta Prusice - Uchwała nr XXX/281/01 z dnia 04.09.2001 r.; (Dz. U. z 19.10.2001, nr 134, poz. 1730).

2. Zmiana MPZP śródmieścia i części wschodniej miasta Prusice - Uchwała nr L/362/09 z dnia 28.09.2009 r.; (Dz. U. z 17.12.2009, nr 217, poz. 4180).

3. Zmiana MPZP śródmieścia i części wschodniej miasta Prusice - Uchwała nr L/365/09 z dnia 28.09.2009 r.; (Dz. U. z 17.12.2009, nr 217, poz. 4183).

4. Zmiana MPZP śródmieścia i części wschodniej - uchwała nr XXXII/222/08 z dnia 05.09.2008 r.; (Dz. U. z 06.11.2008 r. nr 291, poz. 3199).

5. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego wsi Strupina - Uchwała nr XLV/388/02 z dnia 20.09.2002 r.; (Dz. U. z 17.12.2002, nr 247, poz. 3449) oraz zmiana (Dz. U. z 15.01.2003, nr 2, poz. 57).

6. Strupina - zmiana MPZP dla wsi Strupina XLIV/324/09 z dnia 22.04.2009; (Dz. U. z dnia 01.07.2009 r. Nr 109, poz. 2248).

7. Uchwała Nr XXII/209/00 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 12.10.2000 r.; (Dz. U. 16.03.2001 r. nr 22, poz. 212),
- Brzeźno - dz. 7 - Uchwała XII/124/99 z dnia 27.08.1999 r.;
- Budzicz - dz. 54/2 - Uchwała XII/119/99 z dnia 27.08.1999 r.;
- Krościna Mała - dz. 53/1, 52/1 - Uchwała XII/117/99 z dnia 27.08.1999 r.;
- Prusice - dz. 176 - Uchwała XLVIII/466/98 z dnia 18.06.1998 i Uchwała nr XIII/134/99 z dnia 22.10.1999 r.;
- Prusice - dz. 384/ - Uchwała XII/100/99 z dnia 27.08.1999 r.;

8. Uchwała Nr XXIII/218/00 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 30.11.2000 r.; (Dz. U. 16.03.2001 r. nr 22, poz. 215),
- Zakrzewo - dz. 6 - Uchwała XIII/135/99 z dnia 22.10.1999 r.;
- Piotrkowice-Raki - dz. 90/7, 90/9 - Uchwała XII/123/99 z dnia 27.08.1999 r.;
- Wilkowa Mała - dz. 50/1 - Uchwała XII/108/99 z dnia 27.08.1999 i Uchwała XII/109/99 z dnia 27.08.1999 r.;

9. Uchwała Nr XXII/210/00 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 12.10.2000 r.; (Dz. U. 16.03.2001 r. nr 22, poz. 213),
- Pększyn - dz. 87/14 - Uchwała XII/121/99 z dnia 27.08.1999 r.;

- Raszowice - dz. 73/1 (363/5), 73/5 (363/2, 363/1), 73/7 (363/4, 363/3), 77/3 (364/2), 77/17 (364/1, 364/3, 364/4, 364/5), 86/1, 100/1, 232/2 (365/1, 365/2), 232/6 (365/2) - Uchwała XII/125/99 z dnia 27.08.1999 r.;
- Skokowa - dz. 410 - Uchwała XIII/139/99 z dnia 22.10.1999 r.;
- Strupina - dz. 132 - Uchwała XLVIII/473/98 z dnia 18.06.1998 r.;

10. Jagoszyce - MPZP dla części wsi Jagoszyce - Uchwała XLII/262/12 z dnia 28.11.2012 r.; (Dz. U. z 16.01.2013; poz. 294)

11. Kaszyce Wielkie - dz. 16/1, 463/3, 473/3, 472/1, 470/8 - Uchwała XL/358/02 z dnia 29.05.2002 r.; (Dz. U. z 18.07.2002, nr 154, poz. 2072).

12. Piotrkowice - MPZP dla części działki nr 292/10 i części działki nr 369 w Piotrkowicach na obszarze gminy Prusice - Uchwała LXVII/375/05 z dnia 29.09.2005 r.; (Dz. U. z 02.11.2005, nr 230, poz. 3579);

13. Prusice - dz. **96/7** - Uchwała XV/159/1999 z dnia 30.12.1999 r.; (Dz. U. z dnia 14.03.2000 r. Nr 10, poz. 164).

14. Prusice - MPZP części zachodniej i północnej miasta Prusice - część „A"- Uchwała nr LI/297/05 z dnia 21.03.2005 r.; (Dz. U. z dnia 20.04.2005 r. Nr 69, poz. 1497) - część planu obejmująca cmentarz.

15. Prusice - zmiana MPZP części zachodniej i północnej miasta Prusice - część „A" - Uchwała nr LIV/380/09 z dnia 21.12.2009 Prusice - MPZP części zachodniej i północnej miasta Prusice - część „A" - Uchwała nr LI/297/05 z dnia 21.03.2005 r.; (Dz. U. z dnia 12.02.2010 r. Nr 27, poz. 381).

16. Prusice - MPZP dla miasta Prusice - część południowo wschodnia - Uchwała nr LI/298/05 z dnia 21.03.2005 r.; (Dz. U. z 24.05.2005, nr 92, poz. 2018).

17. Zmiana MPZP miasta Prusice - część południowo - wschodnia - uchwała nr XXXII/223/08 z dnia 05.09.2008 r.; (Dz. U. z 06.11.2008 r. nr 291, poz. 3200).

18. Zmiana MPZP miasta Prusice - część południowo - wschodnia - uchwała nr XXXII/224/08 z dnia 05.09.2008 r.; (Dz. U. z 06.11.2008 r. nr 291, poz. 3201).

19. Uchwała nr XXXIX/235/12 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 7 września 2012 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla miasta Prusice - cześć południowo-wschodnia, uchwalonego uchwałą nr LI/298/05 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 21 marca 2005 r.; (Dz. Urz. Woj. 2012.4440 Ogłoszony: 2012-12-03).

20. Prusice - MPZP dla miasta Prusice - część północna - Uchwała nr XLII/261/12 z dnia 28.11.2012 r.; (Dz. U. z 25.04.2013, poz. 2800).

21. Skokowa - MPZP dla wsi Skokowa - Uchwała nr LI/300/05 z dnia 21.03.2005 r.; (Dz. U. z 31.05.2005, nr 96, poz. 2116).

22. Zmiana MPZP dla wsi Skokowa - Uchwała nr XXVII/187/08 z dnia 21.04.2008 r.; (Dz. U. z 13.06.2008, nr 163, poz. 1868).

23. Zmiana MPZP dla wsi Skokowa - Uchwała nr XXVII/188/08 z dnia 21.04.2008 r.; (Dz. U. z 11.07.2008, nr 192, poz. 2167).

24. Zmiana MPZP dla wsi Skokowa - Uchwała nr L/364/09 z dnia 28.09.2009 r.; (Dz. U. z 17.12.2009, nr 217, poz. 4182).

25. Zmiana MPZP dla wsi Skokowa - Uchwała nr LXIII/456/10 z dnia 23.07.2010; (Dz. Urz. Województwa Dolnośląskiego Nr 199 poz. 3060 z dnia 25 października 2010 r.), zmieniona uchwałą nr LXVII/486/10 z dnia 05.11.2010 r**.;** (Dz. U. nr 223, poz. 3640 z dnia 30.11.2010 roku).

26. Uchwała nr XXXIX/238/12 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 7 września 2012 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla wsi Skokowa, uchwalonego Uchwałą Rady Miasta i Gminy Prusice nr LI/300/05 z dnia 21 marca 2005 roku, zmienionego Uchwałą Rady Miasta i Gminy Prusice nr XXVII/187/08 z dnia 21 kwietnia 2008 r.; (Dz. Urz. Woj. 2012.4441 Ogłoszony: 2012-12-03).

27. Wszemirów - 417/3 - Uchwała XII/101/03 z dnia 30.07.2003 r.; (Dz. U. z 06.10.2003, nr 191, poz. 2729).

28. Wszemirów - zmiana MPZP dla terenu położonego we wsi Wszemirów na obszarze Gminy Prusice - Uchwała nr XLVIII/312/13 z dnia 30.01.2013 r.; (Dz. U. z 6.05.2013, poz. 2916).

29. Wszemirów - MPZP dla obszaru położonego we wsi Wszemirów - Uchwała nr XLII/263/12 z dnia 28.11.2012 r.; (Dz. U. z 3.04.2013, poz. 2272).
30. MPZP dla wsi Pawłów Trzebnicki - część zachodnia przy drodze do Prusic - uchwała nr XIII/90/07 z dnia 21.06.2007 r.; (Dz. U. z 30.07.2007 r. nr 181, poz. 2358).
31. MPZP dla części obrębu wsi Wszemirów - uchwała nr XXII/131/11 z dnia 23.11.2011 r.; (Dz. U. z 27.01.2012 r. poz. 384).
32. MPZP dla miasta Prusice - część południowa - uchwała nr XXII/129/11 z dnia 23.11.2011 r.; (Dz. U. z 10.02.2012 r. poz. 580).
33. MPZP dla działki nr 412 położonej we wsi Skokowa - uchwała nr XII/65/11 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 08.062011 r.; (Dz. Urz. Nr 150 poz. 2569 z dnia 18.07.2011 r.).
34. Uchwała nr XXXVI/212/12 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 27 czerwca 2012 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla działki nr 111/8 położonej w obrębie wsi Pawłów Trzebnicki; (Dz. Urz. Woj. 2012.2782 Ogłoszony: 2012-08-02).
35. Uchwała nr XXXVI/211/12 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 27 czerwca 2012 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części wsi Krościna Mała; (Dz. Urz. Woj. 2012.2813 Ogłoszony: 2012-08-07).
36. Uchwała nr XXXIX/240/12 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 7 września 2012 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu wsi Pietrowice Małe; (Dz. Urz. Woj. 2012.4116 Ogłoszony: 2012-11-21).
37. Uchwała nr XXXIX/239/12 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 7 września 2012 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla wsi Wilkowa składającej się z obrębów Wilkowa Mała i Wilkowa Wielka; (Dz. Urz. Woj. 2012.4950 Ogłoszony: 2012-12-17).
38. Uchwała nr XXXIX/237/12 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 7 września 2012 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla działki nr 518/2 położonej w Prusicach; (Dz. Urz. Woj. 2012.3770 Ogłoszony: 2012-11-06).
39. Uchwała nr XXXIX/236/12 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 7 września 2012 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego przy ul. Wrocławskiej w Prusicach; (Dz. Urz. Woj. 2012.3405 Ogłoszony: 2012-10-10).
40. Uchwała nr XLI/249/12 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 19 października 2012 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego w Prusicach w rejonie ul. Północnej; (Dz. Urz. Woj. 2012.5150 Ogłoszony: 2012-12-28).
41. Uchwała nr LVX/435/13 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 18 grudnia 2013 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części zachodniej miasta Prusice; (Dz. Urz. Woj. z roku 2013 poz. 8 Ogłoszony: 2014-01-2).
42. Uchwała nr V/28/15 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 28 stycznia 2015 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obrębu wsi Świerzów; (Dz. Urz. Woj. z roku 2015 poz. 574 Ogłoszony: 2015-02-13).
43. Uchwała nr XXIII/137/15 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 21 grudnia 2015 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obrębu wsi Kopaszyn; (Dz. Urz. Woj. z roku 2016 poz. 387 Ogłoszony: 2016-01-22).
44. Uchwała nr XXIII/138/15 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 21 grudnia 2015 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla południowej części wsi Skokowa; (Dz. Urz. Woj. z roku 2016 poz. 89 Ogłoszony: 2016-01-07).

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

Krajobraz kulturowy to niepowtarzalne, indywidualne oblicze miejsca, którego wizerunek jest syntezą elementów przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne - zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Ochrona dziedzictwa kulturowego, które należy przekazać przyszłym pokoleniom, jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

5.2.1. Charakterystyka gminy

Położenie geograficzne i ukształtowanie terenu

Prusice to gmina miejsko - wiejska, usytuowana w północnej części województwa dolnośląskiego, w powiecie trzebnickim. W latach 1975 - 1998 należała do województwa wrocławskiego. Oddalona jest o około 30 km na północ od Wrocławia. Gmina Prusice graniczy od północy z gminą Żmigród, od zachodu - z gminami Wińsko i Wołów, od południa z gminą Oborniki Śląskie, od wschodu i południowego - wschodu z gminą Trzebnica.

Gmina składa się z miasta Prusice oraz 27 wsi: Borów, Borówek, Brzeźno, Budzicz, Chodlewko, Dębnica, Gola, Górowo, Jagoszyce, Kaszyce Wielkie, Kopaszyn, Kosinowo, Krościna Mała, Krościna Wielka, Ligota Strupińska, Ligotka, Pawłów Trzebnicki, Pększyn, Pietrowice Małe, Piotrkowice, Raszowice, Skokowa, Strupina, Świerzów, Wilkowa, Wszemirów o statusie sołectwa, także Zakrzewo.

Przez obszar gminy przebiegają następujące drogi:
- droga krajowa zamiejska nr 5 (Rawicz) Trzebnica - Wrocław,
- droga wojewódzka nr 342 (Wrocław) Oborniki Śl. - Strupina,
- droga wojewódzka nr 339 (Żmigród) Strupina - Wołów,
- 15 dróg powiatowych.

Uzupełnieniem podstawowego układu drogowego są drogi gminne. Przez teren gminy przechodzi linia kolejowa relacji Wrocław - Rawicz - Leszno - Poznań. Od 1998 r. dostosowana jest do ruchu pociągów ekspresowych. Obszar gminy obsługuje położona na tej linii stacja kolejowa w Skokowej.

Geograficznie gmina Prusice leży w dwóch różnych krainach geograficznych. Południowe i południowo - zachodnie rejony gminy leżą na Wzgórzach Trzebnickich i Strupińskich, pozostała część - w Kotlinie Żmigrodzkiej, której mikroregionem jest Równina Prusicka. Znaczną część gminy, jej środkowe i północne obszary, obejmują płaskie tereny o niewielkim nachyleniu w kierunku północnym. Wysokości bezwzględne kształtują się na poziomie 95 - 120 m n.p.m. Najwyższy punkt w gminie to wzgórze 216,5 m n.p.m. położone na płd. - wsch. od Świerzowa. Obszar ten należy do północnych stoków Wzgórz Trzebnickich. Najniższy punkt to brzeg Strupińskiej Strugi, gdy opuszcza gminę. Główne rzeki gminy to: Struga, Krępa i Sąsiecznica. Gmina leży w najcieplejszej dzielnicy klimatycznej w kraju - wrocławskiej.

Środowisko przyrodnicze

Obszar całej gminy można podzielić na dwie części charakteryzujące się odmiennymi walorami krajobrazowymi: fragment północnych skłonów Wzgórz Trzebnickich, pofalowany, urozmaicony większymi wzniesieniami, gęsto porośnięty lasami, atrakcyjny dla wycieczek

i zbierania runa leśnego, oraz fragment Kotliny Żmigrodzkiej, o płaskiej monotonnej powierzchni, pokrytej lasami i stawami.

Występowanie dużych powierzchni leśnych w części południowej i północnej korzystnie wpływa na złagodzenie częstych tu, ostrych wiatrów. Obecne główne funkcje gminy stanowią rolnictwo i leśnictwo. Tereny rolnicze zajmują około 72% powierzchni gminy, tereny lasów - około 24%, natomiast tereny zabudowane i zurbanizowane stanowią około 4%.

Na terenie gminy Prusice występują następujące formy ochrony przyrody oraz obszary podlegające ochronie zgodnie z prawem międzynarodowym:
- Obszar Chronionego Krajobrazu „Wzgórz Trzebnickich" - południowa i zachodnia część gminy,
- Park Krajobrazowy Doliny Baryczy - niewielki fragment w północnej części gminy obejmujący Staw Sieczkowski,
- Rezerwat przyrody: „Ols koło Pększyna", leśny, o powierzchni około 81 ha,
- Rezerwat przyrody: „Stawy w Ligocie Strupińskiej", wodny i leśny, o powierzchni około 59 ha,
- 83 pomniki przyrody - drzewa odznaczające się szczególnymi walorami przyrodniczymi z gat. dąb, klon, lipa, cypryśnik, jesion, buk, żywotnik, platan, wiąz, grab, sosna, robinia, z czego duża część występuje w Ligocie Strupińskiej i w Piotrkowicach,

Projektowane Obszary Natura 2000:
- północno - wschodni skraj gminy - Obszar Ochrony Siedlisk Natura 2000 „Ostoja nad Baryczą",
- zachodni fragment gminy - Obszaru Ochrony Siedlisk Natura 2000 „Wzgórza Warzęgowskie".

Turystyka i rekreacja

Teren gminy Prusice włączony jest w turystykę europejską poprzez międzynarodowe szlaki samochodowe:
- odcinek Bursztynowego Szlaku Turystycznego - trasa nawiązującą do starożytnego szlaku handlowego, którym kupcy z Cesarstwa Rzymskiego podążali na wybrzeże Bałtyku.
- odcinek Szlaku Cysterskiego Szlaku Samochodowego, ustanowionego w 1990 r. w związku z 900 rocznicą urodzin św. Bernarda z Clairvaux. Wędrówka szlakiem pozwala zaobserwować wpływ, jaki wywarły średniowieczne klasztory cysterskie na kulturę i tożsamość Europy.

Na terenie gminy zlokalizowana jest część obszaru subregionów: Wzgórza Trzebnickie i Dolina Baryczy. Duże znaczenie ma tutaj turystyka kulturowa, która ma charakter całoroczny, a nasila się głównie w okresie konkretnych wydarzeń kulturalnych przyciągających zarówno grupy zorganizowane, jak i turystów indywidualnych. Subregiony te uchodzą za atrakcyjne przede wszystkim w miesiącach letnich, kiedy napływ turystów jest relatywnie największy. Głównymi motywami przyjazdu są: zwiedzanie zabytków, turystyka rowerowa, wypoczynek na łonie natury oraz pielgrzymka. Turyści poruszają się wykorzystując najczęściej własny samochód lub autokar, a zatrzymują się głównie w pensjonatach, hotelach i na kempingach.

5.2.2. Zarys historii obszaru gminy

Obszar gminy Prusice obfituje w znaleziska archeologiczne. Najstarsze ślady człowieka datują się na 8 tys. lat p.n.e. (paleolit), ze środkowej epoki kamienia pochodzą najstarsze w Dolinie Żmigrodzkiej ślady osadnictwa w Dębnicy. W większości wsi gminy zlokalizowano ślady człowieka z okresu neolitu - 4,2 tys. lat p.n.e.

Znaczna ilość znalezisk pochodzi z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Jest to okres, w którym podstawą rozwoju lokalnych społeczności był dostęp do złóż rud metali i umiejętność wytopu. Epoka brązu trwała od 2350 r. do ok. 750 r. p.n.e., a wczesna epoka żelaza w latach 750 - 400 p.n.e. Na terenie gminy znaleziono szereg śladów kultury przedłużyckiej (1450 - 1200 p.n.e.) - np. Jagoszyce, Kosinowo, Pawłów Trzebnicki, Pietrowice Małe, głównie cmentarzysk. Zmarłych chowano wówczas układając zwłoki w pozycji skurczonej na boku, niekiedy usypując nad nimi kurhany. Ludność tej kultury zajmowała się głównie pasterstwem, a wędrowny tryb życia utrudnia odnalezienie śladów stałych osad.

Znacznie więcej znalezisk na terenie gminy pochodzi z czasów kultury łużyckiej (1200 p.n.e. - 400 p.n.e.). Łużyczan charakteryzował obrządek pogrzebowy polegający na rytualnym paleniu zwłok i umieszczaniu prochów w glinianych urnach lub popielnicach. Urnę wraz z całym dodatkowym zestawem sprzętów zagrzebywano płytko w ziemi i obkładano kamieniami. W gospodarce ludności kultury łużyckiej dominowała uprawa roli i hodowli, a pożywienie uzupełniano uprawiając zbieractwo, myślistwo i rybołówstwo. Sprzyjające warunki klimatyczne i społeczno - polityczne doprowadziły do stabilizacji osadnictwa na wiele setek lat. W trakcie trwania kultury dotarła z południa umiejętność wytopu i obróbki żelaza. Surowiec ten stopniowo wypierał dotychczasowe narzędzia i broń wykonywane z brązu.

Kultura łużycka trwała stosunkowo długo, do czasu, gdy pod wpływem północnej Europy tutejsza ludność zmieniła na tyle swoje oblicze materialne i duchowe, że została określona mianem kultury pomorskiej (od V w. p.n.e.). Jedną z jej cech rozpoznawczych były urny twarzowe oraz, w młodszej fazie jej trwania, tzw. groby kloszowe, w których popielnice były przykrywane innymi, niekiedy znacznie większymi naczyniami. Znaleziska w Budziczu - cmentarzysko, Pietrowicach Małych - osada, Skokowej - 4 punkty osadnicze.

W kolejnych stuleciach proces zagospodarowywania ziem dolnośląskich postąpił na tyle daleko, że w okresie wpływów rzymskich (I - IV w. n.e.) cały niemal region był już zamieszkany przez plemiona zaliczane do tzw. kultury przeworskiej. Utrzymywały one kontakty handlowe z obszarami Cesarstwa Rzymskiego. Przebiegał tędy tzw. szlak bursztynowy, którym towar był przewożony znad Bałtyku na Półwysep Apeniński. Potwierdzeniem tego handlu są znaleziska przedmiotów pochodzących z obszarów Cesarstwa w Brzeźnie, Chodlewku, Dębnicy, Jagoszycach, Kosinowie, Krościnie Małej, Skokowej, Strupnie (monety).

W osadach kultury przeworskiej dominowały domy budowane w konstrukcji słupowej, z kamiennymi paleniskami we wnętrzu. W oddaleniu od domów często znajdowano ślady produkcji żelaza w postaci piecowisk dymarskich i pozostałości pieców. Zmarłych nadal chowano po uprzednim spaleniu na stosie, wsypując ich prochy do naczyń glinianych lub bezpośrednio do jam wykopanych z ziemi, dodając niekiedy do grobu naczynia i metalowe przedmioty codziennego użytku lub broń.

U schyłku okresu wpływów rzymskich nastąpiło powolne wyludnianie się Dolnego Śląska, proces odwrócony został dopiero w VI w. n.e. wraz z przybyciem osadników słowiańskich. Rozpoczął się okres wczesnego średniowiecza. Pierwsze liczniejsze osady słowiańskie pojawiły się na Równinie Wrocławskiej oraz w rejonie Głogowa. Na terenie gminy Prusice wczesnośredniowieczne osadnictwo datuje się na X w. n.e. Rozpoczęła się budowa grodów czyli drewniano - ziemnych umocnień o funkcji nie do końca określonych (rola obronna lub miejsce pogańskiego kultu).

Na przełomie X/XI w. nastąpił znaczny rozwój osadnictwa w efekcie powstania państwa Piastów i prowadzonej przez nich celowej polityki osadniczej (osadzanie niewolników lub jeńców w wybranych regionach). Zachowane są grodziska w Prusicach, Piotrkowicach, Górowie pochodzące z X - XII w. n.e. W kilku miejscach odkryto cmentarzyska (Pawłow). Do XIII w. ukształtowała się regularna sieć grodów piastowskich otoczonych siecią targów i grupujących się przy nich osad. Od I poł. XIII w. funkcje centrów grodowych zaczęły przejmować miasta powstające na prawie niemieckim lub polskim (Prusice, Strupina). Okres wczesnego średniowiecza kończy historię regionu w niewielkim stopniu potwierdzoną źródłami pisanymi. Nagromadzenie znalezisk archeologicznych na terenie gminy Prusice świadczy o trwałości osadniczej regionu.

Historia gminy Prusice ściśle wiąże się z historią Śląska i wraz z nim podlega dziejowej zmienności. Liczne wojny: husyckie, trzydziestoletnia, wojny śląskie, napoleońskie, I czy II wojna światowa powodowały wielokrotne zmiany przynależności państwowej. Wraz z narastającym rozdrobnieniem feudalnym Śląska, w XIII i XIV w., tereny gminy znalazły się w granicach księstwa głogowskiego, a następnie w granicach księstwa oleśnickiego. Książęta śląscy, wraz z pocz. XIV w., uznali lenną zwierzchność króla czeskiego. Potem gmina Prusice, podobnie jak cały Śląsk, znalazła się w granicach Węgier, Austrii, Prus, Niemiec, od 1945 r. - w granicach Polski. Podobnie przynależność religijna - początkowy katolicyzm, w końcu XVI w. zastąpił

kościół ewangelicki. Taka zamienność dziejów istotnie wpłynęła ukształtowanie dziedzictwa kulturowego gminy.

W 1492 r. z Księstwa Oleśnickiego zostało wydzielone żmigrodzkie wolne państwo stanowe, obejmujące Żmigród, Milicz i Prusice. Ordynacją żmigrodzką, a od 1741 r. księstwem żmigrodzkim, władały kolejno rody Kurzbachów (lata 1492 - 1592), Schaffgotschów (lata 1592 - 1635) i Hatzfeldtów (lata 1641 - 1945), przyczyniając się do rozwoju regionu.

Wiek XVI przyniósł na Śląsku panowanie austriackich Habsburgów i wprowadzenie reformacji. Po latach pokoju, w XVII w. nastała wyniszczająca wojna 30 - letnia (lata 1618 - 1648). Wprowadzenie reguł kontrreformacji po wojnie spowodowało, że miejscowi ewangelicy dopiero po 1707 r. uzyskali prawo budowy własnych świątyń. Kolejne wojny śląskie i przejęcie Śląska przez Prusy w XVIII w. spowodowały znaczne wymieszanie ludności polskiej i niemieckiej. Władze pruskie zniosły dawne księstwa i wprowadziły jednolity podział na powiaty tworząc je m.in. w Górze, Miliczu, Żmigrodzie oraz Odolanowie. Na uwagę zasługuje fakt, że mimo wielowiekowej kolonizacji niemieckiej i odcięcia granicą od ziem polskich, znaczna część ludności zachowała język polski aż po XVIII w., natomiast w niektórych wioskach używany był aż do pocz. XX w. Niemniej częsta migracja ludności polskiej i niemieckiej w wielu kierunkach w poszukiwaniu pracy lub ucieczka przed wojnami, znacznie wpływała na sytuację etniczną regionu. Tragedia ostatniej wojny spowodowała, że niemiecka ludność została stąd wysiedlona. Nastąpiła niemal całkowita wymiana ludności i gminę zasiedlili przybysze z różnych stron Polski - między innymi z Beskidu Wyspowego i z Kresów Wschodnich.

5.2.3. Historia miejscowości gminy Prusice[1]

Borów (Krumpach) - miejscowość po raz pierwszy wzmiankowana jest w 1203 r. jako Lanka von Borov vel villa Bartholomei i w księdze uposażeń biskupstwa wrocławskiego w 1300 r. - Grunbach sive Borov. Pierwszym znanym właścicielem Borowa był Bogusz, wymieniony w 1376 r. W 1 poł. XV w. osada stanowiła uposażenie klasztoru w Trzebnicy, o czym świadczą wzmianki o oficjalistach klasztoru obecnych na jej terenie: Henryk i Stefan z Borowa. Prawdopodobnie wieś już w XIV w. była lokowana na prawie niemieckim, niemniej jeszcze w 1484 r. wzmiankowana jest jako dobra dziedziczne. W końcu XV w. dziesięcina z Borowa należała do prebendy katedry wrocławskiej w Ozorowicach.

Właścicielami majątku w Borowie byli Wawrzyniec von Koschmieder i von Frankenberg (1505 r.), Ditterich Heidan z braćmi (1531 r.), w latach 1617 i 1641 wzmiankowani są członkowie rodziny von Frobelwitz, potem Balthasar von Nickisch (1648 r.), von Balk (1664 r.), von Stosch (1701 r.), von Rothkirch (1721 r.), baron von Seher (1743 r.), von Prittiwtz (1750 r.), Kronnhelm (1763 r.), von Diebitsch i von Bonin (1783 r.).

Wieś w obecnym kształcie powstawała do poł. XVIII w. Była to osada folwarczna pośród stawów, rozbudowana w ulicówkę. W 1765 r. mieszkało tu 8 zagrodników oraz 10 wolnych ludzi. W 1785 r. wymieniany jest dom właściciela wsi, folwark, szkoła ewangelicka oraz 149 mieszkańców, ewangelików. W 1844 r.: pałac, szkoła ewangelicka, folwark, dwa młyny, wiatrak, browar, gorzelnia, 35 domów, 3 rzemieślników oraz 251 mieszkańców, w tym 43 katolików. Osada miała sprzyjające warunki do hodowli ryb i rozwoju młynarstwa. Pojawiające się w dokumentach nazwy sugerują, że we wsi było kilka młynów: Damm Műhle, Feld Műhle, Brűck Műhle, Schäfer Műhle oraz Stass i Kratsch Műhle.

Od 1 poł. XIX w. do 1905 r. we wsi istniał majątek rycerski we własności rodziny von Lüttwitz. Ok. 1905 r. kupił go Cäsarow Sachs, następnie: W. Schulz i jego spadkobiercy - od 1905 r., Josef Neyman -1912 r., Manfred von Walther und Croneck - 1917 r., Arnold Hilbig - 1921 r., 1930 r. W 1936 r. majątek nabył baron Eberhard von Wagenhoff i miał go zapewne do

[1] M. Boguszewicz, W. Mrozowicz, H. Strzelecka, D. Wisniewska, Studium środowiska kulturowego gminy Prusice, woj. wrocławskie, Wrocław 1995

końca II wojny światowej. Dobra w Borowie liczyły tym czasie 385 ha. Po drugiej wojnie światowej majątek przejęło państwo polskie. Obecnie zabudowania dawnego folwarku (k. XIX w,) są użytkowane, pałac nie istnieje, pozostał park krajobrazowy założony ok. 1840 r., przekształcony w k. XIX w.

Borówek (Neu Krumpach) - brak informacji historycznych. Można przypuszczać, że wieś powstała w pocz. XX w., jako przysiółek wsi Chodlewko.

Brzeźno (Gross Breesen) - pierwsza wzmianka o Brzeźnie (Bresna), znajdującym się we włościach księcia Henryka I Brodatego pochodzi z 1204 r. - wśród poddanych klasztoru trzebnickiego wymienieni są dwaj wolni ludzie z Brzeźna. Mieszkańcy Brzeźna (Bresin) płacili dziesięcinę na rzecz kościoła w Urazie, gdy w 1288 r. książę Henryk IV Probus przekazał wieś na rzecz kościoła św. Krzyża we Wrocławiu.

W 1487 r. wymieniony jest folwark, stanowiący własność dziedziczną. Prawdopodobnie wieś wówczas jeszcze nie posiadała lokacji niemieckiej. Pierwszym znanym właścicielem Brzeźna był wzmiankowany w 1573 r. Dawid Mediger Lipski. W XVII w. - Hans von Mordeisen, zmarły w 1618 r., żonaty z Anną von Borschnitz. W latach 1632 i 1664 - von Gersdorf, w 1665 r. poświadczony jest Hanns von Kotulinsky, w 1707 r. - Karol Zygmunt von Bock. W latach 1743 - 1834 majątek należał do rodziny von Fehrentheil. W 1834 r. wybuchł w dominium pożar, w czasie którego zginął Zygmunt K. von Fehrentheil próbujący ratować karocę.

Ok. poł. XVIII w. Brzeźno było osadą folwarczną, która na przestrzeni kolejnych stuleci przekształciła się w wielodrożnicę. W pobliżu folwarku znajdował się wówczas ciąg stawów połączonych strumieniem, które osuszono w 1 poł. XIX w. i założono park. Wśród mieszkańców osady było 6 zagrodników i 5 wolnych ludzi, 79 % ludności stanowili protestanci. Od 1780 r. czynna była popołudniowa szkoła ewangelicka, we wsi był folwark, siedziba pańska i 16 zagrodników wśród 78 mieszkańców, ewangelików.

W 1830 r., prócz pałacu z folwarkiem we wsi znajdował się wiatrak, 25 domów, szkoła ewangelicka. Wieś liczyła 160 mieszkańców, w tym 21 katolików. Na przestrzeni lat 30. XIX w. odbudowano folwark w poprzednim kształcie. W 1845 r. działała gorzelnia i wiatrak, właścicielem majątku był rotmistrz baron von Kospoth - do 1858 r. W 1861 i 1866 r., jako właściciel wzmiankowany jest Ludwig, w latach 1872 - 1894 por. Moritz Jäger. W 1902 r. dobra należały do Cäsara Sachsa, jednego z dzierżawców z Kaszyc Milickich, w latach 1905 - 1912 właścicielem dóbr był por. Arthur von Zastrow. Majątek liczył 236 ha, powiększył go ok. 1917 r. Manfred von Walther Und Croneck, właściciel majoratu w Kopaszynie. Mimo częstych zmian właścicieli funkcję inspektora folwarku w latach 1902 - 1921 pełnił Friedrich Franzke. Gospodarstwo specjalizowało się w hodowli czarnobiałego bydła nizinnego. Kolejnym właścicielem majątku był Willy Rohr - przynajmniej do 1937 r.

Pałac w Brzeźnie wzniesiony został w 1913 r. w miejscu siedziby wzmiankowanej w XVIII w. Po II wojnie światowej folwark wraz z pałacem przekazano w PGR, kombinat Oborniki - rezydencja pełniła funkcje biurowe i mieszkalne, było tu też przedszkole. W poł. lat 80. XX w. pałac był remontowany. W 1999 r. od AWRSP zrujnowany pałac nabył inwestor prywatny. Po remoncie zabytek pełni funkcję hotelu, a na otaczającym go terenie urządzono pole golfowe.

Budzicz (Puditsch do 1937 r., Georgendorf do 1945 r.) - miejscowość (Podacin, Podaczin, Podatschin) wzmiankowana jest w 1356 r., zapewne była osadą folwarczną lokowaną na prawie niemieckim. Jej właścicielami w okresie XIV w. - poł. XVI w. była rodzina von Koslig, zaś dziesięciny z Budzicza pobierała prebenda katedry wrocławskiej w Ozorowicach. Ok. poł. XVI w. wieś odkupił Kaspar von Filz. Jego spadkobiercy, Jerzy i Jan Filz odnotowani są jeszcze w 1617 r. W 1567 r. część wsi była w rękach Wawrzyńca Wunscha. Kolejni właściciele to: von Schulz odnotowany w 1700 r. i czeska rodzina von Rosenberg - 1720 r. Ok. 1754 r. powstał we wsi barokowy pałac, zmodernizowany w 1908 r. przez kolejnych właścicieli - Tschirschnitzów, rozebrany w 1950 r. Park zamieniony na ogródki działkowe uległ zniszczeniu.

Ok. poł. XVIII w. wieś miała kształt ulicówki z niewielkim placem na skrzyżowaniu dróg i folwarkiem w części płd. Budynki folwarku zgrupowane były wokół czterobocznego majdanu, na

wsch. od folwarku znajdował się pałac, ogród ozdobny o regularnym układzie kwater oraz, na płn. od niego - ogród gospodarczy. Układ ten utrzymał się do 1945 r. z minimalnymi zmianami w części płd.

W 1765 r. wśród mieszkańców było 13 chałupników i 12 wolnych ludzi. Od 1742 r. istniała tu szkoła ewangelicka, we wsi działał młyn (1783 r.). W 1780 r. wymieniany jest murowany dom pański, folwark, szkoła ewangelicka, młyn oraz 178 mieszkańców wyznania ewangelickiego. W 1830 r. działał wiatrak i cegielnia, w 1845 r. - również browar i gorzelnia. We wsi było 36 domów, wśród 315 mieszkańców (w tym 30 katolików) było 4 rzemieślników, 1 kramarz. W 1860 r. majątek nadal należał do Tschirschnitzów, zapewne do końca II wojny światowej. W okresie międzywojennym liczył 406 ha. W 1937 r. w ramach germanizacji, zmieniono nazwę wsi na Georgendorf. W 1946 r. w miejsce dawnych mieszkańców przybyli osadnicy z Podola.

Chodlewko (Kodlewe do 1937 r., Teichdorf do 1945 r.) - początki wsi pozostają niejasne, z powodu trudności z identyfikacją nazwy: w źródłach identycznie brzmią nazwy Chodlewka i Chodlewa - położonego na płn. od Żmigrodu. Pewne informacje pochodzą dopiero z 1 poł. XVIII w. W 1742 r. właścicielem Chodlewka (Kotlewe) był von Żychliński (von Schichlinsky), od 1746 r. - von Rosenberg z Budzicza.

Obecny, wielodrożny układ wsi wykształcił się z niewielkiej osady folwarcznej rozlokowanej przy drodze, która w poł. XVIII w., miała kształt litery L. W płn. pierzei czworobocznego majdanu folwarcznego wznosiła się siedziba właściciela, na płd., na wzgórzu - wiatrak. Na pocz. XIX w. na zach. od wsi pojawiły się cztery budynki owczarni, z których w 2 poł. XIX w. pozostały dwa. Natomiast przy folwarku powstał prostokątny park dworski, z którego zachowały się jedynie relikty.

Ok. poł. XVIII w. wśród mieszkańców - w większości ewangelików, było 6 zagrodników, 10 wolnych ludzi i 1 kmieć. W 1780 r. w Kodlewe wzmiankowany jest folwark, 114 mieszkańców - ewangelików, w tym 1 kmieć i 14 zagrodników. W 1830 r. odnotowany jest wiatrak, w 1845 r. - wiatrak, nieczynna gorzelnia i szkoła ewangelicka, w 1921 r. - gorzelnia parowa.

W okresie międzywojennym właścicielem majątku w Chodlewku był major Ulrich Bűrde, właściciel 241 ha. We wsi znajdowała się siedziba szlachecka z parkiem z XIX w., zniszczona w czasie II wojny i rozebrana. Po II wojnie światowej przybyli osadnicy z Beskidu Wyspowego zwani Kliszczakami.

Dębnica (Dambitsch do 1937 r., Ritterhof do 1945 r.) - osadnictwo na terenie wsi występowało od okresu mezolitu (8000 lat p.n.e.), przez epoki brązu i żelaza, po średniowiecze, co sytuuje Dębnicę wśród najstarszych punktów osadniczych terytorium żmigrodzkiego. Jednak historyczne wzmianki pochodzą dopiero z XIII w. (Dambicz) - w 1287 r. i 1288 r. miejscowość, lokowana na prawie polskim, należała do majątku Prusice. Pierwszym jej odnotowanym właścicielem był Zbylut, od 1287 r. - jego syn Janusz, który odstąpił wieś księciu głogowskiemu - Henrykowi V, a ten odsprzedał ją bratu Janusza - Gebhardowi w 1296 r.

Ok. 1300 r. cała Dębica (Dambitche) wymieniona jest w księdze uposażeń biskupstwa wrocławskiego. Wieś stanowiła część zastawu między księciem Henrykiem VI a jego zięciem, księciem oleśnickim Konradem I: prawo książęce przeszło na Henryka, lecz w wypadku jego śmierci miało wrócić na Konrada, co stało się w 1336 r. We wsi funkcjonował folwark, którego właścicielem w 1369 r. był Jeschke. Mimo, że pełnię praw do Dębnicy mieli książęta oleśniccy z linii piastowskiej, w 1492 r. król czeski Władysław Jagiellończyk nadał ją, wraz z majątkiem Prusice, swemu podkomorzemu Zygmuntowi von Kurzbach. Wieś należała do państwa stanowego do pocz. XVIII w. Kościelnie podlegała biskupstwu wrocławskiemu, przekazując dziesięciny do Cerekwicy. W 1743 r. właścicielem majątku w Dębnicy był Fryderyk von Faretzkin, w 1765 r.- major von Guillang, w końcu XVIII w. - von Frankenberg, w 1845 r. - niejaki Neumann, potem Dilthey.

W poł. XVIII w. wieś była ulicówką z folwarkiem w płd. - wsch. części. Na płn. od wsi stał wiatrak, rozebrany przed poł. XIX w., przy skrzyżowaniu dróg z Prusic i Żmigrodu - karczma z wiatrakiem. W 1765 r. wśród ludności wymieniono 8 zagrodników, 1 chałupnika, 6 wolnych

ludzi, w 1780 r. - 15 zagrodników wśród 129 mieszkańców, ponadto dom pański, folwark i 20 domów. W XIX w. ludność w większości była protestancka, katolicy stanowili 15 %. W latach 1830 - 1860 nastąpił szybki rozwój wsi. Wśród zabudowy znajdował się pałac, cegielnia, karczma, kuźnia, wiatrak, karczma (1847 r.), 4 warsztaty tkackie i 2 inne rzemieślnicze, wieś liczyła 200 mieszkańców.

W Dębnicy krótko wydobywano węgiel brunatny (1843 r.); kopalnię zamknięto ze względu na niską opłacalność. W 1847 r. odnotowana jest karczma. Powiązany z wsią folwark, w 1904 r. kupił Paul Zedler, generał w stanie spoczynku. Potem dziedziczyli jego spadkobiercy pochodzenia mieszczańskiego. Był to jeden z mniejszych folwarków w okolicy.

Istniejący w Dębicy, co najmniej od końca XVIII w., pałac podupadł w czasie II wojny światowej i w 1975 r. został rozebrany. Zachował się zespół folwarczny, w stanie szczątkowym, oraz park z 2 poł. XIX w.

Gola (Kühle - 1666 r., Guhlau - do 1945 r.) - najstarsze dzieje historyczne wsi trudne są do ustalenia z powodu częstotliwości występowania miejscowości o nazwie Gola i problemów z jej identyfikacją. Natomiast pewne ustalenia dotyczą 1288 r.: Gola, dotąd stanowiąca uposażenie książęcego kościoła w Urazie, wolą księcia Henryka IV Probusa przeszła do uposażenia kolegiaty św. Krzyża we Wrocławiu. W 1322 r. Gola również jest wzmiankowana wśród dóbr zastawionych przez księcia oleśnickiego Konrada I u księcia wrocławskiego Henryka VI, po którego śmierci powróciła do poprzedniego właściciela. W 1412 r. wieś zostaje przyznana jako włość szpitalowi w Prusicach.

W 1545 r. właścicielem wsi był Melchior von Koslig z Kosinowa, w 1617 r. - Jerzy von Razbar, w 1679 r. - Krzysztof H. von Debschűtz, potem Mikołaj K. von Debschűtz, w 1706 r. - J. E. von Wedel, w 1720 r. - von Bindemann, w 1743 r. - von Tschammer, od 1761 r. - do 1 poł. XIX w. rodzina Rosenberg. Majątek Rosebergów oceniano na 7.440 Rtr. W 1 poł. XIX w. jego właścicielem był von Solms, we wsi odnotowywano pałac.

W poł. XVIII w. wieś posiadała czytelny układ ulicówki z folwarkiem usytuowanym na płd. od dwóch stawów, nie istniejących już na mapie z poł. XIX w. Siedziba pańska znajdowała się w płn. pierzei folwarku. Na płd. - wsch. krańcu wsi znajdowała się owczarnia, na płn. - wiatrak. Na płn. od wsi, na strumieniu biegnącym w kierunku Kosiny Małej, znajdował się ciąg stawów.

W 1765 r. wśród ludności, w większości ewangelickiej, było 14 zagrodników, 4 chałupników i 14 wolnych ludzi. W 1780 r. - wśród 126 mieszkańców było 18 zagrodników. We wsi był folwark, wiatrak, owczarnia i zapewne browar i gorzelnia, skoro w 1845 r. oba zakłady były już nieczynne. Młyn pracował do II wojny światowej, jego ostatnim właścicielem był Max Sternitzke. W 1830 r. wśród 177 mieszkańców było zaledwie 8 - 15 % katolików, we wsi działała filia ewangelickiej szkoły w Budziczu. W 1845 r. wśród mieszkańców odnotowano 7 Żydów. W 1921 r. majątek należał do Manfreda von Walther und Croneck i obejmował 263 ha. Zarządzany był wraz z dobrami majoratu w Kopaszynie, z czasem został do niego włączony.

Górowo (Konradsvalde) - pierwsza wzmianka pisana o Górowie pochodzi z 1297 r. - wymieniony jest rycerz Tyzcho z Conradswalde sive Gorowo. Wieś odnotowana jest również w 1300 r., w księdze uposażeń biskupstwa wrocławskiego. W 1310 r. i 1319 r. wzmiankowany jest nieznany z imienia pan ze Smardzewa posiadający prawo wyższego sądownictwa w Górowie. W 1353 r. wieś kupił Conrad von Czirn, w 1423 r. - wzmiankowani są Thyme i Conrad von Schellendorf. Z 1479 r. pochodzi informacja, że wieś była lokowana na prawie niemieckim, wtedy Heinze Borsnitz zwany Jelcz odsprzedał prawa sądownicze we wsi Krzysztofowi Borsnitz. W 1548 r. wieś kupił Georg von Mühlein, w 1550 r. - Hans Stiebitz. Właścicielem wsi w 1545 r. był Melschior von Koslig, w 1549 r. - von Zedlitz, w 1616 r. - Hans Ernst von Nostitz, w 1638 r. - Hans von Hein, w 1641 r. - Ernst von Niebelschűtz, w latach 1648 - 1720 - von Nickisch, w 1751 r. - baron von Kinski, w 1871 r. - von Kulmitz, od 1800 r. - Adolf von Knobelsdorf.

W poł. XVIII w. wieś była dobrze wykształconą ulicówką z folwarkiem - przy skrzyżowaniu głównej drogi z drogą na Strupinę oraz stawem i młynem - na płn. od folwarku; nad stawem wznosiła się kaplica. Na płn. - zach. od zabudowy, na wzgórzu stał wiatrak. Przed 1 poł.

XIX w. nastąpiła rozbudowa płn. - wsch. części wsi i wytyczenie nowej drogi, równoległej do starszej, a zarazem przekształcenie w wielodrożnicę. Ok. poł. XIX w. na zach. krańcu wsi powstała cegielnia, zaś na płn. od stawu, w parkowym otoczeniu - dwie wille: Villa Seeblick i Villa Emilia, rozebrane po 1945 r. W 1871 r. gruntownie przebudowany został pałac i folwark, na płd. i płd. - zach. od folwarku powstał park krajobrazowy, w którym urządzono grobowiec właścicieli. Na płn. od wsi, przy drodze na Strupinę istniał cmentarz (1 poł. XIX w.). Obecnie nie istnieją obie wille, kaplica nad stawem, i cegielnia, rozebrano znaczną część zabudowy folwarcznej, z grobowca pozostały relikty, park zachowuje swoje granice, ukształtowanie terenu i czytelny układ dróg. Zachowany jest również cmentarz.

Około poł. XVIII w. wśród mieszkańców było 5 kmieci, 10 zagrodników, 11 chałupników i 11 wolnych ludzi. Przeważali ewangelicy. We wsi wymieniano kościół, szkołę i folusz. W 1780 r. wśród 193 mieszkańców było 8 wolnych ludzi i 19 zagrodników; znajdował się tu folwark. Około poł. XIX w.: dwa folwarki, pałac, szkoła ewangelicka, 2 wiatraki, kierat i cegielnia produkująca również dachówki, browar z gorzelnią, młyn paszowy, wytwórnia syropu ziemniaczanego, torfiarnia i 8 warsztatów rzemieślniczych. Wieś liczyła 449 mieszkańców i 51 domów. W okresie 1891 - 1937 majątek rycerski w Górowie (Konradswalde) był w rękach rodziny Mann.

Kaplica w Górowie była filią kościoła w Strupinie, w 1586 r. stała się siedzibą parafii ewangelickiej. W 1766 r. spłonęła, na jej miejscu wzniesiono kościół w konstrukcji szkieletowej, poświęcony w 1767 r. W 1808 r. piorun zniszczył kościelną wieżę, odbudowaną w 1829 r. Przy kościele działała szkoła ewangelicka, również dla dzieci z pobliskich Mikorzyc. Pałac zbudowany ok. poł. XVIII w., w 1871 r. został przebudowany przez Karola Fryderyka von Kulmitz, wg projektu berlińskiego architekta Wasermanna. Obok znajdował się folwark i park.

Jagoszyce (Jagatschuetz, Jagetez) **z przysiółkiem Łęgów** (Langawe) - wieś po raz pierwszy wzmiankowana jest w 1434 r., zapewne jako własność Szymona Kozliga wspomnianego również w 1465 r. Rodzina Koslig występuje tu do 1592 r. W 1620 r. właścicielem Jagoszyc był Mikołaj von Niebelschűtz, w 1639 r. - Kaspar von Unruh, w latach 1641 - 1665 ponownie von Niebelschűtz, w 1693 r. wzmiankowany jest Mikołaj von Wiedebach, w latach 1720 - 1743 von Scheliha, potem von Lange i von Roth. Od 1666 r. używano nazwy wsi Zagatschütz.

Około poł. XVIII w. wieś prezentowała układ dobrze wykształconej ulicówki z folwarkiem na płn. od głównej drogi i dwoma młynami, na płd., przy drodze do Budzicza. Układ przetrwał do poł. XIX w. W 2 poł. XIX w., w miejscu ogrodów folwarcznych powstał park o dwudzielnej kompozycji. Ewangelicka szkoła powstała w 1742 r.

W 1765 r. wśród mieszkańców było 3 kmieci, 8 zagrodników, 1 chałupnik i 19 wolnych ludzi, w 1780 r. - wśród 200 mieszkańców było 4 chłopów i 34 zagrodników. Katolicy stanowili 3 - 6 % mieszkańców. We wsi był dwór i folwark. Kolejny spis z 1845 r. wymienia pałac, folwark, wiatrak, browar z gorzelnią, szkołę ewangelicką, 41 domów, 222 mieszkańców, w tym 15 katolików oraz 9 rzemieślników i 4 warsztaty tkackie.

Od 1846 r. majątek rycerski był w rękach rodziny von Köckritz und Friedland, w 1937 r. należał do Hansa Hahlwega. We wsi znajdował się park i pałac, uszkodzony w 1945 r., został rozebrany w 1975 r. Po wojnie w miejsce niemieckich mieszkańców przybyli do wsi odsadnicy z Beskidu Wyspowego zwani Kliszczakami.

Łęgów - przysiółek Jagoszyc wzmiankowany jest w 1409 r., jako własność Hensco Loczerawa i Piotra z Siemianic, która przekazali go na rzecz klasztoru w Trzebnicy. W poł. XVIII w., wraz z Jagoszycami osada była własnością rodu Scheliha. W kolejnych wzmiankach Łęgów potwierdzany jest jako część Jagoszyc. W spisie z 1845 r. w kolonii stwierdzono 81 mieszkańców w 16 domach, w tym 16 katolików. Jest to niewielka osada o rozproszonym układzie.

Kaszyce wielkie (Gross Kaschűtz do 1934 r., Scholzhofen do 1945 r.)**z przysiółkiem Gąski** - najstarsza wzmianka o Kaszycach Wielkich i Kaszycach Milickich (Zkassici, Zkasic) - obie wsie traktowane były jako całość - pochodzi z 1208 r., następna z 1218 r. - wieś wyznaczała granice terytorium trzebnickiego. W tym czasie stanowiła uposażenie klasztoru w Trzebnicy, potwierdzone przez Henryka I Brodatego. Niedługo później została nadana czeskiemu dworzaninowi księcia -

Piotrowi Bohemusowi de Scassicz. Późniejsze wzmianki pochodzą z 1412 r. (wymieniony Stefko z Kaszyc, burgrabia żmigrodzki) i z 1447 r. W 1591 r. wymieniono we wsi sołectwo oraz 18,5 łana w posiadaniu wolnych chłopów. Pierwsze rozróżnienie wsi występuje w dokumencie z 1666/1667 r., w którym występuje Magnum Kasitz (Kaszyce Wielkie) i Parvum Kasitz (Kaszyce Milickie). W okresie nowożytnym Kaszyce weszły w skład dóbr Hatzfeldów.

W poł. XVIII w. była to regularna ulicówka lokacyjna, z dodatkową drogą nad strumieniem, równoległą do pierwotnej, tworzącą dodatkowy układ zabudowy po jednej tylko stronie drogi. Na płn. zach. krańcu wsi znajdowała się owczarnia, na płn. - folwark z siedzibą na wsch. od narożnika zabudowy czworobocznego majdanu gospodarczego.

Spis z 1743 r. wymienia we wsi 17 wolnych chłopów posiadających 18,5 łana oraz 21 chałupników. W 1765 r. we wsi mieszkało 19 chłopów, 6 zagrodników, 19 chałupników i 4 wolnych ludzi. Większość ludności to ewangelicy, ale liczba katolików z czasem osiągnęła 40 %. Od 1764 r. istniały tu szkoły ewangelicka i katolicka. We wsi znajdowała się kaplica pw. św. Józefa - w domu ob. nr 28, wzniesionym w 1872 r., działała do 1933 r. Istniał też folwark, który spłonął w 1784 r.

W 1814 r. miejscowa ludność mówiła po polsku. Ok. poł. XIX w. we wsi mieszkało 28 chłopów, 18 chałupników, młynarze, kowal i 5 innych rzemieślników. Był tu folwark, wolne sołectwo, 2 wiatraki, szkoła ewangelicka i katolicka, 52 domy oraz 483 mieszkańców, w tym 205 katolików. Hodowano 311 wołów i 815 owiec. Do 1934 r. używano zniemczonej nazwy Gross Kaschütz, potem -Scholzhofen.

Przed II wojną światową właścicielem dziedzicznego sołectwa był Richard Labitzke. Ponadto we wsi znajdowały się inne majątki, których właścicielami byli: Paul Tierock, Otto Tierock, Gustav Tierock i Paul Krause.

Gąski (Gallhauser, Gahlaeuser, Gallhäuser) - osada powstała zapewne w końcu XVII w., dla obsługi stawu w miejscu ujścia Sąsiecznicy. W XIX w. wśród mieszkańców przeważali katolicy, którzy korzystali z kościoła w Powidzku. Nieopodal wsi znajdował się domek myśliwski. Po 1945 r. wieś należała administracyjnie do gminy Ujeździec Wielki, w latach 50. XX w. stała się przysiółkiem Kaszyc.

Kopaszyn (Kopatschűtz, Kopaszyce - do 1945 r.) - wieś wzmiankowana w 1218 r. (Campassino), jako uposażenie klasztoru w Trzebnicy. Wywodził się stąd Budziwoj - kasztelan Sądowla (lata 1288 - 1290). W 1300 r. wieś Elgotha Kopaschsonis stanowiła uposażenie biskupstwa wrocławskiego. W 1315 r. występuje posiadacz wsi - Peregrin Copaczin. W 1322 r. Kopaszyn (Copatschin) stał się jednym z obiektów zastawu między księciem wrocławskim Henrykiem IV a oleśnickim - Konradem I.

Wieś lokowana była na prawie niemieckim. Pod lasem znajdował się młyn tzw. górny, w 1434 r. zastawiony przez Konrada VII Białego i Konrada V Kąckiego u Szymona Kosliga z Jagoszyc. W 1465 r. wzmiankowany jest folwark - własność Wenzla Kahle, syna Mikołaja z Obornik Śląskich. Po bezpotomnej śmierci Wenzla w 1506 r., majątek przypadł księciu. W latach 1530 - 1641 Kopaszyn z folwarkiem był w rękach rodziny von Koslig. W latach 1666 - 1667 występuje pod nazwą Kapatschitz, w 1743 r. - Kappatschütz. W 1682 r. był własnością Elżbiety P. von Biedermann und Mirckau, w 1706 r. - Krzysztofa H. von Dobschűtz, potem - von Knöbelsdorf, w 1720 r. - von Pogorell, w 1755 r. - von Seher, następnie: von Pannwitz, von Opitz, Held von Hagelsheim (1766 r.), od 1771 r. - von Walter und Croneck. W rękach rodziny Kopaszyn pozostał do 1945 r., od 1893 r. - jako składnik majoratu.

W poł. XVIII W. była to ulicówka o zabudowie rozlokowanej wzdłuż strumienia. Droga do Prusic przebiegała poza linią zabudowy, stopniowa wykształciła się wzdłuż niej zabudowa. Strumień zasilał młyny należące do wsi i do Prusic. Na płd. krańcu wsi znajdował się folwark: zabudowa otaczająca czworoboczny majdan z siedzibą pośrodku. W końcu XIX w. znikła zabudowa wsi na płn. od folwarku, przebudowie uległ pałac, folwark, powstał park (15 ha) i grobowiec rodzinny w parku oraz drugi folwark - na zach. od istniejącego. Znikła stara droga do Prusic, jej rolę przejęła nowa droga wytyczona wzdłuż zach. granicy siedliska.

Spis z 1760 r. potwierdza istnienie we wsi domu właściciela, folwarku, szkoły ewangelickiej, dwóch młynów wodnych oraz 102 mieszkańców, ewangelików. Rejestr statystyczny z 1765 r. wśród ludności wymienia: 6 zagrodników, 5 chałupników, 4 wolnych ludzi. W 1780 r. był tu folwark z dworem, szkoła ewangelicka, dwa młyny wodne, wśród mieszkańców - 15 zagrodników. W 1830 r. wioska liczyła 208 mieszkańców, w tym 35 katolików. W skład Kopaszyna wchodził również folwark Wilhelmshof i folwark Żłobki, z czasem włączony do Kopaszyna, jako przysiółek. We wsi znajdowała się gorzelnia z browarem, trzy warsztaty rzemieślnicze, dwa młyny wodne we wsi i dwa w jej pobliżu, dwa folwarki, z których jeden (Żłobki) stał się z czasem przysiółkiem Świerzowa. W kolejnym spisie z 1845 r. we wsi wymieniono pałac, folwark, 2 młyny, browar, gorzelnię, 20 domów, 155 mieszkańców, w tym 49 katolików. W skład Kopaszyna wchodziły trzy przysiółki: Louisenmühle z młynem wodnym oraz 1 domem, Wilhelmshof z folwarkiem i jednym domem oraz Mauermühle z młynem wodnym i jednym domem.

Pod koniec XIX w. ówczesny właściciel, próbując ratować wyludniającą się wieś, prowadził intensywną gospodarkę leśną, inwestował w infrastrukturę gospodarczą, zwłaszcza stajnie oraz przebudował pałac w Kopaszynie. Folwark specjalizował się w hodowli bydła simentalskiego. Do majątku rodziny von Walther und Croneck należało 995,5 ha ziemi, w majątku zatrudnionych było 100 robotników, funkcjonowało zaopatrzenie w wodę, i, od 1925 r. - energię elektryczną. Pałac, wzniesiony w 1797 r. na miejscu wzmiankowanego w 1755 r., przebudowany w 1894 r., został zniszczony w 1945 r. Obok znajdowały się zabudowania folwarczne, ujeżdżalnia i park o pow. 15 ha.

Po zakończeniu II wojny światowej majątek przejęło państwo polskie. Folwarki wraz z pałacem w Kopaszynie przekazano w zarząd PGR. Zabudowania gospodarcze w 1991 r. użytkowało PGR Zakład Rolny Krościna Mała.

Kosinowo (Kosnaw do 1936 r., Ziegenfeld do 1945 r.) - wieś Cossinowo, o średniowiecznej metryce, odnotowana została w 1300 r., jako uposażenie biskupstwa wrocławskiego. Folwark, dziedziczony na zasadzie prawa lennego, istniał tam już w poł. XV w. Jego właścicielami byli członkowie rodziny Kozligk, odnotowanej później również w Jagoszycach i Budziczu: najwcześniej wzmiankowany jest Bartosz Kozligk - w 1453 r., najpóźniej, w 1575 r. - Melchor von Kozlig. Kolejni właściciele to: w 1666 r. von Haugwitz, 1700 r. - von Leuschner, 1720 r. - von Loos, 1743 r. (Koschneve) - von Bibram, 1744 r. - von Opitz, w 1763 i 1765r. notowany jest von Seher - Thoss, w 1766 r. von Strachwitz.

Obecny układ przestrzenny wsi folwarcznej wykształcił się do poł. XVIII w. Czworoboczny majdan folwarczny otoczony był budynkami gospodarczymi oraz siedzibą - w pierzei wsch. i kwadratowym ogrodem z tyłu. Wzdłuż strumienia rozlokowane były cztery młyny, zlikwidowane w końcu XIX w. Pozostały młyny na zach. od wsi.

W poł XVIII w., wśród mieszkańców było 6 zagrodników, 5 chałupników i 10 wolnych ludzi. W 1780 r. osada nazwana Koschneoewe posiadała siedzibę pańską, folwark, 4 młyny wodne, 16 zagrodników oraz 138 mieszkańców, w większości protestantów. Spis z 1844 r. wymienia pałac, folwark, cegielnię, browar, gorzelnię, kuźnię, 2 młyny wodne, 26 domów zamieszkałych przez 153 mieszkańców, w tym 55 katolików. W 1844 r. we wsi istniały 4 młyny wodne, pałac, folwark, cegielnia, gorzelnia z browarem, 16 zagrodników oraz 26 domów zamieszkałych przez 138 osób.
W pocz. XX w. majątek, o powierzchni 324 ha, należał do rodziny von Salisch, wieś wraz z Górkowicami i Kuraszkowem tworzyła majorat Kosinowo; ostatnia właścicielka z rodu oddała go w dzierżawę. W 1926 r. majątek przejął Max Erdmann hrabia von Reden, rezydujący w Szymanowie koło Trzebnicy. Do 1945 r. jego zarządcą był Kűhnert, pieczę nad obszarami leśnymi sprawował Max Gűntzel. Hodowano bydło i trzodę chlewną oraz konie, gospodarstwo dysponowało maszynami rolniczymi, produkty rolne z majątku sprzedawane były we Wrocławiu.

Od XVIII w. istniał w Kosinowie pałac. Zachowany budynek pochodzi z przełomu XIX/XX w.

Po zakończeniu II wojny światowej folwark wraz z pałacem przekazano w zarząd PGR z Krościny Małej. W dawnej rezydencji urządzono świetlicę, biura i mieszkania dla pracowników

przedsiębiorstwa. Na pocz. lat 90. XX w. pieczę nad majątkiem przejęła AWRSP, następnie pałac przeszedł pod zarząd Urzędu Gminy w Prusicach. Obecnie budynek pełni funkcję mieszkalną.

Krościna Mała (Klein Krutschen, Mała Kroczynka do 1937 r., Kroczynki, Gebhard do 1945 r. Pierwsze wzmianki o Krościnie pochodzą z 1287 i 1288 r. - wieś wchodziła w skład majątku Prusice należącego do komesa Zbyluta, po którego śmierci majątek podzielony został między jego synów. Krościnę Małą otrzymał Janusz i odstąpił ją księciu głogowskiemu Henrykowi V, a ten odsprzedał drugiemu synowi Zbyluta - Gebhardowi. Krościnę wymienia też księga uposażeń biskupstwa wrocławskiego w 1300 r.

W 1322 r. Krościna (Kroshczino) wzmiankowana jest wśród dóbr zastawionych przez księcia oleśnickiego Konrada I u księcia wrocławskiego Henryka VI, po którego śmierci powróciła do poprzedniego właściciela, co nastąpiło w 1335 r. Przed 1368 r. wieś odłączono od majątku Prusice, potem wzmiankowana jest w tylko 1420 r. Wraz z wygaśnięciem linii Piastów oleśnickich w 1492 r. wieś została nadana Zygmuntowi von Kurzbach i weszła w skład państwa stanowego obejmującego Żmigród, Milicz i Prusice, po 1521 r. do jego żmigrodzkiej części. Następnie przeszła w ręce rodziny von Hatzfeld. W 1530 r. wzmiankowana jest tu również rodzina von Wolcke.

W 1591 r. we wsi znajdował się folwark z owczarnią, chłopi posiadali 12,5 łana. W 1743 r. wśród mieszkańców było 7 kmieci na 12 łanach, 2 wolnych ludzi, 2 chałupników a także 6 młockarzy. Wieś ukształtowała się jako ulicówka do poł. XVIII w. Na płd. od niej znajdowały się stawy. W poł. XIX w. zabudowę płd. części wsi zastąpił folwark. W poł. XVIII w. wśród mieszkańców było 8 kmieci, 6 zagrodników, 5 chałupników i 5 ludzi wolnych. Mieszkańcy w większości byli ewangelikami, katolicy stanowili 10 - 19 %. Szkoły obu wyznań znajdowały się w Prusicach. Na gruntach dominialnych założono cmentarz dwuwyznaniowy poświęcony w 1821 r. W gospodarce wsi duże znaczenie miała hodowla owiec.

W 1840 r. we wsi o nazwie Klein Krutschen/Kroczynki mieszkało 186 osób, w tym 36 katolików. Było tu 8 wolnych ludzi i 5 rzemieślników, chłopi hodowali 28 koni, 84 woły, 105 owiec (natomiast w folwarku było 9 koni, 31 wołów i 450 owiec). W miejscowości znajdował się wiatrak odnotowany w 1787 r., który został rozebrany ok. 1955 r.

W 1869 r. majątek przeszedł w ręce rodziny Schlesingerów, zajmował powierzchni 185 ha. Od 1934 r. jego właścicielem był R. Rechler. W 1880 r. we wsi wydobywano węgiel, lecz wydobycie po roku przerwano ze względu na nieopłacalność .

Od zakończenia II wojny światowej na terenie folwarku działa Zakład Doświadczalny Oceny Odmian, podlegający Stacji Doświadczalnej Oceny Odmian w Zybiszowie. Pałac zaadaptowano na biura firmy.

Krościna wielka (Gross Krutschen, Kratczyn - do 1945 r.) - wieś wzmiankowana jest w 1367 r.: Hentschel Poduszko sprzedał swój majątek w Krotschin siostrze z klasztoru trzebnickiego (informacja dotyczyć może Krościny Małej). W 1492 r. wieś weszła w skład państwa stanowego Żmigród w rękach Zygmunta Kurzbacha i rodziny, potem książąt von Hatzfeld. Znajdujący się w pobliżu wsi folwark był, w latach 1501 - 1641, własnością rodu von Koslig, potem Hansa von Studnitz - w 1641, Joachima Wenzla von Baruth - w 1673 r., von Kocha - 1720 r., von Nickischa - 1743 r. i Karl J. Schelihy - 1785 r.

W poł. XVIII w. zabudowa grupowała się wzdłuż dwóch, nieco oddalonych dróg wiejskich, z których wsch. wiodła do folwarku w płn. części wsi. Później wieś przekształciła się w wielodrożnicę. W tym czasie znajdował się tu wiatrak i drugi - od końca XVIII w., także gorzelnia, browar i pięć warsztatów rzemieślniczych. W 1765 r. wśród mieszkańców było 10 kmieci, 10 zagrodników, 2 chałupników i 18 wolnych ludzi. Wieś zdominowana była przez ewangelików, działała szkoła ewangelicka. Spis w 1780 r. we wsi Gross Krotschin wymienia dom właściciela, folwark, szkołę ewangelicką działającą od 1742 r., wiatrak, 280 mieszkańców - protestantów. W 1844 r. był tu pałac, folwark, szkoła ewangelicka, 2 wiatraki, browar, gorzelnię oraz 455 mieszkańców w 72 domach, w tym 33 katolików. Po 1867 r., w wyniku odpływu ludności

do miast, doszło do zmniejszenia liczby mieszkańców a także znacznej redukcji uległa zabudowa wsi.

W okresie międzywojennym Krościna Wielka wchodziła w skład majątku Gross Peterwitz hrabiowskiej rodziny von Dankelmann. Na przełomie XVIII/XIX w. istniał tu pałac, nie zachowany do dnia dzisiejszego. Po wojnie przybyli osadnicy z pienińskich Sromowiec Niżnych nad Dunajcem - 24 rodziny, oraz kilkanaście rodzin z tarnopolskiego i rzeszowskiego w tym cztery rodziny łemkowskie.

Ligota Strupińska (Schmark - Ellguth do 1937 r., Katharinengrund do 1945 r., po 1945 potem: Katarzynów, Ligota Strupińska). Losy Ligoty splecione były z historią wsi Smarków (ob. w gminie Wołów), pierwotnie traktowanych jako jeden organizm administracyjny. Wieś powstała zapewne w trakcie XIII - wiecznej akcji kolonizacyjnej, niemniej wzmiankowana jest dopiero w 1402 r. Z informacji z 1454 r. wynika, że prawa do czynszu z Ligoty uzyskał klasztor trzebnicki. W okresie nowożytnym wieś stała się własnością Kaspara von Frobelwitz zwanego Frutzki (1545 r., 1568 r.) i w rękach rodziny była jeszcze w 1614 r. Potem właścicielem był Zygmunt von Kökritz, zmarły w 1693 r., w latach 1720 - 1743 - von Frankenberg, potem Meier, w 1765 r. - Görne, zaś w 1789 r. - Karol Wilhelm Moritz von Prittwitz. Właścicielem majątku w Smarkow był w 1700 r. Franciszek A. von Latowski.

W poł. XVIII w. widoczny jest ulicowy układ wsi, z folwarkiem w części płn. i stawami rozdzielonymi zadrzewionymi groblami - na płn. - zach. Folwark to czteroboczny majdan otoczony budynkami, z siedzibą w płn. - zach. narożu. W 1890 r. założono park połączony z układem grobli stawów, w którym powstała nowa siedziba. Układ ten jest czytelny do dziś.

Od 1689 r. działała w Ligocie szkoła ewangelicka, która spłonęła w 1799 r. W 1765 r. we wsi zarejestrowano 3 kmieci, 10 zagrodników, 1 chałupnika oraz 18 wolnych ludzi. Wieś Elgot i Schmarkow w 1780 r. posiadały 2 folwarki, 197 mieszkańców. W końcu XVIII w. we wsi znajdował się folwark, 110 mieszkańców w większości było ewangelikami; w poł. XIX w. ludność protestancka stanowiła ok. 60 %. We wsi była szkoła ewangelicka, która spłonęła w 1819 r., więc w 1820 r. postawiono nowy budynek. W 1840 r. wieś występuje pod nazwą Ellgoth - Schmark. Były tu 2 folwarki, pałac, szkoła ewangelicka, wiatrak, owczarnia, gorzelnia, 2 rzemieślników, 36 domów wraz z 356 mieszkańcami (wśród nich 15 katolików). W 1844 r. właściciel wsi - baron von Richthofen, rozpoczął poszukiwania węgla brunatnego. Po uzyskaniu pozytywnych efektów, uruchomiono szyb Ottogrube, który funkcjonował do pocz. XX w. We wsi znajdował się także wiatrak, gorzelnia z browarem, owczarnia i folwark.

Następnie właścicielami dóbr byli: von Gorsky (1856 r., 1858 r.), Ackermann (1861 r.), rodzina Pförtner von der Hölle (lata 1866 - 1894). W 1886 r. majątek liczył 406 ha. W 1894 r. majątek nabyła hrabina Agnes von Pourtalès, wdowa po Karolu de Pourtalès, do którego należała posiadłość w Głębowicach, potem - jej spadkobiercy. Ostatecznie posiadłość otrzymała księżna Asta Eugenie von Putbus i jej małżonek Carl von Riepenhausen, jako właściciel dóbr Ligota Strupińska wymieniony w 1917 r. Przed 1921 r. - baron Arnulf von Gillern - przynajmniej do 1937 r. W1937 r. powierzchnia dóbr wynosiła 406 ha. W 1945 r. folwark i pałac zostały przekazane w zarząd PGR w Piotrkowicach. W pałacu zorganizowano wielorodzinny budynek mieszkalny. Po likwidacji PGR - u w latach 90. XX w. majątek znalazł się w gestii AWRSP i ANR. Obecnie pałac jest własnością prywatną.

Ligotka (Klein Ellguth) - wieś powstała zapewne w trakcie fali kolonizacyjnej w okresie XIII w. - 1 poł. XIV w., niemniej pierwsze pewne informacje o Elgot pochodzą z XV w.: dziesięcina z wsi płacona była na rzecz biskupa wrocławskiego, od 1420 r. - na rzecz wrocławskiego dziekana katedralnego. W 1454 r. niejaki Hannos Duch z Ligotki sprzedał 1 markę czynszu rocznie jednej z trzebnickich zakonnic. W 1743 r. właścicielem wsi był von Lemberg und Talbendorf, w 1747 r. - von Wiedebach, zaś od 1757 r. do II wojny światowej wieś znajdowała się w majątku książąt von Hatzfeld.

Układ wsi nie uległ zmianie od poł. XVIII w. Jest to niewielka osada o zabudowie rozproszonej wzdłuż dwóch, prostopadłych do siebie dróg. W 1765 r. we wsi mieszkało 4

zagrodników, 6 chałupników i 14 wolnych ludzi. W końcu XVIII w. wśród 100 mieszkańców wsi, wyznania ewangelickiego, było 19 zagrodników i 4 chałupników. We wsi znajdował się folwark. W latach 40. XIX w. istniał wiatrak, kuźnia, folwark z owczarnią na 600 owiec. Wśród 220 mieszkańców, w tym 96 katolików, mieszkało tu 25 chałupników, kowal, młynarz i trzech innych rzemieślników. W majątku hodowano bydło i konie. W okresie międzywojennym dzierżawcą majątku był Georg Kűgel z Pietrowic Małych.

Pawłów Trzebnicki (Pawellau do 1937 r., Paulskirch do 1945 r.) - w 1208 r. książę Henryk I Brodaty nadał Pawłów, który wcześniej zamienił z kanonikiem wrocławskim - Pawłem za wieś Mokrzeszewo, zakonnicom trzebnickim. Wieś znajdowała się w dobrach klasztornych jeszcze w 1267 r. Potwierdzenie nadanie klasztorowi części wsi nastąpiło w 1416 r., pozostała część wsi została zwolniona z wszelkich powinności wobec klasztoru. W 1250 r., z inicjatywy zakonnic, wieś została lokowana na prawie średzkim. Wolne sołectwo wzmiankowane jest dopiero w 1343 r. Pierwszy znany z imienia sołtys - Michał de Kornaszow, ofiarował zakonnicom połowę swoich dóbr. Znani są także inni sołtysi: Bencko (1353 r.), Jan (1371 r.), Mikołaj (1412 r.), Nickel i Marcin (1422 r.). Znani z nazwiska są także chłopi, którzy sprzedali swoje posiadłości: Marcin Sztywko, Piotr Gos, Piotr Rogacz. W 1410 r. we wsi były 52 łany czynszowe i 6 łanów sołectw.

W 1469 r. istniała z Pawłowie karczma, w 1491 r. wymieniany jest sołtys Maciej Ruschig, właściciel młyna, który uprawiał 6 wolnych łanów, 3 ogrody i hodował 300 owiec. Znani są również czterej posiadacze dziedzin chłopskich. Aż do sekularyzacji dóbr klasztornych w 1810 r. Pawłów odgrywał istotną rolę w gospodarce klasztornej. W 1765 r. żyło w Pawłowie 32 kmieci, 3 zagrodników, 35 chałupników i 5 wolnych ludzi. W latach 80. XVIII w. we wsi mieszkało 269 ludzi, wśród nich 34 kmieci, 8 zagrodników, 3 chałupników. Znajdowały się tu 2 wiatraki, kościół ewangelicki, plebania i szkoła. W 1810 r. cała wieś przeszła w prywatne ręce. W 1844 r. wymieniany jest kościół ewangelicki, szkoła, 2 wiatraki, 76 domów i 494 mieszkańców.

W Pawłowie istniała średniowieczna kaplica pw. NMP, potem pw. św. Piotra i Pawła, podległa parafii w Trzebnicy. Ok. 1550 r. przekazana została ewangelikom, do katolików wróciła dopiero w 1671 r.; wówczas utworzono parafię w Pawłowie. W związku z silnymi wpływami protestantyzmu, ewangelicy ponownie przejęli kaplicę w 1708 r. i przebudowali na kościół, który służył wyznawcom obu wyznań.We wsi działała szkoła ewangelicka i biblioteka. W 1 poł. XIX w. ewangelicy stanowili 95% mieszkańców. Wieś prezentuje układ ulicówki lokacyjnej wykształcony do poł. XVIII w.

Pększyn (Pinxen do 1936 r., Hagenau do 1945 r.) **z przysiółkiem Sucha** (Tschocke do 1937 r., Waldhau do 1945 r.) - wieś wzmiankowana jest w 1447 r. Jej właścicielem był wówczas Czasław, który zapisał część czynszu z Pększyna i Piotrowic Małgorzacie, córce Piotra Lessela.W 1743 r. właścicielem Pększyna był von Promnitz, w 1765 r. - hrabia von Kosboth, potem rodzina von Danlekmann.

W poł. XVIII w. była to wieś o układzie rozbudowanej osady przyfolwarcznej. Zabudowa niewielkich gospodarstw zgrupowana była przy dwóch prostopadłych ulicach, trzecia droga, na osi płn. - płd., łączyła wieś z folwarkiem. Przy drodze do Skokowej znajdował się młyn. Obecny układ prezentuje zabudowę rozproszoną. W 1765 r. w Pększynie były dwa folwarki; jeden z nich - Tschocke (Sucha), drugi położony poza wsią. Wśród mieszkańców było 12 zagrodników, 2 chałupników i 16 wolnych ludzi. W latach 80. XVIII w. we wsi odnotowano 262 mieszkańców w 41 domach, wśród nich 28 zagrodników i 7 chałupników, budynek szkoły ewangelickiej i budynek gminny, 2 folwarki.

W poł. XIX w. we wsi było wolne sołectwo, folwark, w 43 domach mieszkało 257 mieszkańców wyznania ewangelickiego i jeden katolik. W 1816 r. wzniesiono nową szkołę, która działała do 1912 r., gdy wybudowano nową. Majątek rycerski w Pększynie i folwark Sucha wchodziły w skład majątku Gross Peterwitz i były własnością rodziny von Danklemann.

Pietrowice Małe (Klein Peterwitz do 1945 r.) - w pobliżu wsi zlokalizowane jest wczesnośredniowieczne grodzisko (VII- X w. i X-XIII w.) jedyne na terytorium żmigrodzkim. W 1300 r. wieś Petirwicz jest odnotowana w księdze uposażeń biskupstwa wrocławskiego.

W 1349 r. wzmiankowany jest Janik z Pietrowic, zapewne właściciel wsi. Wśród nowożytnych właścicieli wymieniani są: w 1530 r. - pani Staczowska, w 1653 r. - Adam von Kottulinsky, w 1743 r. - Krzysztof H. von Reichenbach, od lat 50. XVIII w. - książęta von Hatzfeld, w 1838 r. ustalono fideikomis - niepodzielność majątku Hatzfeldów.

W poł. XVIII w. wieś prezentowała układ ulicówki podzielonej na dwie części, rozciągniętej na osi płn. - płd., z odnogą w kierunku Prusic. Na płd., przy rozległym stawie znajdował się młyn. Trzy folwarki ulokowane były: na płd. - folwark z owczarnią, w środku wsi oraz Wald Vorwerck - w pewnym oddaleniu na płn. od wsi; tu znajdowała się siedziba pańska. Zabudowa folwarczna zgrupowana była wokół czworobocznych majdanów. W końcu XIX w. osuszono staw, owczarnię zastąpiła gorzelnia, przebudowano folwark płd., wzniesiono pałac, w miejscu ogrodów gospodarczych i łąk powstał park. Układ pozostał do dziś, mimo że zlikwidowano folwarki, rozebrano pałac, zaś w płd. części parku wydzielono działki.

W końcu XVIII w. wzmiankowane są 3 folwarki należące do dominium Hatzfeldów i 3 młyny. W 1765 r. wśród mieszkańców było 19 zagrodników i 6 chałupników oraz 25 wolnych ludzi, zaś w 1780 r. - 242 mieszkańców, w tym 42 zagrodników i 2 chałupników. Katolicy stanowili 20 -25 % ludności, ewangelicy posiadali własną szkołę pod patronatem żmigrodzkiego państwa stanowego.

W 1830 r. we wsi działały dwie gorzelnie z browarami i 4 młyny, olejarnia, 10 warsztatów tkackich i 4 inne warsztaty rzemieślnicze oraz dwie gospody. Jeden z folwarków, posiadający browar z gorzelnią, kręgielnię i ogród, oddano w dzierżawę; folwark specjalizował się w hodowli merynosów - 1000 sztuk oraz koni (16 sztuk) i bydła (75 sztuk).

W 1844 r. potwierdzono istnienie 3 folwarków, szkoły ewangelickiej, młyna wodnego, 3 wiatraków, 2 browarów, gorzelni, 10 warsztatów tkaczy lnu, 60 domów oraz 497 mieszkańców, w tym 128 katolików. W 1900 r. wymieniono kaplicę, 3 folwarki, młyn wodny, 3 wiatraki, szkołę, 2 gospody, 47 domów, 463 mieszkańców, w tym 112 katolików. Hodowano 16 koni, 75 wołów oraz 1000 owiec.

Piotrkowice (Gross Peterwitz do 19455 r.) **z przysiółkiem Raki** (Raake do 1945 r.) - najstarsza wzmianka o wsi pochodzi z 1279 r. i dotyczy zgody księcia Henryka IV Probusa dla Szymona Gallica, na zamianę wsi Petrowicz (niegdyś zwanej Keczowo) na wieś Wawrzyn koło Wołowa. Przed 1352 r. Piotrkowice znalazły się w uposażeniu klasztoru trzebnickiego i zostały sprzedane braciom Heynkonowi, Paschonowi i Hankowi von Romkow, zwanym też von Prittwitz - od nazwy rodzimej wsi. W posiadaniu rodziny wieś znajdowała się do 1392 r., kiedy synowie Romschona von Prittwitz sprzedali folwark Piotrowi Lesselowi i jego bratu. Rodzina Lessel wzmiankowana jest jeszcze w 1478 r. Zapewne, wzmiankowany w 1447 r. Czasław, który zapisał zakonnicy z Trzebnicy, córce Piotra Lessela 4 marki czynszu z Piotrowic i Pększyna, jest tożsamy z Wenzlem Lesselem.

W 1484 r. panem na Piotrkowicach był Henryk von Dohna. W 1530 r. odnotowano kilku właścicieli: Staczowska, jej dwaj bracia - Nickel i Melchior oraz Bastian Kosligk Wolcke ze Starego Wołowa. Od poł. XVI w. do 1616 r. wieś była własnością rodziny von Nostitz, potem Leonarda von Skopp. W 1641 r. jako właściciel wymieniony jest Jan von Studnitz, od 1657 r. - Anna Maria von Studnitz, żona hrabiego Colonny, drugi raz zamężna za hrabim von Maltzan na Miliczu. Oba jej małżeństwa były bezdzietne, wieś została sprzedana i kolejni właściciele Piotrkowic zmieniali się często. Przed 1787 r. nabył ją pruski minister sprawiedliwości - Adolf Albrecht Leopold hrabia von Dankelmann, którego rodzina dysponowała majątkiem obejmującym również Skokową, Krościnę Wielką i Pększyn. Do 1945 r. było to Herrschaft Gross Peterwitz.

W XVIII w. wieś była regularną ulicówką lokacyjną, z folwarkiem i pałacem z ogrodem - w części środkowej, po płn. stronie siedliska. W pocz. XIX w. znaczenia nabrała druga istniejąca droga wiodąca w kierunku Strupiny. W końcu XIX w. na płd. od wsi zlokalizowana była bażanciarnia.

W poł. XVIII w. we wsi znajdowały się dwa folwarki, pałac, szkoła ewangelicka, młyn wodny i wiatrak. Wśród 402 mieszkańców w większości ewangelików, było 15 kmieci, 18 zagrodników, 10 chałupników i 13 wolnych ludzi. W 1780 r.: 15 kmieci, 29 zagrodników, 7

chałupników. Szkoła ewangelicka funkcjonowała już w latach 80. XVIII w., w 1800 r. otrzymała nowy budynek i następny - w 1876 r. Ok. poł. XIX w. potwierdzony jest pałac, dwa folwarki, młyn paszowy, gorzelnia, browar i kierat, 4 warsztaty tkackie i 16 innych warsztatów rzemieślniczych, 26 mieszkańców, w tym 13 katolików mieszkających w 65 domach. W latach 1861 - 1872 działała kopalnia węgla brunatnego „Paul Segen" należąca do gwarectwa.

Pałac powstał w latach 30. XVII w., barokową rozbudowę zainicjowała w 1693 r. Anna Maria von Studnitz, po mężu Colonna. Przebudowę i restaurację przeprowadzono w XIX w. Obok pałacu znajduje się stajnia i ujeżdżalnia oraz spichlerz, z tyłu - park z neogotyckim mauzoleum z 2 poł. XIX w. i pomnikiem pamięci poległych w I wojnie światowej.

Prusice - osadnictwo w Prusicach zachowuje ciągłość od wczesnego średniowiecza czego dowodem jest grodzisko z X - XII w. Wg tradycji kościół istniał tu już w 1140 r., niemniej dokumenty pisane wzmiankują miejscowość po raz pierwszy w 1253 r. w akcie lokacyjnym Żmigrodu, gdzie Prusice i Strupina wymienione są jako osady targowe. W okresie 1287 - 1297 miejscowość otrzymała miejskie prawo lokacyjne, w 1295 r. wymieniona została w księdze uposażeń biskupstwa wrocławskiego. Prusice należały kolejno do książąt wrocławskich, głogowskich, oleśnickich, w XV w. przeszły w ręce właścicieli żmigrodzkiego państwa stanowego - rodów: Kurzbachów, Schaffgotschów i Hatzfeldów. W średniowieczu miasto wielokrotnie było niszczone przez pożary: 1432 r. (husyci), 1452 r., 1510 r.,1529 r., 1833 r., 1845 r.

W XIV w. Prusice otoczone zostały ceglanym murem obronnym. Do miasta prowadziły trzy bramy: Trzebnicka, Żmigrodzka i Uraska. Obok kościoła była również Furta lub Brama Kościelna. Włączenie średniowiecznego zamku, zbudowanego jakoby w r. 1254 przez księcia Henryka II Wrocławskiego, w obręb murów miejskich nastąpiło w wyniku przesunięcia wschodniego odcinka murów z Bramą Trzebnicką w XVI w. W 1819 r. rozebrano mury, pozostały jedynie niewielkie fragmenty, których część została zniszczona w 1945 r. Obecnie relikty muru obronnego znajdują się przy ulicach Wrocławskiej i Krótkiej.

Za czasów Kurzbachów (lata1492 - 1591) odbudowano, spalony przez Husytów w 1432 r., kościół św. Jakuba, wzniesiono zamek w obrębie murów miejskich, który zastąpił wcześniejszą warownię książęcą, oraz ratusz. Ratusz i zamek częściowo spłonęły w 1529 r. W tym czasie przywileje otrzymały cechy rzemieślnicze, nowy statut uzyskało miasto. Dziełem rodu, a szczególnie Wilhelma von Kurzbacha, są Stawy Milickie. Przeinwestowanie w budowie stawów, splot niekorzystnych okoliczności losowych i hulaszczy tryb życia Henryka III von Kurzbach spowodowały konfiskatę majątku, który przejął Melchior von Hatzfeld. W 1672 r. wzniósł barokową rezydencję, zniszczoną w 1806 r. Zachowała cylindryczna wieża, po II wojnie światowej rozebrana, gdy w miejscu zamku budowano szkołę.

Za panowania Hatzfeldów (lata 1641 - 1945) nastąpił silny rozwój gospodarczy miasta. Na przełomie XVIII/XIX w. Prusice w kilku dziedzinach gospodarczych (tkactwo, szewstwo) wyprzedzały Żmigród i Milicz. Były znanym ośrodkiem przędzalnictwa, miasto stanowiło zaplecze rzemieślnicze dla całej okolicy. Liczba ludności sukcesywnie wzrastała. Niewielki regres gospodarczy nastąpił po uruchomieniu w 1856 r. w Żmigrodzie i Miliczu linii kolejowych i trwał mimo budowy wąskotorowej linii kolejowej: Żmigród - Prusice (1894 r.), Wrocław - Trzebnica (1898 r.) oraz połączenia Prusice - Trzebnica (1898 r.).

Do Polski Prusice powróciły po wkroczeniu do nich wojsk radzieckich 25 stycznia 1945 r. Po II wojnie światowej nastąpił diametralny spadek liczby ludności w wyniku wysiedlenia ludności niemieckiej. Napływowi mieszkańcy nie zrównoważyli tego procesu i miasto nie osiągnęło takiej liczby mieszkańców jak choćby w 1939 r. W 1961 r. mieszkało tu zaledwie 1400 ludzi. W 1951 r. miejscowość utraciła prawa miejskie. Kolejna zmiana nastąpiła po przyłączeniu wsi Górkowice w 1975 r. W 2000 r. ponownie przywrócono Prusicom prawa miejskie.

Raki - historia osady pozostaje nieznana. W okolicy znajduje się staw hodowlany, z ponad 300 - letnim dębem szypułkowym na grobli. Wzdłuż drogi prowadzącej do szosy do Skokowej znajduje się ponad 100 - letnia aleja buków odmiany czerwonolistnej, na płd. od wsi, wzdłuż drogi polnej -

wielokrotnie uzupełniania aleja z dębami czerwonymi i szypułkowymi, a także klony zwyczajne, jawory, topole, czeremchy i inne. Wiek alei ponad 150 lat.

Raszowice (Raschewitz do 1945 r.) - osada wzmiankowana jest w 1204 r., jako Rasseuichi. Dokument księcia śląskiego Henryka I Brodatego wymienia z imienia poddanych klasztoru trzebnickiego, w tym ówczesnych mieszkańców Raszowic - 16 tzw. gości czyli nowych osadników. Raszowice były zasiedlane wieloczłonowo, z czego jedna część na pewno podlegała polskiemu prawu lokacyjnemu. Wieś miała wielu właścicieli, był w niej też folwark. Akcję jednoczenia poszczególnych części dziedzicznych Raszowic rozpoczął w 1454 r. Jan Budke, który kupił inne części wsi: od Jana Czarnego i jego żony, od Jadwigi Kammersdorf i jej męża, potem kupił dziedzictwo Milochny, dziedzictwo Katarzyny Blaszowskiej oraz własność trójki małoletnich. W 1476 r. Mikołaj Bojca sprzedał część wsi zasiedloną na prawie polskim Wincentemu Kapat. W XVI w. Raszowice należały do rodziny von Pusch (płyta nagrobna Ursuli von Pusch, z 1587 r. w kościele w Strupinie). W czasach nowożytnych również następowały częste zmiany własnościowe. Znanych jest kilka nazwisk właścicieli: von Frankenberg (1617 r.), von Wiedebach (lata 1720 - 1743), generał von Lestwitz (1752 r.), von Bork (1773 r.), von Görme (1778 r.) i Pilasky (1844 r.).

Obecny układ wsi - ulicówka wykształcona z osady folwarcznej - powstał do poł. XVIII w. W 1765 r. wśród mieszkańców - w większości ewangelików, było 5 kmieci, 8 zagrodników, 8 chałupników i 22 wolnych ludzi. We wsi istniały dwa folwark, młyn, szkoła ewangelicka - od 1888 r. w nowym budynku. Część miejscowości nazywano Schidlawe. W 1780 r. mieszkało tu 228 ludzi, w tym 5 kmieci, 31 zagrodników, 3 chałupników, 1 murarz.

W 1830 r. w miejscowości znajdował się w niej pałac, folwark, 63 domy, ewangelicka szkoła i dwa wiatraki. W Schidlawe kolejny folwark. Raszowice liczyły 348 mieszkańców, w tym 13 katolików. W 1845 r. we wsi wymieniony jest pałac, folwark, 67 domów, ewangelicka szkoła, dwa wiatraki, browar i gorzelnia. Wioskę zamieszkiwały 364 osoby, w tym 12 wyznania katolickiego. W Schidlawe był w tym folwark, młyn wodny i trzynaście domów, zamieszkanych przez 69 osób, w tym 4 katolików.

Od 1863 r. majątek we wsi nabył Ludwig Lucke. W rękach rodziny pozostawał do II wojny światowej. W 1886 r. włości liczyły 435 ha, hodowano 34 konie, 88 sztuk bydła rogatego, w tym 37 krów, 640 owiec, 28 świń. Po drugiej wojnie światowej posiadłości rodziny von Lucke przejęło państwo polskie. Folwark wraz z pałacem przekazano w zarząd PGR, działającemu do lat 90. XX w. Obecnie pałac jest własnością prywatną firmy „Dobra Ziemia" Sp. Z o.o. Współwłaścicielami spółki są członkowie rodziny von Lucke.

Skokowa (Gellendorf do 1945 r.) - najstarsza wzmianka historyczna dotyczy 1473 r. - dokument wystawiony przez księcia Konrada Białego oleśnickiego znany jest z potwierdzenia w dokumencie z 1545 r. Wynika z niego, że wieś Gellendorf należała do Bernarda Wyshoty - Poduchowskiego, ewentualnie wcześniej do jego przodka. W 1505 r. dziesięcina z wsi przysługiwała prebendzie katedry wrocławskiej. W 1506 r., obok B. Wyshoty - Poduchowskiego, znany jest właściciel innej części wsi - H. von. Sedlitz. W 1641 w. właścicielami wsi byli: Adam Posadowski i B. Prittwitz. Po 1690 r. cała Skokowa należała do Kospothów.

W 1780 r. była tu szkoła ewangelicka, folwark, młyn wodny,11 kmieci, 15 zagrodników**,** ogółem 220 mieszkańców. W 1840 r. wieś należała do grafa Dankelmana. Był tu folwark, 57 domów**,** szkoła ewangelicka, 2 młyny wodne, 3 wiatraki**,** nieczynna gorzelnia**,** 7 rzemieślników, ogółem 333 mieszkańców, w tym 10 katolików. W 1856 r. przez Skokową przeprowadzono linię kolejową Wrocław - Poznań, co spowodowało szybszy rozwój wsi. Wieś prezentuje układ wielodrożnicy.

Strupina (Stroppen do 1945 r.) - prawdopodobnie o Strupinę w gminie Prusice chodzi w dokumencie datowanym na lata 1235 - 1244, dotyczącym przekazania - przez prepozyta rudzkiego i kanonika gnieźnieńskiego - dziesięcin ze wsi Strupina na rzecz wrocławskiego klasztoru franciszkańskiego (?).W dokumencie z 1249 r., opisującym podział Śląska między Henryka III Wrocławskiego i Konrada głogowskiego, Strupina jest miejscowością graniczną

księstwa wrocławskiego. W dokumencie lokacyjnym Żmigrodu (1253 r.) książę wrocławski Henryk III zobowiązuje do likwidacji targów w Strupinie i Prusicach, czyli osada musiała mieć charakter miejski. Wg badaczy nie są to dokumenty pewne. Zapewne miejscowość była starą słowiańską osadą targową.

Pierwsza pewna wzmianka o Strupinie pochodzi z 1281 r. W dokumencie księcia Henryka III głogowskiego, jako świadek, wymieniony jest Dzierżko de Strupin, w 1307 r. - Nykossius ze Strupiny, w 1369 r. - Henryk ze Strupiny. Kolejnym właścicielem wsi była rodzina von Sternberg. Sybilla von Sternberg wyszła za mąż za Sebalda von Frankenberg i w 2 poł. XV w. Strupina stała się własnością dziedziczną rodziny. Oczywiście występowały tu też inne rodziny szlacheckie.

W 1369 r. istniał w Strupinie kościół parafialny, prawdopodobnie wzniesiony w 1330 r. W 1430 r. miejscowość należała do Sebaldusa Frankenberga. W czasie walk z husytami w 1432 r. wieś została zniszczona. W latach 1446 i 1447 osada uzyskała przywileje dla krawców i sukienników, w 1517 r. - przywilej handlu solą. Kolejni znani właściciele miejscowości: Bartolomeusz Frankenberg (1493 r.), Melchior von Kemnitz (1500 r.), Jan Frankenberg zwany Heydan (1505 r.), Kasper Hermann z Wołowa (1511 r.). Ok. 1500 r. w dokumentach występują, mianowani przez księcia, wójtowie miejscy i ławnicy. Pierwszy burmistrz, szewc Leschke, wymieniany jest w 1520 r.

W 1540 r. odnotowano budowanie miasta od nowa lub przeniesienie go na nowe miejsce. Przedtem istniał w mieście folwark, kościół, szkoła, plebania, szpital. W 1546 r. prawo zwierzchnie nad miastem należało do księcia oleśnickiego Jana Podiebrada, który posiadał patronat nad kościołem oraz prawo niższego i wyższego sądownictwa. Miasto było wówczas lokowane na prawie polskim. W latach 1590 - 1597 jego właścicielem był Mikołaj Zedlitz. W 1616 r. odnotowano 16 warsztatów tkaczy lnu, w 1617 r. powstał cech drzewny i kuśnierski (w tym czasie istniało już 7 cechów) oraz działało 12 ław obuwniczych. 1619 r. wymieniony został aptekarz oraz wspomniano o łaźni „Na Wałach".

Reformacja w Strupinie miała miejsce w latach 1530 - 1540, kościół katolicki został przejęty przez ewangelików. Miasto rozwijało się spokojnie do końca lat 30. XVII w., do wojny trzydziestoletniej. Potem kilkakrotnie splądrowali je Szwedzi splądrowali, uciskały je wojska cesarskie. Ostatni raz miasto zniszczeniu uległo w 1646 r. Po wojnie i likwidacji kościołów ewangelickich w 1652 r., kościół w Strupinie uzyskał status kościoła ucieczkowego dla ewangelików z terenów po drugiej stronie granicy księstwa oleśnickiego, co stało się bodźcem dla szybkiego rozwoju miasta. Oprócz intensywnych prac budowalnych nastąpił rozwój rzemiosła, poszczególne cechy uzyskały przywileje, m. innymi: sukiennicy - w 1656 r., garncarze - w 1660 r., tkacze - w 1668 r. Poza typowymi rzemieślnikami pojawił się w mieście aptekarz, lekarz i szklarz, 3 łaziennych i fryzjerów. Z miastem związane były dwa wiatraki i olejarnia. Rozwojowi Strupiny sprzyjały przywileje handlowe i trzy jarmarki. Mieszczanie utrzymywali własne podmiejskie gospodarstwa rolne, oraz folwark. W mieście było kilka gospód i szynków, przed końcem XVIII w. w majątku istniała kawiarnia publiczna. Zabudowania dworskie majątku, w obecnej postaci, pochodzą z przełomu XIX/XX w.

W 1727 r. ufundowano szpital dla ubogich, nad którym nadzór powierzono pastorowi i jego następcom. W 1897 r. opiekę nad szpitalem przejęły diakonisy, mające placówkę w mieście już od 1894 r. W 1733 r. miał miejsce wielki pożar miasta, w 1736 r. Strupina uzyskała potwierdzenie praw miejskich. W 1 poł. XIX w. pojawiła się gorzelnia i browar.

Po włączeniu do państwa pruskiego, w latach 1746 - 1769 Strupina stała się miastem garnizonowym. Wprawdzie w czasie wojny siedmioletniej nie było tu potyczek, niemniej miasto ucierpiało wskutek samowoli wojsk rosyjskich (Kozaków), a także przemarszów wojsk francuskich i rosyjskich w czasie wojen napoleońskich.

W 1813 r. Strupina uzyskała nową strukturę organizacyjną: wybieralnego burmistrza i rajców, niezależnych od pana feudalnego. Wojny prowadzone w ramach jednoczenia się państwa niemieckiego zakłóciły spokój miasta, podobnie - epidemia cholery w 1866 r. Zaczynały pojawiać się pierwsze symptomy jego podupadania. Zmalała liczba ludności, między 1861 r. i I wojną światową - o 1/3. Po wojnie napłynęło sporo ludności z Prus i Wielkopolski, co zmieniło sytuację

wyznaniową na korzystną dla katolików. Działania II wojny światowej nie spowodowały w mieście większych szkód, natomiast pożar jesienią 1945 r. spowodował zniszczenie wsch. i zach. pierze i rynku. Po wojnie Strupina straciła prawa miejskie.

Świerzów (Wűrzen do 1945 r.) **z przysiółkiem Kuraszkówek** (Neu Karoschke do1937 r., Neu Lindenwaldau do 1945 r.) - wieś Wirzow wraz z młynem i wszystkimi dochodami, niegdyś stanowiąca uposażenie książęcego kościoła w Urazie, w 1288 r. została przekazana jako uposażenie kolegiacie św. Krzyża we Wrocławiu i stanowiła jej własność jeszcze w 1765 r. Ta część, przed 1322 r. została zorganizowana na prawie niemieckim. Natomiast w 1322 r., istniejący w Świerzowie folwark wszedł w skład dóbr zastawionych przez Konrada I oleśnickiego u swego teścia Henryka VI.

W 1765 r. wśród mieszkańców Świerzowa było 9 kmieci, 6 chałupników i 8 wolnych ludzi. W 1780 r.: 7 zagrodników, 2 chałupników. Pod koniec XVIII w. wieś posiadała 4 młyny wodne i jeden wiatrak, 9 warsztatów rzemieślniczych, 1 kierat, 3 ubijaki i dwie nieczynne gorzelnie. Istniało też dziedziczne sołectwo. W poł. XVIII w. wieś miała układ ulicówki ze zwartą, blokową zabudową działek siedliskowych. Na płn. od wsi znajdował się młyn. Na pocz. XIX w., w związku z powstaniem rozwidlenia dróg na płd. osady, wieś przekształciła się w wielodrożnicę. W 2 poł. XIX w. na wsch. od wsi powstał folwark Wilhelmshof.

W 1 poł. XIX w. struktura wyznaniowa była dość zmienna. W 1830 r. katolicy stanowili 66 % ludności, w 1845 r. przeważała ludność protestancka - 56 %, w 2 poł. XIX w. ponownie przeważali katolicy. Ewangelicy mieli kościół w Kuraszkowie, katolicy - w Prusicach. W 1840 r. zbudowano szkołę katolicką z fundacji biskupa pomocniczego von Rotkircha, do którego wieś należała na przełomie XIX/XX w. W okresie międzywojennym weszła w skład majątku rycerskiego w Kuraszkowie, następnie do dóbr majorackich rodziny Walther und Croneck.

Kuraszkówek - w 1830 r. wzmiankowany jako przysiółek Kuraszkowa, obecnie włączony do wsi Świerzów. W końcu XVIII w. osada składała się z dwóch zagród młyńskich. Na pocz. XX w. pojawiła się zabudowa na wsch. od wsi.

Wilkowa (Mała i Wielka) - w średniowieczu obie, położone obok siebie wsie, posiadały jedną nazwę - Wilkawe.

Wilkowa Mała (Klein Wilkawe do 1937 r., Friedensruh do 1945 r.) - wyodrębniła się w 1541 r. W XVIII w. właścicielami wsi byli: von Lemberg - w 1742 r., hrabia von Posadowsky, von Norman - w 1763 r., von Leutrum - w 1768 r., generał von Rӧder - w 1769 r., von Diebitsch - w 1779 r., von Chlum - w 1784 r., na przełomie XIX/ XX w. - rodzina von Wallenberg. Majątek rycerski w rękach Wallenbergów w okresie międzywojennym liczył 270 ha. Do końca wojny znajdował się w Wilkowej pałac, stanowiący część zespołu dworskiego i park.

W końcu XVIII w. we wsi znajdował się folwark i wiatrak, ok. poł. XIX w. - gorzelnia z browarem i 5 warsztatów rzemieślniczych. W 1765 r. wśród mieszkańców było 6 zagrodników, 1 chałupnik i 12 wolnych ludzi. W 1780 r. - 22 zagrodników. Ludność była w większości ewangelicka, katolicy stanowili 20 -22 % mieszkańców. Działa szkoła ewangelicka. Wieś to osada przyfolwarczna o układzie wielodrożnym.

Wilkowa Wielka (Gross Wilkawe do 1937 r., Wolsfwalde, Wolfsteich - do 1945 r.) - pierwsza pewna wzmianka pochodzi z 1453 r. Właścicielem wsi był wówczas Paschko Heinichowitz zwany Parchin. Po jego bezpotomnej śmierci książę Konrad Biały przekazał majątek Jerzemu Kosligowi z Budzicza. W 1541 r. powstała we wsi karczma, właściciel wsi miał przywilej handlu solą. W czasach nowożytnych często zmieniali się właściciele Wilkowej Wielkiej; w 1781 r. była to hrabina von Salisch.

Ok. poł. XVIII w. była to ulicówka z folwarkiem na płn. - wsch., poza zabudową. W II poł. XIX w. pojawił się park i owczarnia - w płn. - zach. narożu parku. W poł. XVIII w. wśród mieszkańców było 8 zagrodników i 10 wolnych ludzi. W końcu XVIII w. - 15 zagrodników. Z wsią związane były dwa folwarki i wiatrak, w 1845 r. - gorzelnia i browar, 3 warsztaty rzemieślnicze i dwóch handlarzy. Ludność w większości ewangelicka miała parafię w Prusicach.

W okresie międzywojennym wieś wchodziła w skład dóbr majorackich rodziny Walther und Croneck wraz z Kopaszynem i Świerzowem. Zespół dworski z parkiem pochodzi z ok. 1900 r.

W 1845 r. właścicielem dóbr rycerskich Wilkowa Wielka był porucznik von Dresky. W 1856 r. i 1858 r. - Bieneck. Kolejnymi właścicielami posiadłości byli: Graf von Lanskoronsky (1861 r.), Mätzke (1866r.), Samuel Guttmann i Moriz Sternberg, kupcy z Wrocławia (1872 r., 1876 r.). W 1886 r. dobra należały do Theodora Holma z Wrocławia. W 1894 r. pałac i folwark były już własnością Heinricha Cammanna, w imieniu którego gospodarstwo prowadził inspektor Rückert. W latach 1902 - 1937 właścicielem majątku była rodzina Walther und Croneck, właściciele majoratu Kopaszyn. Powierzchnia dóbr w 1937r. wynosiła 291,5 ha. Po II wojnie światowej folwark wraz z pałacem przekazano PGR Zakład Rolny Wilkowa Mała. W 2009 r. pałac był już opuszczony.

Wszemirów (Schimmerau do 1945 r.) - badania archeologiczne prowadzone we wsi ujawniły ciągłość osadnictwa od mezolitu po średniowiecze. W XI - XIII w. istniała tu osada potwierdzona źródłowo już w XIII w. - wzmianka dotycząca rozgraniczania posiadłości klasztoru trzebnickiego, z 1208 r. Na przełomie XIII/XIV w. Wszemirów w większości również należał do dóbr biskupich - 50 łanów czynszowych, 7 łanów pozostawało do dyspozycji proboszcza. W 1451 r. odnotowana jest karczma. W czasach nowożytnych wieś pozostawała związana z biskupstwem wrocławskim. W 1677 r. ludność w większości była katolicka lecz proboszcz, a także rektor szkoły katolickiej powstałej przed 1677 r., operowali językiem polskim i niemieckim. Obok kościoła istniał cmentarz, gdzie wydzielone było miejsce dla ewangelików.

W 1765 r. we wsi mieszkało 43 kmieci, 4 zagrodników, 28 chałupników i 8 wolnych ludzi. W końcu XVIII w. struktura wyznaniowa nie uległa większej zmianie, nadal dominowała ludność katolicka, ewangelicy stanowili 8 - 12 %. We wsi znajdował się przytułek dla czterech wdów ufundowany przez proboszcza, istniał tez fundusz charytatywny przeznaczony dla biedoty, założony przez sołtysa w 1835 r. W 1780 r. we wsi były trzy młyny. W 1840 r.: wiatrak holenderski, 2 młyny, 21 stąporków, piekarnia, 4 warsztaty lniarskie i 19 innych warsztatów rzemieślniczych. Kościół, wzmiankowany już w 1300 r., zastąpiony został ok. 1780 r. murowanym, barokowym; restaurowany był w XIX w.

Zakrzewo (Sackerschöwe do 1937 r., Buschwiese do 1945 r.) - w 1290 r. wieś należała do kanoników wrocławskich, którzy zamienili ją na inną o identycznej nazwie. W 1341 r. wymieniony jest książęcy wasal Piotr, potencjalny właściciel folwarku we wsi. W 1358 r. Zakrzewo stało się obiektem transakcji między księciem oleśnickim Konradem I i jego synem, a biskupem wrocławskim Przecławem i jego kapitułą.: wieś przeszła na własność książąt oleśnickich. W 1411 r. wymieniony jest tu folwark, w 1546 r. właścicielami wsi zorganizowanej wg zasad prawa polskiego, byli członkowie rodziny Cbila, wzmiankowanej już w końcu XV w. W XVII w. majątek należał do rodziny von Frobelwitz, w 1700 r. - znalazł się w rękach rodziny von Rotenburg, w latach 1720 - 1765 w rękach rodziny von Kökritz.

W 1765 r. we wsi było 6 zagrodników i 8 wolnych ludzi, w 1780 r. - 14 zagrodników. Większość ludności to ewangelicy, katolicy stanowili ok. 8%. W okresie międzywojennym majątek w Zakrzewie był w rękach Ernsta Hofmanna. Do poł. XVIII w. wykształcił się obecny układ wsi: ulicówka na osi płn. - płd., z folwarkiem i ogrodami na płn. skraju. W II poł. XIX w. powstał pałac i park na terenie ogrodów i łąk.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446, ze zm.) formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Prusice nie występują pomniki historii i parki kulturowe, nie wpisano obiektów na Listę Skarbów Dziedzictwa, natomiast występują pozostałe formy ochrony zabytków.

5.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Prusice znajduje się 55 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków - 31 zabytki architektury (Tabela nr 1), 24 stanowiska archeologiczne (Tabela nr 2). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim - rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Tabela nr 1. Zabytki architektury wpisane do rejestru zabytków w gminie Prusice

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	NR	REJESTR ZABYTKÓW	DATA REJESTRU
1	Borów	Dom mieszkalny w zespole dworskim		15	A/3936/645/W	1990-05-30
2	Borów	Oficyna w zespole dworskim		14	A/3936/645/W	1990-05-30
3	Borów	Spichlerz w zespole dworskim			A/3936/645/W	1990-05-30
4	Borów	Obora w zespole dworskim			A/3936/645/W	1990-05-30
5		Stodoła w zespole dworskim			A/3936/645/W	1990-05-30
6	Borów	Park dworski z fragmentem muru w zespole dworskim			A/3936/645/W	1990-05-30
7	Brzeźno	Pałac		1	A/3934/605/W	1987-06-11
8	Brzeźno	Park pałacowy			A/3928/402/W	1978-05-16
9	Budzicz	Park dworski			A/3932/409/W	1978-05-24
10	Górowo	Park pałacowy			A/3931/406/W	1978-05-24
11	Ligota Strupińska	Pałac		22	A/3933/597/W	1988-12-19
12	Ligota Strupińska	Park leśny			A/3930/404/W	1978-05-24
13	Pawłów Trzebnicki	Kościół fil. św. Piotra i Pawła			A/3937/479	1959-06-18
14	Pawłów Trzebnicki	Dzwonnica			A/3937/479	1959-06-18
15	Piotrkowice	Pałac w zespole pałacowym			A/3926/1039	1964-01-23
16	Piotrkowice	Stajnie, wozownie, ob. mieszkania w zespole			A/6023/1-3	2016-10-11

		pałacowym				
17	Piotrkowice	Ujeżdżalnia w zespole pałacowym			A/6023/1-3	2016-10-11
18	Piotrkowice	Spichlerz w zespole pałacowym			A/3935/604/W	1988-08-10
19	Piotrkowice	Budynek mieszkalny w zespole pałacowym		70	A/6023/1-3	2016-10-11
20	Piotrkowice	Park pałacowy w zespole pałacowym			A/3929/403/W	1978-05-24
21	Piotrkowice	Kaplica grobowa rodziny von Danckelmann			A/6041	2017-02-27
22	Prusice	Miasto			A/1853/387	1956-11-25
23	Prusice	Kościół par. św. Jakuba Starszego	ul. Kościelna	3	A/3939/1207	1964-12-15
24	Prusice	Kościół fil. św. Józefa, d. ewangelicki	ul. Powstańców Śląskich	8	A/1098	2008-12-18
25	Prusice	Cmentarz par. z ogrodzeniem i bramą, ob. komunalny			A/3940/504/W	1983-04-06
26	Prusice	Ratusz	Rynek		A/3927/1208	1964-12-15
27	Raszowice	Dwór w zespole dworskim			A/3963/708/W	1995-05-12
28	Raszowice	Oficyna mieszkalna w zespole dworskim			A/3963/708/W	1995-05-12
29	Raszowice	Park dworski w zespole dworskim			A/3963/708/W	1995-05-12
30	Strupina	Kościół par. Niepokalanego Serca NMP	Rynek	7	A/973	2006-09-18
31	Wszemirów	Kościół par. św. Michała Archanioła			A/3938/1722	1966-06-20

Tabela nr 2. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków w gminie Prusice

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	TYP OBIEKTU; CHRONOLOGIA	NR W MIEJSCOWOŚCI/ NA OBSZARZE/ OBSZAR AZP	REJESTR ZABYTKÓW	DATA REJESTRU
1	Górowo	cmentarzysko; kultura łużycka	17/55/74-26 AZP	322/Arch/1968	1968-03-15
2	Górowo	grodzisko; XIV w.	15/39/74-26 AZP	406/Arch/1968	1968-12-17
3	Krościna Wielka	osada; okres wpływów rzymskich	5/35/74-27 AZP	145/Arch/1965	1965-09-29
4	Krościna Wielka	osada; kultura łużycka	4/34/74-27 AZP	146/Arch/1965	1965-09-29
5	Krościna Wielka	osada, wczesne średniowiecze	9/39/74-27 AZP	147/Arch/1965	1965-09-29
6	Krościna Wielka (w dec. Dębnica)	osada; wielokulturowa	3/33/74-27 AZP	58/Arch/1964	1964-09-27
7	Pawłów Trzebnicki	cmentarzysko; kultura łużycka	1/21/75-28 AZP	70/Arch/1964	1964-10-14
8	Pietrowice Małe	grodzisko; XIII w.	1/12/74-28 AZP	72/Arch/1964	1964-10-16
9	Piotrkowice	osada; wielokulturowa	14/31/73-26 AZP	Arch/1191/626/1987	1987-12-15
10	Piotrkowice	osada, starożytna	17/34/73-26 AZP	Arch/1192/627/1987	1987-12-15
11	Piotrkowice	osada; wielokulturowa	25/3/74-27 AZP	1294/729/Arch/1993	1993-01-26
12	Prusice	grodzisko; XIII w.	1/50/74-28 AZP	62/Arch/1964	1964-09-29
13	Raszowice	cmentarzysko; kultura łużycka	2/49/73-26 AZP	Arch/1193/628/1987	1987-12-15
14	Raszowice	osada; kultura łużycka,	12/59/73-26 AZP	Arch/1194/629/1987	1987-12-15

		wczesne średniowiecze			
15	Raszowice	osada; epoka brązu, wczesne średniowiecze	13/60/73-26 AZP	Arch/1195/630/1987	1987-12-15
16	Raszowice	osada; X-XI w.	15/62/73-26 AZP	Arch/1196/631/1987	1987-12-15
17	Skokowa	osada; kultura łużycka, okres wpływów rzymskich, średniowiecze, pradzieje	6/9/74-27 AZP	1293/728/Arch/1993	1993-01-26
18	Strupina	osada; wczesne średniowiecze	74-26 AZP	300/Arch/1968	1986-08-03
19	Wilkowa (w dec. Wilkowo)	osada; kultura łużycka	9/-/74-27 AZP	176/Arch/1966	1966-12-28
20	Wilkowa Mała	osada; epoka brązu, kultura łużycka	1/32/75-27 AZP	1292/727/Arch/1993	1993-01-26
21	Wilkowa Wielka	osada; kultura łużycka, wczesne średniowiecze, pradzieje	7/52/75-27 AZP	1291/726/Arch/1993	1993-01-26
22	Wilkowa Wielka (w dec. Wilkowo)	osada; kultura łużycka, OWR, wczesne średniowiecze	10/197/74-27 AZP	178/Arch/1965	1965-12-06
23	Wilkowa Wielka	osada; kultura łużycka, wczesne średniowiecze	6/-/74-27 AZP	177/Arch/1965	1965-12-06
24	Wszemirów	osada i cmentarzysko; wczesne średniowiecze	1/82/74-28 AZP	122/Arch/1965	1965-05-03

5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3. pkt. 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Ze względu na bezpieczeństwo obiektów nie publikuje się szczegółowych danych na temat zabytków ruchomych.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Na terenie gminy Prusice zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków to wyposażenie kościołów. (Tabela nr 3).

Tabela nr 3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków w gminie Prusice

LP.	ADRES	OBIEKT/ ZESPÓŁ OBIEKTÓW	NR I DATA REJESTRU ZABYTKÓW
1	Pawłów Trzebnicki	4 zabytki ruchome (ambona, stolarka okienna, słup wspierający emporę) w kościele fil. pw. św. Piotra i Pawła	342/483/1-4 z dnia 09.03.1983 r.
2	Pawłów Trzebnicki	18 elementów wyposażenia kościoła fil. pw. św. Piotra i Pawła	341/482/1-18 z dnia 09.12.1982 r.
3	Prusice	29 elementów wyposażenia kościoła paraf. pw. św. Jakuba	338/437/1-29 z dnia 30.12.1981 r.
4	Prusice	4 elementy wystroju kaplicy grobowej Melchiora Hatzfelda w kościele paraf. pw. św. Jakuba	339/438/1-4 z dnia 30.12.1981 r.
5	Prusice	31 elementów wyposażenia kościoła paraf. pw. św. Jakuba	40/473/1-31 z dnia 10.03.1982 r.
6	Prusice	33 elementy wyposażenia i wystroju kościoła pomocniczego pw. św. Józefa Oblubieńca NMP	B/2290/1-33 z dnia 13.06.2013 r.
7	Strupina	37 elementów wyposażenia i wystroju kościoła paraf. pw. Niepokalanego Poczęcia NMP	337/436/1-37 z dnia 29.12.1981 r.
8	Wszemirów	21 elementów wyposażenia kościoła paraf. pw. św. Michała Archanioła	343/484/1-21 z dnia 9.03.1983 r.

Zabytki ruchome stanowiące własność mieszkańców gminy, jeśli istnieją, pozostają niezidentyfikowane. Zinwentaryzowane i chronione prawnie są zabytki stanowiące wyposażenie kościołów czy miejsc użyteczności publicznej.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446 ze zm.). Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie" oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków". Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska", czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:
1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Zgodnie z art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446 ze zm.) gminna ewidencja zabytków nie stanowi formy ochrony zabytków. Zgodnie z art. 21 jest podstawą do sporządzenia Gminnych programów opieki nad zabytkami. Dodatkowo ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. 2010 nr 75 poz. 474) istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o WZIZT (Warunków Zabudowy i Zagospodarowanie Terenu) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętym między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Zaktualizowany spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków w gminie Prusice, przedstawiony został poniżej w Tabeli nr 4.

Tabela nr 4. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków w gminie Prusice

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	NR	NUMER DZIAŁKI	REJESTR ZABYTKÓW	DATA REJESTRU
1	Borów	Dom mieszkalny w zespole dworskim		15	dz. nr 42/6	A/3936/645/W	1990-05-30
2	Borów	Oficyna w zespole dworskim		14	dz. nr 42/6	A/3936/645/W	1990-05-30
3	Borów	Dom ogrodnika, ob. budynek mieszkalny w zespole dworskim		16	dz. nr 64		
4	Borów	Spichlerz w zespole dworskim			dz. nr 42/6	A/3936/645/W	1990-05-30
5	Borów	Obora w zespole dworskim			dz. nr 42/6	A/3936/645/W	1990-05-30
6	Borów	Stodoła w zespole dworskim (ruina)			dz. nr 42/6	A/3936/645/W	1990-05-30
7	Borów	Park dworski z fragmentem muru w zespole dworskim			dz. nr 42/6	A/3936/645/W	1990-05-30
8	Borów	Dom mieszkalny		2	dz. nr 95/3		
9	Borów	Dom mieszkalny		5	dz. nr 90/1		
10	Borów	Szkoła podstawowa		8	dz. nr 79/5		
11	Borów	Dom mieszkalny		11	dz. nr 69/7		
12	Borów	Budynek mieszkalno-gospodarczy		11	dz. nr 69/7		
13	Borów	Dom mieszkalny		12	dz. nr 68/1		
14	Borów	Dom mieszkalny		13	dz. nr 67/8		
15	Borów	Dom mieszkalny		21	dz. nr 161		
1	Brzeźno	Pałac w zespole pałacowym		1	dz. nr 43/8	A/3934/605/W	1987-06-11
2	Brzeźno	Stajnia i wozownia, oficyna mieszkalna, ob. restauracja i budynek hotelu w zespole pałacowym		5	dz. nr 43/8		
3	Brzeźno	Park pałacowy w zespole pałacowym			dz. nr 43/8	A/3928/402/W	1978-05-16
4	Brzeźno	Dom mieszkalny		19	dz. nr 4		
5	Brzeźno	Stodoła		19	dz. nr 4		
1	Budzicz	Dom mieszkalny w zespole dworskim		26a-26b	dz. nr 178/1, 178/7		
2	Budzicz	Budynek gospodarczy I w zespole dworskim			dz. nr 178/7		
3	Budzicz	Budynek gospodarczy II i dawny magazyn w zespole dworskim			dz. nr 178/7		
4	Budzicz	Budynek gospodarczy III w zespole dworskim			dz. nr 178/8		
5	Budzicz	Stodoła w zespole dworskim			dz. nr 178/3, 178/7		
6	Budzicz	Obora I w zespole dworskim			dz. nr 178/5		
7	Budzicz	Obora II w zespole dworskim			dz. nr 178/7		
8	Budzicz	Spichlerz i stajnia w zespole dworskim		27	dz. nr 178/5		
9	Budzicz	Brama parkowa I w zespole dworskim			dz. nr 178/6		
10	Budzicz	Brama parkowa II w zespole dworskim			dz. nr 178/6		
11	Budzicz	Park dworski w zespole dworskim			dz. nr 178/2, 178/5, 178/6	A/3932/409/W	1978-05-24
12	Budzicz	Dom mieszkalny		4	dz. nr 51/1		
13	Budzicz	Obora		5	dz. nr 53		
14	Budzicz	Szkoła, ob. dom mieszkalny		10	dz. nr 69/4		

		w zespole mieszkalno - gospodarczym					
15	Budzicz	Budynek gospodarczy I w zespole mieszkalno - gospodarczym		10	dz. nr 69/4		
16	Budzicz	Budynek WC, ob. budynek gospodarczy II w zespole mieszkalno - gospodarczym			dz. nr 69/4		
17	Budzicz	Dom mieszkalny		11	dz. nr 56/1		
18	Budzicz	Dom mieszkalny		14	dz. nr 70/1		
19	Budzicz	Dom mieszkalny		24a-24b	dz. nr 82/1, 83/8		
20	Budzicz	Stodoła		24a-24b	dz. nr 83/3		
1	Chodlewko	Zadrzewienie parkowe			dz. nr 67/8		
2	Chodlewko	Budynek gospodarczy	Nadleśnictwo		dz. nr 67/7		
3	Chodlewko	Dom mieszkalny		3	dz. nr 22/2		
4	Chodlewko	Stodoła		15	dz. nr 3/1		
5	Chodlewko	Dom mieszkalny		18b	dz. nr 14/2		
1	Dębnica	Stajnia w zespole dworskim			dz. nr 117/8		
2	Dębnica	Park krajobrazowy w zespole dworskim			dz. nr 117/20, 117/21, 117/22		
3	Dębnica	Dom mieszkalny		12	dz. nr 51		
1	Gola	Dom mieszkalny		6a-6b	dz. nr 15/5, 16/5		
2	Gola	Stodoła		6a-6b	dz. nr 15/5, 16/5		
3	Gola	Budynek gospodarczy		8a-8b	dz. nr 21/3		
1	Górowo	D. cmentarz ewangelicki	na pn. od wsi		dz. nr 43/2		
2	Górowo	Pałac w zespole pałacowym		47	dz. nr 393/1		
3	Górowo	Oficyna gospodarcza w zespole pałacowym		46b	dz. nr 393/2		
4	Górowo	Oficyna mieszkalna w zespole pałacowym		45	dz. nr 393/12		
5	Górowo	Obora w zespole pałacowym		44	dz. nr 392		
6	Górowo	Stodoła w zespole pałacowym		39	dz. nr 389/2, 401		
7	Górowo	Park pałacowy w zespole pałacowym			dz. nr 217, 218, 219, 220, 222, 223, 225/2, 225/3, 225/4	A/3931/406/W	1978-05-24
8	Górowo	Dom mieszkalny		8	dz. nr 130		
9	Górowo	Dom mieszkalny		12	dz. nr 125/4		
10	Górowo	Dom mieszkalny		18	dz. nr 312		
11	Górowo	Dom mieszkalny		24	dz. nr 318/2		
12	Górowo	Stodoła		24	dz. nr 318/2		
13	Górowo	Dom mieszkalny		26	dz. nr 323/4		
14	Górowo	Dom mieszkalny i sklep		28	dz. nr 320		
15	Górowo	Budynek gospodarczy		28	dz. nr 320		
16	Górowo	Dom mieszkalny		37	dz. nr 407/2		
17	Górowo	Dom mieszkalny		38	dz. nr 614		
18	Górowo	Budynek gospodarczy		38	dz. nr 614		
19	Górowo	Szkoła podstawowa, ob. budynek mieszkalny		41	dz. nr 223/6		
20	Górowo	Dom mieszkalny		43	dz. nr 391		

1	Jagoszyce	Oficyna dworska w zespole dworskim		19	dz. nr 135/10		
2	Jagoszyce	Dom mieszkalny w zespole dworskim		21, d. 17	dz. nr 135/9		
3	Jagoszyce	Budynek gospodarczy w zespole dworskim		21, d. 17	dz. nr		
4	Jagoszyce	Obora w zespole dworskim		18	dz. nr 135/6		
5	Jagoszyce	Obora w zespole dworskim		22	dz. nr 135/14		
6	Jagoszyce	Budynek gospodarczy w zespole dworskim		22	dz. nr 135/13		
7	Jagoszyce	Wozownia, ob. budynek gospodarczy w zespole dworskim		22	dz. nr 135/13		
8	Jagoszyce	Park dworski w zespole dworskim			dz. nr 136		
9	Jagoszyce	Dom mieszkalny		9	dz. nr 36/3		
10	Jagoszyce	Dom mieszkalny		11	dz. nr 39		
11	Jagoszyce	Dom mieszkalny		25	dz. nr 33		
1	Kaszyce Wielkie	Dom mieszkalny		6	dz. nr 112/1		
2	Kaszyce Wielkie	Dom mieszkalny		12	dz. nr 95		
3	Kaszyce Wielkie	Dom Ludowy, ob. budynek mieszkalny		13	dz. nr 93/2, 94/2, 94/3		
4	Kaszyce Wielkie	Dom mieszkalny		16	dz. nr 88		
5	Kaszyce Wielkie	Budynek gospodarczy		16	dz. nr 88		
6	Kaszyce Wielkie	Stodoła		16	dz. nr 88		
7	Kaszyce Wielkie	Dom mieszkalny		18	dz. nr 86		
8	Kaszyce Wielkie	Dom mieszkalny		21	dz. nr 78/3		
9	Kaszyce Wielkie	Dom mieszkalny		26	dz. nr 13		
10	Kaszyce Wielkie	Stodoła		26	dz. nr 14		
11	Kaszyce Wielkie	Oficyna mieszkalna w zespole folwarku		27c	dz. nr 168/4		
12	Kaszyce Wielkie	Oficyna mieszkalna w zespole folwarku		27 d	dz. nr 168/1		
13	Kaszyce Wielkie	Obora w zespole folwarku		27 d	dz. nr 168/7		
14	Kaszyce Wielkie	Dom mieszkalny		28	dz. nr 167/1, 167/2, 167/3		
15	Kaszyce Wielkie	Dom mieszkalny		32	dz. nr 162		
16	Kaszyce Wielkie	Dom mieszkalny		36	dz. nr 184		
17	Kaszyce Wielkie	Dom mieszkalny		37	dz. nr 151		
18	Kaszyce Wielkie	Dom mieszkalny		40	dz. nr 148/3		
19	Kaszyce Wielkie	Dom mieszkalny		42	dz. nr 144		
1	Kopaszyn	Ujeżdżalnia, ob. budynek gospodarczy w zespole dworskim			dz. nr 86/1		
2	Kopaszyn	Stajnie w zespole dworskim		12	dz. nr 67/1		
3	Kopaszyn	Budynek mieszkalno-gospodarczy w zespole dworskim		14	dz. nr 65/1, 65/2, 65/3		
4	Kopaszyn	Furta w zespole dworskim	obok magazynu		dz. nr 66		
5	Kopaszyn	Most w zespole dworskim			dz. nr 147		
6	Kopaszyn	Brama folwarku w zespole dworskim			dz. nr 12/6		
7	Kopaszyn	Park dworski w zespole dworskim			dz. nr 44/2, 44/40, 45/1, 45/40, 46, 47, 51/1-8, 52/1, 53, 54, 65/1-4, 66, 67/1-2, 68/1-2, 86/1-2, 87, 88/2-		

					3, 89/1-2, 90, 91, 92/1, 148/1, 163, 166/1-3, 167, 168, 200/40, 205/40, 213/40, 218, 219		
8	Kopaszyn	Cmentarz rodowy w zespole dworskim	na wsch. od folwarku		dz. nr 200/40		
9	Kopaszyn	Dom mieszkalny		2	dz. nr 2		
10	Kopaszyn	Dom mieszkalny		10	dz. nr 53		
11	Kopaszyn	Spichlerz		10	dz. nr 53		
12	Kopaszyn	Dom mieszkalny		11	dz. nr 88/2		
1	Kosinowo	Pałac w zespole pałacowym		1	dz. nr 5/4		
2	Kosinowo	Oficyna mieszkalna w zespole pałacowym		2	dz. nr 6/3		
3	Kosinowo	Obora w zespole pałacowym			dz. nr 5/6		
4	Kosinowo	Stodoła II, ob. stodoła w zespole pałacowym			dz. nr 6/8		
5	Kosinowo	Wieża w zespole pałacowym			dz. nr 5/6		
6	Kosinowo	Brama w zespole pałacowym			dz. nr 29/5		
7	Kosinowo	Park pałacowy w zespole pałacowym			dz. nr 5/6		
1	Krościna Mała	Pałac w zespole pałacowym		19	dz. nr 94/14		
2	Krościna Mała	Spichlerz w zespole pałacowym		12	dz. nr 94/21		
3	Krościna Mała	Stodoła I w zespole pałacowym		12	dz. nr 94/21		
4	Krościna Mała	Stodoła II w zespole pałacowym		12	dz. nr 94/21		
5	Krościna Mała	Obora w zespole pałacowym		12	dz. nr 94/21		
6	Krościna Mała	Dom mieszkalny w zespole pałacowym		12a	dz. nr 94/9		
7	Krościna Mała	Budynek gospodarczy I, ob. chlewnia I w zespole pałacowym		12a	dz. nr 94/19		
8	Krościna Mała	Budynek gospodarczy II, ob. chlewnia II w zespole pałacowym		12a	dz. nr 94/21		
9	Krościna Mała	Dom mieszkalny w zespole pałacowym		13a	dz. nr 92/3		
10	Krościna Mała	Stodoła w zespole pałacowym			dz. nr 94/21		
11	Krościna Mała	Stajnia w zespole pałacowym			dz. nr 94/21		
12	Krościna Mała	Park pałacowy w zespole pałacowym			dz. nr 94/14, 94/21		
13	Krościna Mała	Dom mieszkalny		5-5 a	dz. nr 52/3, 52/5		
14	Krościna Mała	Dom mieszkalny		9	dz. nr 49		
15	Krościna Mała	Dom mieszkalny		13 b	dz. nr 92/1		
16	Krościna Mała	Dom mieszkalny		15 b	dz. nr 94/16		
1	Krościna Wielka	Dom mieszkalny w zespole dworskim		36	dz. nr 47/4		
2	Krościna Wielka	Dom mieszkalny w zespole dworskim		38	dz. nr 45		
3	Krościna Wielka	Budynek mieszkalno-gospodarczy w zespole dworskim		39-40-56	dz. nr 44		
4	Krościna Wielka	Budynek gospodarczy w zespole dworskim		39	dz. nr 44		

5	Krościna Wielka	Brama w zespole dworskim		39	dz. nr 58/9		
6	Krościna Wielka	Park dworski w zespole dworskim			dz. nr 37/3, 58/8-11, 295, 296, 297/1-3, 393		
7	Krościna Wielka	Stodoła		1	dz. nr 50/2		
8	Krościna Wielka	Obora w zespole budynków gospodarczych		5	dz. nr 26		
9	Krościna Wielka	Chlew w zespole budynków gospodarczych		5	dz. nr 26		
10	Krościna Wielka	Dom mieszkalny		12	dz. nr 2		
11	Krościna Wielka	Stodoła		13	dz. nr 3/1		
12	Krościna Wielka	Stodoła		15	dz. nr 22/1		
13	Krościna Wielka	Stodoła		16	dz. nr 4/1		
14	Krościna Wielka	Stodoła		18	dz. nr 20		
15	Krościna Wielka	Dom mieszkalny		19	dz. nr 5/5		
16	Krościna Wielka	Dom mieszkalny		20	dz. nr 13/4		
17	Krościna Wielka	Stodoła		22	dz. nr 8/4		
18	Krościna Wielka	Dom mieszkalny		29	dz. nr 19/2		
19	Krościna Wielka	Stodoła		34	dz. nr 16/5		
20	Krościna Wielka	Dom mieszkalny		42, d. 40	dz. nr 41		
21	Krościna Wielka	Stodoła		45	dz. nr 37/1		
22	Krościna Wielka	Dom mieszkalny		49	dz. nr 33/4		
23	Krościna Wielka	Dom mieszkalny		50	dz. nr 33/2		
24	Krościna Wielka	Dom mieszkalny		54	dz. nr 30		
25	Krościna Wielka	Budynek gospodarczy		55	dz. nr 29		
1	Ligota Strupińska	Pałac w zespole pałacowym			dz. nr 137/11	A/3933/597/W	1988-12-19
2	Ligota Strupińska	Dom mieszkalny w zespole pałacowym			dz. nr 137/7		
3	Ligota Strupińska	Dom mieszkalny w zespole pałacowym		26	dz. nr 137/4		
4	Ligota Strupińska	Oficyna mieszkalna w zespole pałacowym		23	dz. nr 137/12		
5	Ligota Strupińska	Obora I w zespole pałacowym			dz. nr 137/6		
6	Ligota Strupińska	Obora II w zespole pałacowym			dz. nr 137/6		
7	Ligota Strupińska	Park leśny w zespole pałacowym			dz. nr 137/11	A/3930/404/W	1978-05-24
8	Ligota Strupińska	Dom mieszkalny		1	dz. nr 19/6		
9	Ligota Strupińska	Dom mieszkalny		5	dz. nr 40/1		
10	Ligota Strupińska	Stodoła		6	dz. nr 42/1		
11	Ligota Strupińska	Dom mieszkalny		7	dz. nr 4		
12	Ligota Strupińska	Dom mieszkalny		8	dz. nr 44/3		
13	Ligota Strupińska	Dom mieszkalny		13	dz. nr 48		
14	Ligota Strupińska	Dom mieszkalny		21	dz. nr 115/1, 115/2		
1	Ligotka	Dom mieszkalny		12	dz. nr 88/1		
2	Ligotka	Dom mieszkalny		13	dz. nr 86/2		
3	Ligotka	Stodoła		13	dz. nr 86/2		
4	Ligotka	Stodoła		16	dz. nr 78		
5	Ligotka	Dom mieszkalny		20	dz. nr 44/1		

6	Ligotka	Stodoła		20	dz. nr 44/1		
7	Ligotka	Dom mieszkalny		21	dz. nr 47/1		
1	Łęgów	Dom mieszkalny		6	dz. nr 16		
1	Pawłów Trzebnicki	Kościół fil., ewangelicki, ob. paraf. św. Piotra i Pawła w zespole kościoła			dz. nr 263	A/3937/479	1959-06-18
2	Pawłów Trzebnicki	Dzwonnica w zespole kościoła			dz. nr 263	A/3937/479	1959-06-18
3	Pawłów Trzebnicki	Cmentarz parafialny, ob. miejsce pocmentarne w zespole kościoła			dz. nr 263		
4	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		4	dz. nr 230		
5	Pawłów Trzebnicki	Szkoła podstawowa ob. bud. mieszkalny w zespole szkolnym		6	dz. nr 262/2		
6	Pawłów Trzebnicki	Budynek gospodarczy w zespole szkolnym		6	dz. nr 262/2		
7	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		7	dz. nr 232		
8	Pawłów Trzebnicki	Obora, ob. bud. mieszkalno-gospodarczy		7	dz. nr 233		
9	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		11	dz. nr 235/2		
10	Pawłów Trzebnicki	Budynek gospodarczy		11	dz. nr 235/6		
11	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		12	dz. nr 236/1		
12	Pawłów Trzebnicki	Budynek mieszkalno-gospodarczy		14	dz. nr 221		
13	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		15	dz. nr 222		
14	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		16	dz. nr 224		
15	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		17	dz. nr 223		
16	Pawłów Trzebnicki	Budynek gospodarczy		17	dz. nr 223		
17	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		18	dz. nr 239		
18	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		21	dz. nr 225/1		
19	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		22	dz. nr 242		
20	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		26	dz. nr 245/3		
21	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		28	dz. nr 247/1		
22	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		29	dz. nr 248		
23	Pawłów Trzebnicki	Obora		33	dz. nr 252/2		
24	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		35	dz. nr 254/4		
25	Pawłów Trzebnicki	Budynek mieszkalno-gospodarczy, ob. budynek mieszkalny		36	dz. nr 255/1		
26	Pawłów Trzebnicki	Stodoła		36	dz. nr 255/1		

27	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		47	dz. nr 208/3		
28	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		52	dz. nr 494/2		
29	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		53	dz. nr 202/1		
30	Pawłów Trzebnicki	Stodoła		53	dz. nr 202/1		
31	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		55	dz. nr 206		
32	Pawłów Trzebnicki	Stodoła		56	dz. nr 198/1		
33	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		59	dz. nr 195/3		
34	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		61	dz. nr 193		
35	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		63	dz. nr 191/2		
36	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		65	dz. nr 189/1		
37	Pawłów Trzebnicki	Dom mieszkalny		67	dz. nr 187/3		
1	Pększyn	Dom mieszkalny		2	dz. nr 40/1		
2	Pększyn	Dom mieszkalny		3	dz. nr 39		
3	Pększyn	Dom mieszkalny		4	dz. nr 76/2		
4	Pększyn	Budynek gospodarczy		4	dz. nr 76/2		
5	Pększyn	Dom mieszkalny		5	dz. nr 38		
6	Pększyn	Dom mieszkalny		12	dz. nr 74/1		
7	Pększyn	Dom mieszkalny		16	dz. nr 72/1		
8	Pększyn	Dom mieszkalny		20	dz. nr 16		
9	Pększyn	Dom mieszkalny		21	dz. nr 15		
10	Pększyn	Dom mieszkalny		22	dz. nr 69		
11	Pększyn	Budynek gospodarczy		28	dz. nr 66		
1	Pietrowice Małe	Dom mieszkalny w zespole dworskim		17-17a, d. 19	dz. nr 168/8, 168/9		
2	Pietrowice Małe	Dom mieszkalny w zespole dworskim		21-22	dz. nr 168/1, 168/2		
3	Pietrowice Małe	Stodoła w zespole dworskim		21-22	dz. nr 168/3		
4	Pietrowice Małe	Dom mieszkalny w zespole dworskim		23	dz. nr 169/2		
5	Pietrowice Małe	Gorzelnia (ruina) w zespole dworskim		23	dz. nr 169/2		
6	Pietrowice Małe	Dom mieszkalny w zespole dworskim		25, d. 24	dz. nr 143/1		
7	Pietrowice Małe	Park dworski w zespole dworskim			dz. nr 182		
8	Pietrowice Małe	Dom mieszkalny		10	dz. nr 179/1		
9	Pietrowice Małe	Stodoła		33	dz. nr 150		
10	Pietrowice Małe	Dom mieszkalny		53, d. 28	dz. nr 164/1		
1	Piotrkowice	Pałac w zespole pałacowym		74	dz. nr 1/4	A/3926/1039	1964-01-23
2	Piotrkowice	Stajnie i wozownia, mieszkania, ob. budynek nieużytkowany w zespole pałacowym		71	dz. nr 1/44	A/6023/1-3	2016-10-11

3	Piotrkowice	Ujeżdżalnia, ob. budynek mieszkalno-gospodarczy w zespole pałacowym		72	dz. nr 1/44	A/6023/1-3	2016-10-11
4	Piotrkowice	Spichlerz w zespole pałacowym			dz. nr 1/25	A/3935/604/W	1988-08-10
5	Piotrkowice	Dom mieszkalny, ob. budynek nieużytkowany w zespole pałacowym		70	dz. nr 1/44	A/6023/1-3	2016-10-11
6	Piotrkowice	Kaplica grobowa rodziny von Danckelmann w zespole pałacowym	cmentarz rodowy w parku		dz. nr 1/4	A/6041	2017-02-27
7	Piotrkowice	Cmentarz rodowy w zespole pałacowym	park		dz. nr 1/4		
8	Piotrkowice	Park pałacowy w zespole pałacowym			dz. nr 1/4	A/3929/403/W	1978-05-24
9	Piotrkowice	Dom mieszkalny		6-7	dz. nr 11/5, 11/8		
10	Piotrkowice	Dom mieszkalny w zespole mieszkalno - gospodarczym		12	dz. nr 23		
11	Piotrkowice	Budynek gospodarczy w zespole mieszkalno - gospodarczym		12	dz. nr 23		
12	Piotrkowice	Obora w zespole mieszkalno - gospodarczym		12	dz. nr 23		
13	Piotrkowice	Dom mieszkalny		18	dz. nr 35		
14	Piotrkowice	Budynek gospodarczy		25	dz. nr 7		
15	Piotrkowice	Budynek gospodarczy w zespole budynków gospodarczych		26	dz. nr 37		
16	Piotrkowice	Stodoła w zespole budynków gospodarczych		26	dz. nr 37		
17	Piotrkowice	Dom mieszkalny		29-29a	dz. nr 39/2, 39/3		
18	Piotrkowice	Dom mieszkalny		30	dz. nr 4/1		
19	Piotrkowice	Dom mieszkalny		32	dz. nr 38/3		
20	Piotrkowice	Dom mieszkalny		35	dz. nr 43		
21	Piotrkowice	Dom mieszkalny		38	dz. nr 46/2		
22	Piotrkowice	Dom mieszkalny		43	dz. nr 48		
23	Piotrkowice	Dom mieszkalny		45	dz. nr 49/2		
24	Piotrkowice	Dom mieszkalny		49	dz. nr 66/1		
25	Piotrkowice	Dom mieszkalny		51	dz. nr 65		
26	Piotrkowice	Dom mieszkalny		52	dz. nr 52/2		
27	Piotrkowice	Dom mieszkalny		54	dz. nr 53		
28	Piotrkowice	Dom mieszkalny		56	dz. nr 54/1		
29	Piotrkowice	Dom mieszkalny		62	dz. nr 58/2		
1	Prusice	Miasto				A/1853/387	1956.11.25, 2016.06.02
2	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Czerwonego Krzyża	2	dz. nr 134/35		
3	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Czerwonego Krzyża	3	dz. nr 127/17		
4	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Czerwonego Krzyża	4	dz. nr 135/15		
5	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Czerwonego Krzyża	5	dz. nr 127/20		
6	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Czerwonego Krzyża	6	dz. nr 134/5		
7	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Czerwonego Krzyża	7	dz. nr 127/14		
8	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Czerwonego Krzyża	9	dz. nr 127/18		

9	Prusice	Szkoła, ob. budynek mieszkalny	ul. Czerwonego Krzyża	11	dz. nr 127/22		
10	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Górkowicka	6	dz. nr 401, 402		
11	Prusice	Budynek gospodarczy	ul. Górkowicka	6	dz. nr 401		
12	Prusice	Dom mieszkalny w zespole mieszkalno - gospodarczym	ul. Górkowicka	8	dz. nr 403		
13	Prusice	Budynek gospodarczy w zespole mieszkalno - gospodarczym	ul. Górkowicka	8	dz. nr 403		
14	Prusice	Obora w zespole mieszkalno - gospodarczym	ul. Górkowicka	8	dz. nr 403		
15	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Górkowicka	10	dz. nr 404		
16	Prusice	Stodoła w zespole mieszkalno - gospodarczym	ul. Górkowicka	12	dz. nr 407		
17	Prusice	Brama z murem w zespole mieszkalno - gospodarczym	ul. Górkowicka	12	dz. nr 407		
18	Prusice	Kościół par. św. Jakuba Starszego w zespole kościelnym	ul. Jana Pawła II		dz. nr 133/1	A/3939/1207	1964-12-15
19	Prusice	Plebania w zespole kościelnym	ul. Jana Pawła II	3	dz. nr 133/1		
20	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Jana Pawła II	8	dz. nr 136/14		
21	Prusice	Gorzelnia w zespole gorzelni Bacutil, ob. budynek w zespole zakładu Farmutil	ul. Kaszycka		dz. nr 188/3		
22	Prusice	Komin w zespole gorzelni Bacutil, ob. w zespole zakładu Farmutil	ul. Kaszycka		dz. nr 188/3		
23	Prusice	Budynek WC w zespole gorzelni Bacutil, ob. budynek gospodarczy w zespole zakładu Farmutil	ul. Kaszycka		dz. nr 188/3		
24	Prusice	Poczekalnia kolei wąskotorowej, ob. budynek nieużytkowany	ul. Kolejowa	1c	dz. nr 215/1		
25	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Kolejowa	1a	dz. nr 150/8		
26	Prusice	Dom mieszkalny, Bank i MPGKiM, ob. Zakład Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej	ul. Kolejowa	3	dz. nr 150/56		
27	Prusice	Budynek gospodarczy	ul. Kolejowa	3	dz. nr 150/54		
28	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Kolejowa	7	dz. nr 146/16		
29	Prusice	Dom mieszkalny, ob. budynek Policji	ul. Kolejowa	8	dz. nr 151/3		
30	Prusice	Spichlerz, magazyn	ul. Kolejowa		dz. nr 151/2		
31	Prusice	Ogrodzenie	ul. Kolejowa	8	dz. nr 151/3		
32	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Kolejowa	14a	dz. nr 143/9		
33	Prusice	Budynek gospodarczy	ul. Kolejowa		dz. nr 144		
34	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Kolejowa	14	dz. nr 143/9		
35	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Kolejowa	16	dz. nr 143/1		
36	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Kolejowa	19	dz. nr 146/18		
37	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Kolejowa	21	dz. nr 146/14		
38	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Kolejowa	22a	dz. nr 21/4		
39	Prusice	Budynek gospodarczy	ul. Kolejowa	22-22b	dz. nr 21/5, 21/6		
40	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Kolejowa	23	dz. nr 147/43		
41	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Kolejowa	24	dz. nr 25		
42	Prusice	Budynek gospodarczy	ul. Kolejowa	24	dz. nr 25		
43	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Kolejowa	25	dz. nr 147/21		
44	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Kolejowa	27	dz. nr 147/2		
45	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Kolejowa	31	dz. nr 20/5		

46	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Kolejowa	33	dz. nr 19/6		
47	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Kolejowa	37	dz. nr 16/8		
48	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Kolejowa	39	dz. nr 17		
49	Prusice	Budynek gospodarczy	ul. Kolejowa	39	dz. nr 16/9		
50	Prusice	Budynek gospodarczy	ul. Kościuszki	4	dz. nr 428/1		
51	Prusice	Budynek mieszkalno-gospodarczy	ul. Krótka/Kościuszki 7	1	dz. nr 121, 122		
52	Prusice	Budynek mieszkalno-gospodarczy	ul. Krótka	2-4	dz. nr 117, 120		
53	Prusice	Młyn, ob. dom mieszkalny w zespole młyńskim	ul. Młynarska	2	dz. nr 45/4, 46		
54	Prusice	Budynek gospodarczy I w zespole młyńskim	ul. Młynarska	2	dz. nr 45/4		
55	Prusice	Budynek gospodarczy II w zespole młyńskim	ul. Młynarska	2	dz. nr 45/4		
56	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Ogrodowa	1-3	dz. nr 146/2, 400/92		
57	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Ogrodowa	2-4	dz. nr 147/14, 147/15		
58	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Ogrodowa	5-7	dz. nr 417/92, 421/90		
59	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Ogrodowa	6-8	dz. nr 415/92, 416/92		
60	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Ogrodowa	12	dz. nr 439/96		
61	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Ogrodowa	14	dz. nr 439/97		
62	Prusice	Kościół ewangelicki, ob. rzymsko - katolicki kościół pomocniczy pw. Józefa Oblubieńca NMP	ul. Powstańców Śląskich	8	dz. nr 53	A/1098	2008-12-18
63	Prusice	Cmentarz żydowski	ul. Powstańców Śląskich		dz. nr 48		
64	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich	1	dz. nr 26/3		
65	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich	2	dz. nr 55/22		
66	Prusice	Dom mieszkalny, ob. komenda policji	ul. Powstańców Śląskich	3	dz. nr 26/7		
67	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich	4	dz. nr 55/48		
68	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich	5	dz. nr 26/5		
69	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich	6	dz. nr 55/17		
70	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich	10	dz. nr 52		
71	Prusice	Willa	ul. Powstańców Śląskich	13	dz. nr 28/1		
72	Prusice	Ogrodzenie	ul. Powstańców Śląskich	13	dz. nr 28/1		
73	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich	14	dz. nr 50/1		
74	Prusice	Obora	ul. Powstańców Śląskich	14	dz. nr 50/1		
75	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich	15	dz. nr 29/4		
76	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich	16	dz. nr 29/6		
77	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich	27	dz. nr 29/1		
78	Prusice	Brama i ogrodzenie	ul. Powstańców	27	dz. nr 29/1		

			Śląskich				
79	Prusice	Trafostacja	ul. Powstańców Śląskich		dz. nr 44/4		
80	Prusice	Ratusz	ul. Rynek	1	dz. nr 135/15	A/3927/1208	1964-12-15
81	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Rynek	3	dz. nr 22		
82	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Rynek	9	dz. nr 139		
83	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Rynek	10	dz. nr 136/11		
84	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Rynek	15	dz. nr 136/17		
85	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Rynek	16	dz. nr 136/18		
86	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Rynek	18	dz. nr 134/7		
87	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Rynek	19	dz. nr 134/4		
88	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Rynek	20	dz. nr 134/21		
89	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Rynek	21	dz. nr 134/30		
90	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Rynek	24	dz. nr 134/10		
91	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Rynek	26	dz. nr 134/1		
92	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Rynek	27	dz. nr 134/11		
93	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Rynek	28	dz. nr 55/37		
94	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Rynek	29	dz. nr 55/24		
95	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Rynek	30	dz. nr 55/28		
96	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Rynek	32	dz. nr 55/35		
97	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Rynek	34	dz. nr 55/15		
98	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Rzemieślnicza	15	dz. nr 55/33		
99	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Szkolna	1	dz. nr 136/10		
100	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Szkolna	2	dz. nr 140/3		
101	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Szkolna	3	dz. nr 136/8		
102	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Szkolna	4	dz. nr 138/5		
103	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Szkolna	6	dz. nr 138/8		
104	Prusice	Szkoła podstawowa I, ob. budynek mieszkalny	ul. Szkolna	8	dz. nr 138		
105	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Św. Jakuba	1	dz. nr 134/29		
106	Prusice	Dom mieszkalny i poczta	ul. Wrocławska	1	dz. nr 55/2		
107	Prusice	Budynek gospodarczy	ul. Wrocławska	1	dz. nr 55/2		
108	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Wrocławska	3	dz. nr 55/26		
109	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Wrocławska	4	dz. nr 134/22		
110	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Wrocławska	5	dz. nr 55/10		
111	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Wrocławska	7	dz. nr 55/32		
112	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Wrocławska	11	dz. nr 55/25		
113	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Wrocławska	13	dz. nr 55/40		
114	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Wrocławska	14	dz. nr 127/10		
115	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Wrocławska	16	dz. nr 127/1		
116	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Wrocławska	20	dz. nr 127/9		
117	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Wrocławska	26	dz. nr 107/3		
118	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Wrocławska	27	dz. nr 55/45		
119	Prusice	Budynek gospodarczy	ul. Wrocławska	28	dz. nr 107/3		
120	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Wrocławska	29	dz. nr 58/1		
121	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Wrocławska	30	dz. nr 106/1		
122	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Wrocławska	31-33	dz. nr 59/2, 59/7		
123	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Wrocławska	32	dz. nr 411		
124	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Wrocławska	37	dz. nr 59/6		
125	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Wrocławska	37a	dz. nr 59/1		
126	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Wrocławska	39	dz. nr 60/2		
127	Prusice	Budynek gospodarczy	ul. Wrocławska	39	dz. nr 60/1		
128	Prusice	Stodoła	ul. Wrocławska	39	dz. nr 60/1		
129	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Zaciszna	1-1a	dz. nr 128/13, 128/14		
130	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Zaciszna	2	dz. nr 128/2		
131	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Zaciszna	3	dz. nr 128/3		
132	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Zaciszna	8	dz. nr 125		
133	Prusice	Kaplica cmentarna w zespole	ul. Żmigrodzka		dz. nr 3		

		cmentarza					
134	Prusice	Dom grabarza w zespole cmentarza	ul. Żmigrodzka		dz. nr 3		
135	Prusice	Cmentarz par., ob. komunalny z ogrodzeniem i bramą w zespole cmentarza	ul. Żmigrodzka		dz. nr 3	A/3940/504/W	1983-04-06
136	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Żmigrodzka	2	dz. nr 21/9		
137	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Żmigrodzka	4	dz. nr 21/22		
138	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Żmigrodzka	5	dz. nr 141/1		
139	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Żmigrodzka	6	dz. nr 21/13		
140	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Żmigrodzka	7	dz. nr 142/4		
141	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Żmigrodzka	8	dz. nr 21/8		
142	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Żmigrodzka	9	dz. nr 142/8		
143	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Żmigrodzka	10	dz. nr 21/12		
144	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Żmigrodzka	11	dz. nr 142/8		
145	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Żmigrodzka	13	dz. nr 142/1		
146	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Żmigrodzka	15	dz. nr 143/6		
147	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Żmigrodzka	18	dz. nr 20/3		
148	Prusice	Budynek gospodarczy	ul. Żmigrodzka	18	dz. nr 20/4		
149	Prusice	Dom mieszkalny, ob. Ośrodek Zdrowia	ul. Żmigrodzka	22	dz. nr 18/2		
150	Prusice	Brama z ogrodzeniem	ul. Żmigrodzka	22	dz. nr 18/2		
151	Prusice	Internat ZSG w zespole budynków internatu, ob. Dom Pobytu Dziennego	ul. Żmigrodzka	39	dz. nr 149/17		
152	Prusice	Stołówka w zespole budynków internatu, ob. budynek mieszkalny	ul. Żmigrodzka	39a	dz. nr 149/16		
153	Prusice	Budynek gospodarczy w zespole budynków internatu	ul. Żmigrodzka	39	dz. nr 149/17		
154	Prusice	Dom mieszkalny	ul. Żmigrodzka	40	dz. nr 12/18		
1	Raki	Dom mieszkalny		4	dz. nr 90/13		
1	Raszowice	Dwór w zespole dworskim		23	dz. nr 257/13	A/3963/708/W	1995-05-12
2	Raszowice	Oficyna mieszkalna w zespole dworskim		25	dz. nr 257/4	A/3963/708/W	1995-05-12
3	Raszowice	Park dworski w zespole dworskim			dz. nr 257/13	A/3963/708/W	1995-05-12
4	Raszowice	Dom mieszkalny		1	dz. nr 144/2		
5	Raszowice	Dom mieszkalny		2	dz. nr 144/1		
6	Raszowice	Stodoła		7	dz. nr 146/5		
7	Raszowice	Dom mieszkalny		9	dz. nr 139/1		
8	Raszowice	Dom mieszkalny		13	dz. nr 138/1		
9	Raszowice	Budynek gospodarczy		13	dz. nr 138/1		
10	Raszowice	Budynek mieszkalno-gospodarczy, ob. budynek mieszkalny		15	dz. nr 149		
11	Raszowice	Dom mieszkalny		19	dz. nr 154/1		
12	Raszowice	Dom mieszkalny		21	dz. nr 155		
13	Raszowice	Dom mieszkalny		22	dz. nr 156/4		
14	Raszowice	Obora		22	dz. nr 156/4		
15	Raszowice	Dom mieszkalny		31	dz. nr 161/2		
16	Raszowice	Dom mieszkalny		32	dz. nr 162/1		
17	Raszowice	Stodoła		34	dz. nr 164/2		
18	Raszowice	Stodoła		35	dz. nr 362/3		
19	Raszowice	Budynek mieszkalno-gospodarczy		36	dz. nr 133/4		
20	Raszowice	Stodoła		36	dz. nr 133/4		
21	Raszowice	Stodoła		38	dz. nr 130/5		

1	Skokowa	Dworzec PKP w zespole dworca PKP	ul. Dworcowa	6-8	dz. nr 124/4		
2	Skokowa	Wieża ciśnień w zespole dworca PKP	ul. Dworcowa		dz. nr 124/4		
3	Skokowa	Dom mieszkalny (kolejowy) w zespole dworca PKP	ul. Dworcowa	4	dz. nr 124/4		
4	Skokowa	Dom dróżnika, ob. budynek mieszkalny w zespole dworca PKP	ul. Dworcowa	7	dz. nr 124/4		
5	Skokowa	Budynek gospodarczy w zespole dworca PKP	ul. Dworcowa	7	dz. nr 124/4		
6	Skokowa	Dom mieszkalny, bar „Piast”	ul. Dworcowa	5a-5b-5c	dz. nr 278/2, 279		
7	Skokowa	Gorzelnia, ob. Bacutil	ul. Dworcowa	9	dz. nr 283/7		
8	Skokowa	Kaplica cmentarna w zespole dawnego cmentarza ewangelickiego	ul. Kościelna		dz. nr 255		
9	Skokowa	Cmentarz w zespole dawnego cmentarza ewangelickiego	ul. Kościelna		dz. nr 255		
10	Skokowa	Grobowiec I w zespole dawnego cmentarza ewangelickiego	ul. Kościelna		dz. nr 255		
11	Skokowa	Grobowiec II w zespole dawnego cmentarza ewangelickiego	ul. Kościelna		dz. nr 255		
12	Skokowa	Stodoła	ul. Krótka	6	dz. nr 233/1		
13	Skokowa	Dom mieszkalny	ul. Krótka	7	dz. nr 228/1		
14	Skokowa	Dom mieszkalny	ul. Prusicka	5	dz. nr 238		
15	Skokowa	Obora	ul. Prusicka	5	dz. nr 238		
16	Skokowa	Stodoła	ul. Prusicka	5	dz. nr 238		
17	Skokowa	Dom mieszkalny	ul. Prusicka	10	dz. nr 355/1		
18	Skokowa	Stodoła	ul. Prusicka	10	dz. nr 355/1		
19	Skokowa	Dom mieszkalny	ul. Prusicka	20	dz. nr 351/2		
20	Skokowa	Budynek gospodarczy	ul. Prusicka	20	dz. nr 351/2		
21	Skokowa	Wieża trafostacji wraz z budynkiem obsługi	ul. Przemysłowa		dz. nr 274		
22	Skokowa	Budynek mieszkalno-gospodarczy	ul. Przemysłowa	14	dz. nr 269		
23	Skokowa	Dom mieszkalny	ul. Strażacka	21	dz. nr 198/2		
24	Skokowa	Młyn wodny, ob. dom mieszkalny	ul. Wrocławska		dz. nr 325/8		
25	Skokowa	Budynek mieszkalno-gospodarczy w zespole folwarku	ul. Wrocławska	3	dz. nr 324/4		
26	Skokowa	Stodoła w zespole folwarku	ul. Wrocławska	11d-11e	dz. nr 320/13, 320/15		
27	Skokowa	Dom mieszkalny	ul. Wrocławska	21	dz. nr 268		
28	Skokowa	Budynek gospodarczy	ul. Wrocławska	21	dz. nr 268		
29	Skokowa	Dom mieszkalny	ul. Zbożowa	2	dz. nr 323		
30	Skokowa	Budynek gospodarczy	ul. Zbożowa	2	dz. nr 323		
1	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Kamienna	1	dz. nr 35		
2	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Kamienna	2	dz. nr 36		
3	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Kamienna	3	dz. nr 37/1		
4	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Kamienna	4	dz. nr 38/2		
5	Strupina	Budynek gospodarczy	ul. Kamienna	4	dz. nr 38/2		
6	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Kamienna	8	dz. nr 74/2		
7	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Ks. Edwarda Tichego	3	dz. nr 3/3		
8	Strupina	Budynek mieszkalno-	ul. Ks. Edwarda	4	dz. nr 1/2		

		gospodarczy	Tichego				
9	Strupina	Cmentarz parafialny	ul. Ks. Edwarda Tichego		dz. nr 2/2		
10	Strupina	D. cmentarz ewangelicki	ul. Ks. Edwarda Tichego		dz. nr 5		
11	Strupina	Dom mieszkalny w zespole pałacowym	ul. Piastowska	2-2a	dz. nr 16/3, 16/4		
12	Strupina	Budynek gospodarczy w zespole pałacowym	ul. Piastowska	2b	dz. nr 16/7		
13	Strupina	Rządcówka w zespole pałacowym	ul. Piastowska	4	dz. nr 16/10		
14	Strupina	Brama w zespole pałacowym	ul. Piastowska		dz. nr 16/11		
15	Strupina	Bar „Piast”	ul. Piastowska	5	dz. nr 31		
16	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Piastowska	6	dz. nr 18/3		
17	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Piastowska	7	dz. nr 30/3		
18	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Piastowska	11	dz. nr 29		
19	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Piastowska	12	dz. nr 20		
20	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Piastowska	13	dz. nr 28		
21	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Piastowska	14	dz. nr 21		
22	Strupina	Stodoła	ul. Piastowska	14	dz. nr 21		
23	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Piastowska	16	dz. nr 22/1		
24	Strupina	Stodoła	ul. Piastowska	16	dz. nr 22/1		
25	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Piastowska	18	dz. nr 25/2		
26	Strupina	Kościół ewangelicki, ob. rzymsko - katolicki par. Niepokalanego Serca NMP	ul. Rynek	1	dz. nr 14	A/973	2006-09-18
27	Strupina	Mur kościelny	ul. Rynek	1	dz. nr 14		
28	Strupina	Kościół pom. św. Józefa Oblubieńca NMP	ul. Rynek	7	dz. nr 42		
29	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Rynek	2	dz. nr 13		
30	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Rynek	3	dz. nr 15		
31	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Rynek	4	dz. nr 40/3		
32	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Rynek	6	dz. nr 41		
33	Strupina	Budynek gospodarczy I	ul. Rynek	6	dz. nr 41		
34	Strupina	Budynek gospodarczy II	ul. Rynek	6	dz. nr 40/3		
35	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Rynek	7	dz. nr 42		
36	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Rynek	8	dz. nr 43/5		
37	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Rynek	9	dz. nr 44/1		
38	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Rynek	11	dz. nr 40/4		
39	Strupina	Dom mieszkalny, ob. plebania	ul. Rynek	14	dz. nr 45/2		
40	Strupina	Dom mieszkalny, ob. biblioteka i klub	ul. Rynek	15	dz. nr 47/2		
41	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Rzemieślnicza	1	dz. nr 65/2		
42	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Rzemieślnicza	3	dz. nr 65/4		
43	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Rzemieślnicza	5	dz. nr 66/1		
44	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Rzemieślnicza	10	dz. nr 63/8		
45	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Rzemieślnicza	12	dz. nr 63/6		
46	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Rzemieślnicza	19	dz. nr 117/3		
47	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Rzemieślnicza	22	dz. nr 118/8		
48	Strupina	Dom mieszkalny	ul. Rzemieślnicza	24	dz. nr 119		
1	Sucha	Stodoła		1	dz. nr 150		
1	Świerzów	Stodoła		4	dz. nr 23		
2	Świerzów	Dom mieszkalny		9	dz. nr 15/3		
3	Świerzów	Dom mieszkalny		13	dz. nr 9/3		
4	Świerzów	Dom mieszkalny		16	dz. nr 69		
5	Świerzów	Szkoła podstawowa, ob. budynek mieszkalny		17	dz. nr 59		
6	Świerzów	Dom mieszkalny		18-	dz. nr 65		

				19			
7	Świerzów	Stodoła		22	dz. nr 72/2		
8	Świerzów	Dom mieszkalny		28	dz. nr 52/1		
1	Wilkowa	Cmentarz leśny	na pd.-wsch. od wsi (d. Wilkowa Mała)		dz. nr 203		
2	Wilkowa (Wilkowa Mała)	Rządcówka w zespole dworskim		41	dz. nr 163/2		
3	Wilkowa (Wilkowa Mała)	Budynek mieszkalno-gospodarczy (ruina) w zespole dworskim		42	dz. nr 164		
4	Wilkowa (Wilkowa Mała)	Budynek gospodarczy, d. stajnia i wozownia w zespole dworskim			dz. nr 164		
5	Wilkowa (Wilkowa Mała)	Park dworski z cmentarzem rodowym w zespole dworskim			dz. nr 165/4, 165/6		
6	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	Pałac w zespole pałacowym		2	dz. nr 87/33		
7	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	Budynek mieszkalno-gospodarczy w zespole pałacowym		3	dz. nr 87/39, 87/40		
8	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	Oficyna mieszkalna w zespole pałacowym		4	dz. nr 87/34		
9	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	Waga (ruina) w zespole pałacowym			dz. nr 87/33		
10	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	Park krajobrazowy w zespole pałacowym			dz. nr 87/33		
11	Wilkowa	Dom mieszkalny		16	dz. nr 2/6		
12	Wilkowa	Dom mieszkalny		40	dz. nr 59		
13	Wilkowa	Stodoła		40	dz. nr 59		
1	Wszemirów	Kościół par. św. Michała Archanioła w zespole kościelnym			dz. nr 307	A/3938/1722	1966-06-20
2	Wszemirów	Brama kościelna w zespole kościelnym			dz. nr 307		
3	Wszemirów	Plebania w zespole kościelnym		90	dz. nr 287		
4	Wszemirów	Budynek mieszkalno-gospodarczy		4	dz. nr 295		
5	Wszemirów	Dom mieszkalny		5	dz. nr 314		
6	Wszemirów	Dom mieszkalny		7	dz. nr 316/4		
7	Wszemirów	Szkoła podstawowa, ob. budynek mieszkalny		17	dz. nr 308/2		
8	Wszemirów	Budynek gospodarczy		28	dz. nr 338		
9	Wszemirów	Budynek gospodarczy		44	dz. nr 354/2		
10	Wszemirów	Budynek gospodarczy		47	dz. nr 357		
11	Wszemirów	Dom mieszkalny		50	dz. nr 360/2		
12	Wszemirów	Dom mieszkalny		51	dz. nr 372/5		
13	Wszemirów	Budynek gospodarczy		54	dz. nr 253/1		
14	Wszemirów	Stodoła		56	dz. nr 257		
15	Wszemirów	Stodoła		59	dz. nr 261/6		
16	Wszemirów	Dom mieszkalny		74	dz. nr 276		
17	Wszemirów	Brama		74	dz. nr 276		
18	Wszemirów	Dom mieszkalny		76	dz. nr 301/2		

19	Wszemirów	Stodoła		78	dz. nr 278/2		
20	Wszemirów	Dom mieszkalny		91	dz. nr 288/1		
21	Wszemirów	Dom mieszkalny		92	dz. nr 289/1		
22	Wszemirów	Dom mieszkalny		93	dz. nr 290/2		
23	Wszemirów	Dom mieszkalny		95	dz. nr 294/2, 294/6, 294/7		
1	Zakrzewo	Dom mieszkalny		3	dz. nr 25		
2	Zakrzewo	Stodoła		5	dz. nr 22/1		
3	Zakrzewo	Park krajobrazowy w zespole dworskim			dz. nr 57/5		

5.5. Zabytki archeologiczne

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic gminy Prusice. Środowisko kulturowe gminy zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od epoki kamienia do epoki nowożytnej. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Stanowiska archeologiczne to materialne ślady działalności ludzi. W obrębie stanowiska archeologicznego grupują się zazwyczaj pozostałości licznych powstających i zamierających kolejno osad czy cmentarzysk. Stanowią one podstawowe, a często wręcz jedyne źródło wiedzy o najdawniejszej przeszłości naszych ziem. Nawet dla późniejszych czasów, poczynając od średniowiecza, wyniki badań archeologicznych stanowią cenne uzupełnienie przekazów pisanych.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków.

W związku z licznymi zagrożeniami zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446 ze zm.) wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, ponieważ może okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska. Niezbędne jest także określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów

dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków, zgodnie z ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami.

Obszar gminy Prusice został rozpoznany stosowaną obecnie metodą powszechnej inwentaryzacji zabytków archeologicznych Polski pod nazwą archeologiczne zdjęcie polski (AZP). Na terenie gminy Prusice znajduje się 614 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych (Tabela nr 5) ujętych w gminnej ewidencji zabytków, w tym 24 stanowiska wpisane są do rejestru zabytków.

Tabela nr 5. Stanowiska archeologiczne na terenie gminy Prusice

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	NUMER OBSZARU AZP	NUMER STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI	NUMER STANOWISKA NA OBSZARZE	REJESTR ZABYTKÓW	DATA REJESTRU
1	Raszowice	72-26	1	135		
2	Raszowice	72-26	2	136		
3	Raszowice	72-26	3	137		
4	Raszowice	72-26	4	138		
5	Ligota Strupińska	73-26	1	40		
6	Ligota Strupińska	73-26	2	41		
7	Piotrkowice	73-26	1	19		
8	Piotrkowice	73-26	3	20		
9	Piotrkowice	73-26	4	21		
10	Piotrkowice	73-26	5	22		
11	Piotrkowice	73-26	6	23		
12	Piotrkowice	73-26	7	24		
13	Piotrkowice	73-26	8	25		
14	Piotrkowice	73-26	9	26		
15	Piotrkowice	73-26	10	27		
16	Piotrkowice	73-26	11	28		
17	Piotrkowice	73-26	12	29		
18	Piotrkowice	73-26	13	30		
19	Piotrkowice	73-26	14	31	Arch/1191/626/1987	1987-12-15
20	Piotrkowice	73-26	15	32		
21	Piotrkowice	73-26	16	33		
22	Piotrkowice	73-26	17	34	Arch/1192/627/1987	1987-12-15
23	Piotrkowice	73-26	18	35		
24	Piotrkowice	73-26	19	36		
25	Piotrkowice	73-26	20	37		
26	Piotrkowice	73-26	21	38		
27	Piotrkowice	73-26	22	39		
28	Raszowice	73-26	1	48		
29	Raszowice	73-26	2	49	Arch/1193/628/1987	1987-12-15
30	Raszowice	73-26	3	50		
31	Raszowice	73-26	4	51		
32	Raszowice	73-26	5	52		
33	Raszowice	73-26	6	53		
34	Raszowice	73-26	7	54		
35	Raszowice	73-26	8	55		
36	Raszowice	73-26	9	56		
37	Raszowice	73-26	10	57		
38	Raszowice	73-26	11	58		
39	Raszowice	73-26	12	59	Arch/1194/629/1987	1987-12-15
40	Raszowice	73-26	13	60	Arch/1195/630/1987	1987-12-15
41	Raszowice	73-26	14	61		
42	Raszowice	73-26	15	62	Arch/1196/631/1987	1987-12-15
43	Raszowice	73-26	16	63		
44	Raszowice	73-26	17	64		
45	Raszowice	73-26	18	65		
46	Raszowice	73-26	19	66		
47	Raszowice	73-26	20	67		
48	Zakrzewo	73-26	1	42		
49	Zakrzewo	73-26	2	43		

50	Zakrzewo	73-26	3	44		
51	Zakrzewo	73-26	4	45		
52	Zakrzewo	73-26	5	46		
53	Zakrzewo	73-26	6	47		
54	Krościna Wielka	73-27	42	116		
55	Krościna Wielka	73-27	43	117		
56	Krościna Wielka	73-27	44	118		
57	Krościna Wielka	73-27	45	119		
58	Krościna Wielka	73-27	46	120		
59	Krościna Wielka	73-27	47	121		
60	Krościna Wielka	73-27	48	122		
61	Krościna Wielka	73-27	49	123		
62	Krościna Wielka	73-27	50	124		
63	Krościna Wielka	73-27	51	125		
64	Krościna Wielka	73-27	52	126		
65	Krościna Wielka	73-27	53	127		
66	Krościna Wielka	73-27	54	128		
67	Pększyn	73-27	16	101		
68	Pększyn	73-27	17	102		
69	Pększyn	73-27	18	103		
70	Pększyn	73-27	19	104		
71	Pększyn	73-27	20	105		
72	Pększyn	73-27	21	106		
73	Pększyn	73-27	22	107		
74	Pększyn	73-27	23	108		
75	Pększyn	73-27	24	109		
76	Pększyn	73-27	25	110		
77	Pększyn	73-27	26	111		
78	Pększyn	73-27	27	112		
79	Pększyn	73-27	28	113		
80	Pększyn	73-27	29	114		
81	Pększyn	73-27	30	115		
82	Piotrkowice	73-27	26	92		
83	Piotrkowice	73-27	27	93		
84	Piotrkowice	73-27	28	94		
85	Piotrkowice	73-27	29	95		
86	Piotrkowice	73-27	30	96		
87	Piotrkowice	73-27	31	97		
88	Piotrkowice	73-27	32	98		
89	Piotrkowice	73-27	33	99		
90	Piotrkowice	73-27	34	100		
91	Kaszyce Wielkie	73-28	3	204		
92	Kaszyce Wielkie	73-28	4	205		
93	Kaszyce Wielkie	73-28	5	206		
94	Kaszyce Wielkie	73-28	6	207		
95	Kaszyce Wielkie	73-28	7	208		
96	Kaszyce Wielkie	73-28	8	209		
97	Kaszyce Wielkie	73-28	9	210		
98	Kaszyce Wielkie	73-28	10	211		
99	Kaszyce Wielkie	73-28	11	212		
100	Kaszyce Wielkie	73-28	12	213		
101	Kaszyce Wielkie	73-28	13	214		
102	Kaszyce Wielkie	73-28	14	215		
103	Kaszyce Wielkie	73-28	15	216		
104	Kaszyce Wielkie	73-28	16	217		
105	Kaszyce Wielkie	73-28	17	218		
106	Kaszyce Wielkie	73-28	18	219		
107	Kaszyce Wielkie	73-28	19	220		
108	Kaszyce Wielkie	73-28	20	221		
109	Kaszyce Wielkie	73-28	21	222		

110	Kaszyce Wielkie	73-29	22	1		
111	Kaszyce Wielkie	73-30	23	2		
112	Kaszyce Wielkie	73-31	24	3		
113	Kaszyce Wielkie	73-32	25	4		
114	Kaszyce Wielkie	73-33	26	5		
115	Górowo	74-26	1	41		
116	Górowo	74-26	2	42		
117	Górowo	74-26	3	43		
118	Górowo	74-26	4	44		
119	Górowo	74-26	5	45		
120	Górowo	74-26	6	46		
121	Górowo	74-26	7	47		
122	Górowo	74-26	8	48		
123	Górowo	74-26	9	49		
124	Górowo	74-26	10	50		
125	Górowo	74-26	11	51		
126	Górowo	74-26	12	52		
127	Górowo	74-26	13	53		
128	Górowo	74-26	14	54		
129	Górowo	74-26	15	39	406/Arch/1968	1968-12-17
130	Górowo	74-26	16	40		
131	Górowo	74-26	17	55	322/Arch/1968	1968-03-15
132	Górowo	74-26	18	56		
133	Górowo	74-26	19	57		
134	Górowo	74-26	20	58		
135	Górowo	74-26	21	59		
136	Górowo	74-26	22	60		
137	Ligota Strupińska	74-26	3	19		
138	Ligota Strupińska	74-26	4	21		
139	Ligota Strupińska	74-26	5	22		
140	Ligota Strupińska	74-26	6	20		
141	Ligota Strupińska	74-26	7	23		
142	Ligota Strupińska	74-26	8	24		
143	Piotrkowice	74-26	1	25		
144	Piotrkowice	74-26	2	26		
145	Piotrkowice	74-26	3	27		
146	Piotrkowice	74-26	4	28		
147	Strupina	74-26	-	-	300/Arch/1968	1986-08-03
148	Strupina	74-26	1	36		
149	Strupina	74-26	2	30		
150	Strupina	74-26	3	31		
151	Strupina	74-26	4	32		
152	Strupina	74-26	5	33		
153	Strupina	74-26	6	34		
154	Strupina	74-26	7	35		
155	Strupina	74-26	8	29		
156	Strupina	74-26	9	38		
157	Strupina	74-26	10	37		
158	Borów	74-27	1	124		
159	Borów	74-27	2	125		
160	Borów	74-27	3	126		
161	Borów	74-27	4	127		
162	Borów	74-27	5	128		
163	Borów	74-27	6	129		
164	Borów	74-27	7	130		
165	Borów	74-27	8	131		
166	Borów	74-27	9	132		
167	Borów	74-27	10	133		
168	Borów	74-27	11	134		
169	Borów	74-27	12	135		

170	Borów	74-27	13	136		
171	Borów	74-27	14	137		
172	Borów	74-27	15	138		
173	Borów	74-27	16	139		
174	Brzeźno	74-27	1	140		
175	Brzeźno	74-27	2	141		
176	Brzeźno	74-27	3	142		
177	Brzeźno	74-27	4	143		
178	Brzeźno	74-27	5	144		
179	Brzeźno	74-27	6	145		
180	Brzeźno	74-27	7	146		
181	Brzeźno	74-27	8	147		
182	Brzeźno	74-27	9	148		
183	Brzeźno	74-27	10	149		
184	Brzeźno	74-27	11	150		
185	Brzeźno	74-27	12	151		
186	Brzeźno	74-27	13	152		
187	Budzicz	74-27	1	153		
188	Budzicz	74-27	3	154		
189	Budzicz	74-27	4	155		
190	Budzicz	74-27	5	156		
191	Budzicz	74-27	6	157		
192	Budzicz	74-27	7	158		
193	Budzicz	74-27	8	159		
194	Budzicz	74-27	9	160		
195	Budzicz	74-27	10	161		
196	Budzicz	74-27	11	162		
197	Budzicz	74-27	12	163		
198	Budzicz	74-27	13	164		
199	Budzicz	74-27	14	165		
200	Budzicz	74-27	15	166		
201	Budzicz	74-27	16	167		
202	Budzicz	74-27	17	168		
203	Chodlewko	74-27	1	99		
204	Chodlewko	74-27	2	100		
205	Chodlewko	74-27	3	101		
206	Chodlewko	74-27	4	102		
207	Chodlewko	74-27	5	103		
208	Dębnica	74-27	1	72		
209	Dębnica	74-27	2	73		
210	Dębnica	74-27	3	74		
211	Dębnica	74-27	4	75		
212	Dębnica	74-27	5	76		
213	Dębnica	74-27	6	77		
214	Dębnica	74-27	7	78		
215	Dębnica	74-27	8	79		
216	Dębnica	74-27	9	80		
217	Dębnica	74-27	10	81		
218	Dębnica	74-27	11	82		
219	Dębnica	74-27	12	83		
220	Dębnica	74-27	13	84		
221	Dębnica	74-27	14	85		
222	Dębnica	74-27	15	86		
223	Dębnica	74-27	16	87		
224	Dębnica	74-27	17	88		
225	Dębnica	74-27	18	89		
226	Dębnica	74-27	19	90		
227	Dębnica	74-27	20	91		
228	Dębnica	74-27	21	92		
229	Dębnica	74-27	22	93		

230	Dębnica	74-27	23	94		
231	Dębnica	74-27	24	95		
232	Dębnica	74-27	25	204		
233	Gola	74-27	1	202		
234	Jagoszyce	74-27	1	104		
235	Jagoszyce	74-27	2	105		
236	Jagoszyce	74-27	3	106		
237	Jagoszyce	74-27	4	107		
238	Jagoszyce	74-27	5	108		
239	Jagoszyce	74-27	6	109		
240	Jagoszyce	74-27	7	110		
241	Jagoszyce	74-27	8	111		
242	Jagoszyce	74-27	9	112		
243	Jagoszyce	74-27	10	113		
244	Jagoszyce	74-27	11	114		
245	Jagoszyce	74-27	12	115		
246	Jagoszyce	74-27	13	116		
247	Jagoszyce	74-27	14	117		
248	Jagoszyce	74-27	15	118		
249	Jagoszyce	74-27	16	119		
250	Jagoszyce	74-27	17	120		
251	Jagoszyce	74-27	18	121		
252	Jagoszyce	74-27	19	122		
253	Jagoszyce	74-27	20	123		
254	Krościna Mała	74-27	4	169		
255	Krościna Mała	74-27	5	170		
256	Krościna Mała	74-27	6	171		
257	Krościna Mała	74-27	7	172		
258	Krościna Mała	74-27	8	173		
259	Krościna Mała	74-27	9	174		
260	Krościna Mała	74-27	10	175		
261	Krościna Mała	74-27	11	176		
262	Krościna Mała	74-27	12	177		
263	Krościna Mała	74-27	13	178		
264	Krościna Mała	74-27	14	179		
265	Krościna Mała	74-27	15	180		
266	Krościna Mała	74-27	16	181		
267	Krościna Mała	74-27	17	182		
268	Krościna Mała	74-27	18	183		
269	Krościna Mała	74-27	19	184		
270	Krościna Mała	74-27	20	185		
271	Krościna Mała	74-27	21	186		
272	Krościna Mała	74-27	22	187		
273	Krościna Mała	74-27	23	188		
274	Krościna Mała	74-27	24	189		
275	Krościna Mała	74-27	25	205		
276	Krościna Wielka	74-27	1	31		
277	Krościna Wielka	74-27	2	32		
278	Krościna Wielka	74-27	3	33	58/Arch/1964	1964-09-27
279	Krościna Wielka	74-27	4	34	146/Arch/1965	1965-09-29
280	Krościna Wielka	74-27	5	35	145/Arch/1965	1965-09-29
281	Krościna Wielka	74-27	6	36		
282	Krościna Wielka	74-27	7	37		
283	Krościna Wielka	74-27	8	38		
284	Krościna Wielka	74-27	9	39	147/Arch/1965	1965-09-29
285	Krościna Wielka	74-27	10	40		
286	Krościna Wielka	74-27	11	41		
287	Krościna Wielka	74-27	12	42		
288	Krościna Wielka	74-27	13	43		
289	Krościna Wielka	74-27	14	44		

290	Krościna Wielka	74-27	15	45		
291	Krościna Wielka	74-27	16	46		
292	Krościna Wielka	74-27	17	47		
293	Krościna Wielka	74-27	18	48		
294	Krościna Wielka	74-27	19	49		
295	Krościna Wielka	74-27	20	50		
296	Krościna Wielka	74-27	21	51		
297	Krościna Wielka	74-27	22	52		
298	Krościna Wielka	74-27	23	53		
299	Krościna Wielka	74-27	24	54		
300	Krościna Wielka	74-27	25	55		
301	Krościna Wielka	74-27	26	56		
302	Krościna Wielka	74-27	27	57		
303	Krościna Wielka	74-27	28	58		
304	Krościna Wielka	74-27	29	59		
305	Krościna Wielka	74-27	30	60		
306	Krościna Wielka	74-27	31	61		
307	Krościna Wielka	74-27	32	62		
308	Krościna Wielka	74-27	33	63		
309	Krościna Wielka	74-27	34	64		
310	Krościna Wielka	74-27	35	65		
311	Krościna Wielka	74-27	36	66		
312	Krościna Wielka	74-27	37	67		
313	Krościna Wielka	74-27	38	68		
314	Krościna Wielka	74-27	39	69		
315	Krościna Wielka	74-27	40	70		
316	Krościna Wielka	74-27	41	71		
317	Pększyn	74-27	1	16		
318	Pększyn	74-27	2	17		
319	Pększyn	74-27	3	18		
320	Pększyn	74-27	4	19		
321	Pększyn	74-27	5	20		
322	Pększyn	74-27	6	21		
323	Pększyn	74-27	7	22		
324	Pększyn	74-27	8	23		
325	Pększyn	74-27	9	24		
326	Pększyn	74-27	10	25		
327	Pększyn	74-27	11	26		
328	Pększyn	74-27	12	27		
329	Pększyn	74-27	13	28		
330	Pększyn	74-27	14	29		
331	Pększyn	74-27	15	30		
332	Pietrowice Małe	74-27	36	96		
333	Pietrowice Małe	74-27	37	97		
334	Pietrowice Małe	74-27	38	98		
335	Piotrkowice	74-27	23	1		
336	Piotrkowice	74-27	24	2		
337	Piotrkowice	74-27	25	3	1294/729/Arch/1993	1993-01-26
338	Skokowa	74-27	1	4		
339	Skokowa	74-27	2	5		
340	Skokowa	74-27	3	6		
341	Skokowa	74-27	4	7		
342	Skokowa	74-27	5	8		
343	Skokowa	74-27	6	9	1293/728/Arch/1993	1993-01-26
344	Skokowa	74-27	7	10		
345	Skokowa	74-27	8	11		
346	Skokowa	74-27	9	12		
347	Skokowa	74-27	10	13		
348	Skokowa	74-27	11	14		
349	Skokowa	74-27	12	15		

350	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	74-27	5	195		
351	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	74-27	6	-	177/Arch/1965	1965-12-06
352	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	74-27	8	196		
353	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	74-27	9	-	176/Arch/1966	1966-12-28
354	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	74-27	10	197	178/Arch/1965	1965-12-06
355	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	74-27	11	198		
356	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	74-27	12	199		
357	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	74-27	13	200		
358	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	74-27	14	201		
359	Kaszyce Wielkie	74-28	1	8		
360	Kaszyce Wielkie	74-28	2	9		
361	Krościna Mała	74-28	1	47		
362	Krościna Mała	74-28	2	48		
363	Krościna Mała	74-28	3	49		
364	Ligotka	74-28	1	1		
365	Ligotka	74-28	2	2		
366	Ligotka	74-28	3	3		
367	Ligotka	74-28	4	4		
368	Ligotka	74-28	5	5		
369	Ligotka	74-28	6	6		
370	Ligotka	74-28	7	7		
371	Pawłów Trzebnicki	74-28	3	119		
372	Pawłów Trzebnicki	74-28	4	120		
373	Pawłów Trzebnicki	74-28	11	121		
374	Pawłów Trzebnicki	74-28	17	122		
375	Pawłów Trzebnicki	74-28	18	123		
376	Pawłów Trzebnicki	74-28	19	124		
377	Pawłów Trzebnicki	74-28	20	125		
378	Pawłów Trzebnicki	74-28	21	126		
379	Pawłów Trzebnicki	74-28	22	127		
380	Pawłów Trzebnicki	74-28	23	128		
381	Pawłów Trzebnicki	74-28	24	129		
382	Pawłów Trzebnicki	74-28	25	130		
383	Pawłów Trzebnicki	74-28	26	131		
384	Pawłów Trzebnicki	74-28	27	132		
385	Pawłów Trzebnicki	74-28	28	133		
386	Pawłów Trzebnicki	74-28	29	134		
387	Pawłów Trzebnicki	74-28	30	135		
388	Pawłów Trzebnicki	74-28	31	136		
389	Pawłów Trzebnicki	74-28	32	137		
390	Pawłów Trzebnicki	74-28	33	138		
391	Pawłów Trzebnicki	74-28	34	139		
392	Pietrowice Małe	74-28	1	12	72/Arch/1964	1964-10-16
393	Pietrowice Małe	74-28	2	13		
394	Pietrowice Małe	74-28	3	14		
395	Pietrowice Małe	74-28	4	15		
396	Pietrowice Małe	74-28	5	16		
397	Pietrowice Małe	74-28	6	17		
398	Pietrowice Małe	74-28	7	18		
399	Pietrowice Małe	74-28	8	19		
400	Pietrowice Małe	74-28	9	20		
401	Pietrowice Małe	74-28	10	21		

402	Pietrowice Małe	74-28	11	22		
403	Pietrowice Małe	74-28	12	23		
404	Pietrowice Małe	74-28	13	24		
405	Pietrowice Małe	74-28	14	25		
406	Pietrowice Małe	74-28	15	26		
407	Pietrowice Małe	74-28	16	27		
408	Pietrowice Małe	74-28	17	28		
409	Pietrowice Małe	74-28	18	29		
410	Pietrowice Małe	74-28	19	30		
411	Pietrowice Małe	74-28	20	31		
412	Pietrowice Małe	74-28	21	32		
413	Pietrowice Małe	74-28	22	33		
414	Pietrowice Małe	74-28	23	34		
415	Pietrowice Małe	74-28	24	35		
416	Pietrowice Małe	74-28	25	36		
417	Pietrowice Małe	74-28	26	37		
418	Pietrowice Małe	74-28	27	38		
419	Pietrowice Małe	74-28	28	39		
420	Pietrowice Małe	74-28	29	40		
421	Pietrowice Małe	74-28	30	41		
422	Pietrowice Małe	74-28	31	42		
423	Pietrowice Małe	74-28	32	43		
424	Pietrowice Małe	74-28	33	44		
425	Pietrowice Małe	74-28	34	45		
426	Pietrowice Małe	74-28	35	46		
427	Pietrowice Małe	74-28	39	142		
428	Prusice	74-28	1	50	62/Arch/1964	1964-09-29
429	Prusice	74-28	2	51		
430	Prusice	74-28	3	52		
431	Prusice	74-28	4	53		
432	Prusice	74-28	5	54		
433	Prusice	74-28	6	55		
434	Prusice	74-28	7	56		
435	Prusice	74-28	8	57		
436	Prusice	74-28	9	58		
437	Prusice	74-28	10	59		
438	Prusice	74-28	11	60		
439	Prusice	74-28	12	61		
440	Prusice	74-28	13	62		
441	Prusice	74-28	14	63		
442	Prusice	74-28	15	64		
443	Prusice	74-28	16	65		
444	Prusice	74-28	17	66		
445	Prusice	74-28	18	67		
446	Prusice	74-28	19	68		
447	Prusice	74-28	20	69		
448	Prusice	74-28	21	70		
449	Prusice	74-28	22	71		
450	Prusice	74-28	23	72		
451	Prusice	74-28	24	73		
452	Prusice	74-28	25	74		
453	Prusice	74-28	26	75		
454	Prusice	74-28	27	76		
455	Prusice	74-28	28	77		
456	Prusice	74-28	29	78		
457	Prusice	74-28	30	79		
458	Prusice	74-28	31	80		
459	Prusice	74-28	32	81		
460	Prusice	74-28	37	144		
461	Wszemirów	74-28	1	82	122/Arch/1965	1965-05-03

462	Wszemirów	74-28	2	83		
463	Wszemirów	74-28	3	84		
464	Wszemirów	74-28	4	85		
465	Wszemirów	74-28	5	86		
466	Wszemirów	74-28	6	87		
467	Wszemirów	74-28	7	88		
468	Wszemirów	74-28	8	89		
469	Wszemirów	74-28	9	90		
470	Wszemirów	74-28	10	91		
471	Wszemirów	74-28	11	92		
472	Wszemirów	74-28	12	93		
473	Wszemirów	74-28	13	94		
474	Wszemirów	74-28	14	95		
475	Wszemirów	74-28	15	96		
476	Wszemirów	74-28	16	97		
477	Wszemirów	74-28	17	98		
478	Wszemirów	74-28	18	99		
479	Wszemirów	74-28	19	100		
480	Wszemirów	74-28	20	101		
481	Wszemirów	74-28	21	102		
482	Wszemirów	74-28	22	103		
483	Wszemirów	74-28	23	104		
484	Wszemirów	74-28	24	105		
485	Wszemirów	74-28	25	106		
486	Wszemirów	74-28	26	107		
487	Wszemirów	74-28	27	108		
488	Wszemirów	74-28	28	109		
489	Wszemirów	74-28	29	110		
490	Wszemirów	74-28	30	111		
491	Wszemirów	74-28	31	112		
492	Wszemirów	74-28	32	113		
493	Wszemirów	74-28	33	114		
494	Wszemirów	74-28	34	115		
495	Wszemirów	74-28	35	116		
496	Wszemirów	74-28	36	117		
497	Wszemirów	74-28	37	118		
498	Brzeźno	75-27	14	29		
499	Brzeźno	75-27	15	30		
500	Brzeźno	75-27	16	31		
501	Gola	75-27	2	61		
502	Gola	75-27	3	62		
503	Świerzów	75-27	1	91		
504	Świerzów	75-27	3	92		
505	Świerzów	75-27	9	93		
506	Świerzów	75-27	10	94		
507	Świerzów	75-27	11	95		
508	Świerzów	75-27	12	96		
509	Świerzów	75-27	13	97		
510	Świerzów	75-27	14	98		
511	Świerzów	75-27	15	99		
512	Świerzów	75-27	16	100		
513	Świerzów	75-27	17	101		
514	Świerzów	75-27	18	102		
515	Świerzów	75-27	19	103		
516	Świerzów	75-27	20	104		
517	Świerzów	75-27	21	105		
518	Świerzów	75-27	22	106		
519	Świerzów	75-27	23	107		
520	Świerzów	75-27	24	108		
521	Wilkowa	75-27	1	32	1292/727/Arch/1993	1993-01-26

	(Wilkowa Mała)					
522	Wilkowa (Wilkowa Mała)	75-27	2	33		
523	Wilkowa (Wilkowa Mała)	75-27	3	34		
524	Wilkowa (Wilkowa Mała)	75-27	4	35		
525	Wilkowa (Wilkowa Mała)	75-27	5	36		
526	Wilkowa (Wilkowa Mała)	75-27	6	37		
527	Wilkowa (Wilkowa Mała)	75-27	7	38		
528	Wilkowa (Wilkowa Mała)	75-27	8	39		
529	Wilkowa (Wilkowa Mała)	75-27	9	40		
530	Wilkowa (Wilkowa Mała)	75-27	10	41		
531	Wilkowa (Wilkowa Mała)	75-27	11	42		
532	Wilkowa (Wilkowa Mała)	75-27	12	43		
533	Wilkowa (Wilkowa Mała)	75-27	13	44		
534	Wilkowa (Wilkowa Mała)	75-27	14	45		
535	Wilkowa (Wilkowa Mała)	75-27	15	46		
536	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	75-27	1	47		
537	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	75-27	2	48		
538	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	75-27	3	49		
539	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	75-27	4	50		
540	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	75-27	6	51		
541	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	75-27	7	52	1291/726/Arch/1993	1993-01-26
542	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	75-27	9	53		
543	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	75-27	15	54		
544	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	75-27	16	55		
545	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	75-27	17	56		
546	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	75-27	18	57		
547	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	75-27	19	58		
548	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	75-27	20	59		
549	Wilkowa (Wilkowa Wielka)	75-27	21	60		
550	Kopaszyn	75-28	1	55		
551	Kopaszyn	75-28	2	56		
552	Kopaszyn	75-28	3	57		
553	Kopaszyn	75-28	4	58		

554	Kopaszyn	75-28	5	59		
555	Kopaszyn	75-28	6	60		
556	Kopaszyn	75-28	7	61		
557	Kosinowo	75-28	1	4		
558	Kosinowo	75-28	2	5		
559	Kosinowo	75-28	3	6		
560	Kosinowo	75-28	4	7		
561	Kosinowo	75-28	5	8		
562	Kosinowo	75-28	6	9		
563	Kosinowo	75-28	7	10		
564	Kosinowo	75-28	8	11		
565	Kosinowo	75-28	9	12		
566	Kosinowo	75-28	10	13		
567	Kosinowo	75-28	11	14		
568	Kosinowo	75-28	12	15		
569	Kosinowo	75-28	13	16		
570	Pawłów Trzebnicki	75-28	1	21	70/Arch/1964	1964-10-14
571	Pawłów Trzebnicki	75-28	2	44		
572	Pawłów Trzebnicki	75-28	5	22		
573	Pawłów Trzebnicki	75-28	6	23		
574	Pawłów Trzebnicki	75-28	7	24		
575	Pawłów Trzebnicki	75-28	9	25		
576	Pawłów Trzebnicki	75-28	10	26		
577	Pawłów Trzebnicki	75-28	12	27		
578	Pawłów Trzebnicki	75-28	14	28		
579	Pawłów Trzebnicki	75-28	35	29		
580	Pawłów Trzebnicki	75-28	36	30		
581	Pawłów Trzebnicki	75-28	37	31		
582	Pawłów Trzebnicki	75-28	38	32		
583	Pawłów Trzebnicki	75-28	39	33		
584	Pawłów Trzebnicki	75-28	40	34		
585	Pawłów Trzebnicki	75-28	41	35		
586	Pawłów Trzebnicki	75-28	42	36		
587	Pawłów Trzebnicki	75-28	43	37		
588	Pawłów Trzebnicki	75-28	44	38		
589	Pawłów Trzebnicki	75-28	45	39		
590	Pawłów Trzebnicki	75-28	46	40		
591	Pawłów Trzebnicki	75-28	47	41		
592	Pawłów Trzebnicki	75-28	48	42		
593	Pawłów Trzebnicki	75-28	49	43		
594	Pawłów Trzebnicki	75-28	50	45		
595	Pawłów Trzebnicki	75-28	51	46		
596	Pawłów Trzebnicki	75-28	52	47		
597	Pawłów Trzebnicki	75-28	53	48		
598	Pawłów Trzebnicki	75-28	54	49		
599	Pawłów Trzebnicki	75-28	55	50		
600	Pawłów Trzebnicki	75-28	56	51		
601	Prusice	75-28	33	1		
602	Prusice	75-28	34	2		
603	Prusice	75-28	35	3		
604	Świerzów	75-28	2	62		
605	Świerzów	75-28	4	63		
606	Świerzów	75-28	5	64		
607	Świerzów	75-28	6	65		
608	Świerzów	75-28	7	66		
609	Świerzów	75-28	8	67		
610	Wszemirów	75-28	38	17		
611	Wszemirów	75-28	39	18		
612	Wszemirów	75-28	40	19		
613	Wszemirów	75-28	41	20		

5.6. Krajobraz kulturowy - dziedzictwo materialne gminy Prusice

Krajobraz kulturowy gminy ukształtowany został w oparciu o następujące uwarunkowania, mające wpływ na aktywność społeczną regionu w czasach historycznych:
- lokalizacja przy ważnym szlaku handlowym z Wrocławia do Poznania;
- bardzo dobre warunki glebowe i klimatyczne sprzyjające rozwojowi rolnictwa;
- historia osadnicza sięgająca epoki kamienia, nieprzerwana od czasów plemiennych, prezentowana poprzez liczne znaleziska archeologiczne;
- przynależność do prosperującego gospodarczo wolnego państwa stanowego.

Aktywność ekonomiczna regionu i pozostała działalność jego mieszkańców pozostawały i pozostają w ścisłym związku z jego walorami terenowymi.

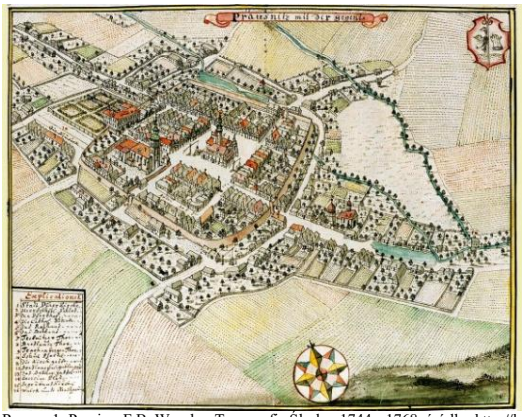
5.6.1. Historyczne układy przestrzenne

Zabytkowe układy przestrzenne to założenia miejskie i wiejskie zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym sieci ulic lub sieci dróg.

- **Układy urbanistyczne**

Układy osadnicze gminy charakteryzują się zwartością zabudowy, historycznie wykształconą strukturą osiedleńczą z miejscowościami o randze ośrodków dominujących. Te ośrodki to miasta Prusice i Strupina, ob. pozbawiona praw miejskich.

Prusice

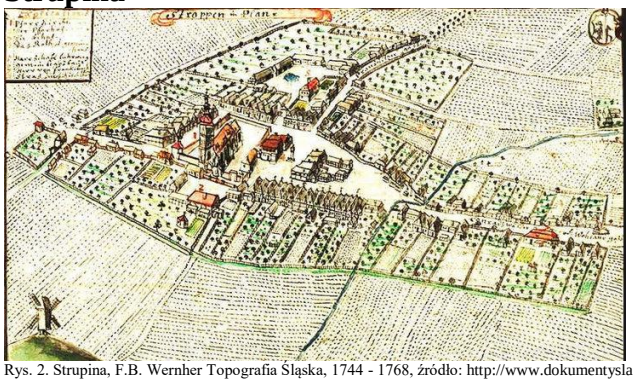
Rys. nr 1. Prusice, F.B. Wernher Topografia Śląska, 1744 - 1768, źródło: http://kociegory.com/2013/03/gmina-prusice/

Najstarsza część Prusic ma tradycyjny, średniowieczny układ miejski: czworoboczny rynek z wybiegającymi z jego naroży siedmioma ulicami oraz z dwoma kościołami - położonym w płn. - wsch. narożu Rynku i drugim - położonym na południe od niego. Z tego czasu pochodzą również ulice dawnego Podwala, biegnące niegdyś na zewnątrz murów obronnych z XIV w., rozebranych w 1819 r. W 2 poł. XIX w., na pocz. XX i w okresie międzywojennym zlikwidowano w mieście większość drewnianych domów, zastępując je murowanymi, krytymi dachówką. W zabudowie śródmiejskiej widoczne sąliczne luki, wymagające uzupełnień. W wielu fragmentach zachowały sięhistoryczne nawierzchnie. Zachowana i prawidłowo odtwarzana, jest zieleń miejska - szpalery w Rynku, aleje przyuliczne. Plac rynkowy został zrewitalizowany w latach 2010 - 2012, położono nową posadzkę, ustawiono źródełko w formie lwa. Stare miasto w obrębie dawnych murów miejskich wpisane jest do rejestru zabytków.

Na obecny układ przestrzenny Prusic istoty wpływ miała przyłączenie wsi Górkowice - ulicówki z typową wiejską zabudową zagrodową, leżącej na płd. - wsch. od miasta. Powstał specyficzny układ przestrzenny złożony z dwóch odmiennych jednostek mniej więcej równej wielkości, do którego dobudowują się dwa osiedla domów jednorodzinnych.

Zabudowa Prusic jest zróżnicowana pod względem formy - od zwartych ciągów kamienic przy Rynku i ulicach przyrynkowych, poprzez zabudowę mieszkaniową „małomiasteczkową" do typowej zabudowy wiejskiej.

Strupina

Rys. 2. Strupina, F.B. Wernher Topografia Śląska, 1744 - 1768, źródło: http://www.dokumentyslaska.pl/werner/litera_s/strupina.html

Strupina zachowała średniowieczny regularny układ miejski, z rynkiem, położonym na płn. od niego kościołem z plebanią, podziałem parceli przy rynku i przy drodze wyprowadzonej z rynku na południe. Mimo rozbudowy układ nie został zakłócony. Nowa zabudowa, pochodząca z 2 poł. XIX i pocz. XX w. jest zlokalizowana na wschód od starego miasta, przy drodze do Skokowej, co spowodowało wykształcenie swoistego przedmieścia. Strupina zachowała wyjątkowo wartościowy i niezniszczony układ sylwety wsi z dominantą w postaci kościoła parafialnego. Czytelne jest zróżnicowanie form zabudowy pomiędzy historycznym centrum i nowym przedmieściem. Dla centrum miejscowości, w jego historycznych granicach obejmujących zasięg siedliska miasta lokacyjnego o granicach niezmienionych od XVIII w., wyznaczono strefę A ochrony konserwatorskiej. Płn. - zach. i wsch. część obecnej wsi objęta jest strefą B ochrony konserwatorskiej.

- **Układy ruralistyczne**

Na terenie gminy Prusice większość wsi zachowała układ ruralistyczny wykształcony do polowy XVIII w. W znacznej części są to ulicówki, powstałe w powiązaniu z folwarkiem, najczęściej usytuowanym na skraju wsi.

Pawłów Trzebnicki - na bazie pierwotnej owalnicy rozwinęła się regularna ulicówka lokacyjna z czytelnym zarysem niwy domowej[2], ograniczonej obiegającym wieś miedzuchem oraz podziałem siedliska na parcele. Wieś posiada dwa wydłużone, wrzecionowate nawsia, z których płd., większe zawiera kościół, cmentarz przykościelny i zabudowania komornicze (poł. XVIII w.). Układ czytelny jest do dziś. Zabudowa wsi, skupiona przy głównej ulicy, zachowała proporcje brył i dyspozycję budowli znaną z map z poł. XVIIII w. Kościół stanowi dominantą architektoniczną. Wieś w historycznych granicach obejmujących siedlisko wyznaczonych czytelnym przebiegiem miedzucha, objęta jest strefa B ochrony konserwatorskiej.

Wszemirów - wieś o regularnym układzie ulicówki lokacyjnej z czytelnym zasięgiem niwy domowej, ograniczonej obiegającym wieś miedzuchem oraz podziałem siedliska na parcele. Układ przestrzenny z zabudową usytuowaną szczytowo do drogi, wzbogacony jest dodatkowo mocno wydłużonym nawsiem ujętym w równoległe ulice, wewnątrz którego jest usytuowany kościół i obiekty usługowe, dawniej mieściła się tu również szkoła i zabudowania komornicze. Wieś w granicach niwy domowej wyznaczonych przebiegiem miedzucha objęta jest strefą B ochrony konserwatorskiej.

[2] Niwa domowa - obszar wsi przeznaczony na zabudowę, dzielony na tyle części ilu było osadników. Wszystkie zabudowania musiały się zmieścić na terenie niwy domowej. Powstanie nowych gospodarstw prowadzało do zagęszczania zabudowy. Obszar zajęty przez grunty uprawne dzielono na trzy części, co było związane z gospodarką trójpolową. Podstawowym typem wsi w układzie niwowym była ulicówka - poszczególne zagrody usytuowane po obu stronach ulicy wiejskiej.

Kaszyce Wielkie - czytelny układ pierwotnej, regularnej ulicówki z zasięgiem niwy domowej, ograniczonej miedzuchem oraz podziałem siedliska na parcele. Wieś charakteryzuje zwarta zabudowa. W płn. części wsi zachował się zespół parkowy z folwarkiem. Dla całego siedliska wsi, określonego przebiegiem czytelnego miedzucha oddzielającego niwę domową od pół, wyznaczono strefę B ochrony konserwatorskiej.

Piotrkowice - wieś o układzie ulicówki lokacyjnej założonej na osi wsch.- zach. Pośrodku układu, po płn. stronie siedliska zlokalizowano folwark z pałacem i ogrodem. Folwark podzielony był na dwa majdany gospodarcze. Ogród ozdobny przy pałacu znajdował się w granicach wyznaczonych przez strumień. Do jego płn.- zach. naroża przylegał ogród gospodarczy. Z podjazdu pałacowego od płd. wyprowadzona była aleja w kierunku Strupiny. Układ ten prezentują mapy z XVIII w. i 1 poł. XIX w., przy czym w pocz. XIX w. większe znaczenie uzyskuje droga w zach. części wsi, wiodąca do Strupiny - aleja obsadzona dwurzędowo.

Wieś zachowała historyczny układ przestrzenny i planistyczny, zagrody wiejskie zachowały pierwotny układ zabudowy, większość budynków pochodzi z 2 poł. XIX w. i pocz. XX w. Dla historycznej zabudowy wsi w granicach określonych przebiegiem miedzuchów i zasięgiem niw siedliskowych wyznaczono strefę B ochrony konserwatorskiej.

Inne wsie o układzie ulicowym: Budzicz, Dębnica, Gola, Górowo (wieś rozbudowana w XIX w. o drugą ulicę, równoległą do pierwotnej drogi), Jagoszyce, Kopaszyn, Kościna Mała, Ligota Strupińska, Pietrowice Małe, Raszowice - ulicówka wykształcona z osady pofolwarcznej i Zakrzewo. Znaczna część wsi posiada jeden lub dwa zespoły folwarczne.

W efekcie wzrostu zaludnienia z pierwotnych ulicówek wykształcały się wielodrożnice. Przykładem takich wsi są:

Krościna Wielka - wielodrożnica powstała w wyniku przekształceń ulicówki powiązanej z folwarkiem. W poł. XVIII w. zabudowa zgrupowała się wzdłuż dwóch, nieco oddalonych od siebie dróg, z których wschodnia wiodła do folwarku usytuowanego na płn. krańcu wsi.

Świerzów - wielodrożnica powstała w wyniku redukcji zabudowy układu ulicowego ze zwartą, blokową zabudową działek siedliskowych (poł. XVIII w.); w XIX w. na południu powstało rozwidlenie dróg, co spowodowało przekształcenie wsi w wielodrożnicę.

Skokowa - wielodrożnica, której rozwój przyspieszyła budowa linii kolejowej w 1856 r. Wśród zabudowy sporo budynków z k. XIX w. i pocz. XX w.

Mieszany charakter posiada Wilkowa, w części wielodrożnica, w części ulicówka, co wynika z pierwotnego podziału na dwie osady.

W gminie stosunkowo często występuje typ wsi wielodrożnej powstałej z osady przyfolwarcznej: Borów, Brzeźno, Chodlewko, Kosinowo i Pększyn. Pększyn posiada układ osady rozbudowanej przy folwarku. Niewielkie obszarowo gospodarstwa zgrupowane są przy dwóch prostopadłych odcinkach drogi wiejskiej; trzeci odcinek łączy wieś z folwarkiem. Borówek to wieś o układzie rzędówki.

- **Zespoły zabudowy rezydencjonalnej: zespoły pałacowo - folwarczne i parki**

Niemal każda wieś w gminie posiadała zespół folwarczny połączony z siedzibą pańską, ogrodem i parkiem. W niektórych miejscowościach znajdowało się kilka folwarków, w różny sposób warunkujących kształt przestrzenny wsi i ich rozwój gospodarczy. Zespoły te, po 1945 r. przejęte przez państwo polskie, przekształcone w Państwowe Gospodarstwa Rolne, stopniowo ulegały degradacji. Obecnie ich większość zachowana jest w stanie szczątkowym, budynki gospodarcze i mieszkalne zostały rozebrane lub zmieniono ich funkcję, zaniedbane parki straciły swój charakter kompozycyjny, pałace w większości zostały rozebrane. Z reguły czytelny pozostaje ogólny układ zespołu, granice parku i drzewostan, czasem układ alejek parkowych, oraz kształt gospodarczego majdanu.

Brzeźno - założenie folwarczne w formie czworoboku budynków z siedzibą w pierzei wsch., widnieje na mapach z poł. XVIII w. Na zach. od zespołu znajdował się ciąg stawów rozdzielonych groblami. Stawy osuszono w 1 poł. XIX w. pozostawiając dwa. W ich miejscu w 2 poł. XIX w., założono park o pow. ok.3,5 ha, z wykorzystaniem fragmentów naturalnego lasu; obsadzone

drzewami groble wykorzystano jako alejki spacerowe. Po pożarze folwarku w 1834 r. zespół odbudowano w pierwotnym kształcie, nową siedzibę wzniesiono w 1913 r. na miejscu poprzedniej.

Układ przestrzenny zespołu pozostaje niezmieniony, zachowane są granice parku, jego kompozycja i drzewostan oraz układ budynków folwarku. W starym drzewostanie występuje m.in. dąb szypułkowy (część ponad 200 letnich), buk pospolity, dąb szkarłatny, jesion wyniosły, lipa drobnolistna. W zespole funkcjonuje kompleks hotelowo-konferencyjny, na terenie parku urządzono pole golfowe. W parku znajduje się średniowieczny krzyż pokutny.

Dla założenia pałacowo - parkowego w jego granicach obejmujących park i zabudowę folwarczną wyznaczono strefę B ochrony konserwatorskiej, natomiast pałac wpisany jest do rejestru zabytków.

Górowo - zespół istniejący na mapie z poł. XVIII w., na krzyżówce drogi wiejskiej z drogą do Strupiny. Na płn. od skrzyżowania znajdował się staw z młynem i kaplicą. W 1871 r. pałac i zespół uległ gruntownej przebudowie, zaś na płd. i płd. - zach. od folwarku powstał park krajobrazowy z dwoma wzgórzami widokowymi oraz drogami poprowadzonymi na wzniesieniach i w obniżeniach terenu. W lesie, na płd. od granicy parku urządzono grobowiec właścicieli majątku.

Park zachował czytelne granice, układ dróg i ukształtowanie terenu. Drzewostan w znacznym stopniu został wymieniony. Mauzoleum zachowane jest w formie reliktu, pałac - w stanie zdewastowanym, układ folwarku został zatarty, zniknęła znaczna część folwarcznej zabudowy. Park i pałac wpisane są do rejestru zabytków, zespół ujęty strefą B ochrony konserwatorskiej i mimo znacznej degradacji, zachowuje znaczne walory krajobrazowe.

Kosinowo - wieś zorganizowała się wokół folwarku, którego kształt widoczny jest na mapach z poł. XVIII w. Mimo przebudowy zespołu na przełomie XIX/XX w. zachował się pierwotny układ: czworoboczny majdan gospodarczy otoczony budynkami, z dworem we wsch. pierzei. Zachował się również park z czytelnym układem kompozycyjnym, relikty regularnego ogrodu z alejami lipowymi wyznaczającymi układ kwaterowy; nad strumieniami i stawami pozostały relikty urządzeń wodnych pocz. XIX, k. XIX. Obecna zabudowa folwarku, pochodząca z przełomu XIX/XX w., jednolita stylistycznie w konwencji surowego gotyku - niszczeje. Uwagę zwraca neogotycka obora z oknami wykrojonymi w łuk Tudora, neoromańska wieża sygnalizacyjna wys. 15 m oraz ozdobna brama wjazdowa od płn. Rezydencja w Kosinowie została wzniesiona przez rodzinę von Salisch około 1870 r., z wykorzystaniem starszej siedziby szlacheckiej, wzmiankowanej m.in. w 1785 r. Dwór przebudowano w XX w., ob. pełnie funkcje mieszkaniowe. Stefa B ochrony konserwatorskiej.

Krościna Mała - folwark powstał w poł. XIX w. w miejscu zabudowy płd. części wsi. Pałac o formie palladiańskiej willi - eklektyczny z elementami neorenesanu - ok. 1880. Zespół ma kształt nieregularnego czworoboku, dwór odsunięty na płd., oddzielony od majdanu szpalerem drzew, poprzedzony jest od płn. gazonem i podjazdem. Wokół dworu relikty parku. Zwarta zabudowa folwarczna (dwie oficyny, budynek mieszkalny, spichlerz i stodoły, obora i dwa budynki gospodarcze) pochodzi z okresu poł. XIX w. - pocz. XX w. Obecnie w zespole mieści się stacja doświadczalna Centralnego Ośrodka Badania Odmian Roślin Uprawnych.

Ligota Strupińska - w poł. XVIII w. folwark tworzył czworoboczny, otoczony budynkami majdan, z siedzibą w płn. - wsch. narożu. W 1890 r. wzniesiono nowy pałac, usytuowany pośrodku założonego w tym samym czasie parku w typie angielskim - na płn. - zach. od przekształconego folwarku. Zabudowa folwarczna pochodzi z XIX i pocz. XX w.: dwie obory z 1905 r., kuźnia z 1913 r., dwie oficyny z ok. poł. XIX i budynek mieszkalny z 1905 r. Park o pow. 4,41 ha założony z wykorzystaniem urozmaiconego starego drzewostanu (m.in. buk pospolity, różne odmiany dębu, jodły, sosna czarna, lipa drobnolistna i inne), W drzewostanie wiele drzew o wymiarach pomnikowych np. dęby szypułkowe.

Piotrkowice – zespół folwarczny w poł. XVIII w. zlokalizowany był pośrodku wsi, po płn. stronie siedliska. Folwark podzielony był na dwa osobne majdany gospodarcze rozmieszczone symetrycznie względem pałacu i parku. Ogród ozdobny wytyczony był biegiem strumienia.,

w XIX w. zastąpiony został parkiem angielskim (ok. 9 ha) z mauzoleum. Do jego płn. - zach. naroża przylegał ogród gospodarczy. Oś założenia stanowiła aleja wiodąca w kierunku Strupiny wyprowadzona z płd. podjazdu pałacu, w końcu XVIII w. obsadzona drzewami. W pocz. XIX w. wzbogacono zabudowę folwarku, natomiast w końcu XIX w., na płd. od wsi istniała bażanciarnia.

Park krajobrazowy z ruiną mauzoleum rodziny von Dankelmann, ogrody gospodarcze pałac oraz zabudowanie folwarczne - ujęte są strefą A ochrony konserwatorskiej. W parku znajdują się trzy stawy oraz łączący je strumień. Wokół rozległej polany od strony pałacu grupują się pomnikowe dęby, w pobliżu pagórek widokowy. W drzewostanie znajdują się okazy o wymiarach pomnikowych: ponad 300 - letnie dęby szypułkowe, 200 - letnie lipy drobnolistne, klony polne i pospolite, topole białe, graby zwyczajne. Pałac pozostaje w znacznym stopniu zdewastowany, podjęty został remont. Formą wyróżniają się budynki obu folwarków w tym: spichlerz z poł. XIX w., dawna ujeżdżalnia oraz stajnie i mieszkania.

Raszowice - folwark istnieje na mapie z poł. XVIII w.: zabudowa gospodarcza i pałac wokół czworobocznego majdanu. Rezydencja wzmiankowana jest w 1830 r., przebudowana została ok. 1860 r. i w 1900 r. Prawdopodobnie przebudowano również folwark. W 2 poł. XIX w. na terenie ogrodów gospodarczych i łąk dworskich zorganizowano park krajobrazowy o powierzchni ok. 4 ha. W drzewostanie m.in.: buk pospolity, dąb szypułkowy, kasztanowiec, klony, lipy, głogi i inne. Na wsch. skraju parku - staw o pow. 0,4 ha.

Układ zespołu pozostaje czytelny, park zachował swoje granice i czytelny układ, zachowała się część zabudowy folwarku z k. XIX w. i pałac.

Wilkowa - zachowały się tutaj dwa zespoły folwarczne, przynależne do dwóch pierwotnie odrębnych wsi.

Zespół w Wilkowej Małej widnieje na mapie z poł. XVIII w., park powstał w 2 poł. XIX w. Zachowały się trzy budynki folwarczne z końca XIX w., 12 ha park zachował swoje granice, jego układ jest nieczytelny. W starym drzewostanie występują m.in. dęby szypułkowe, graby zwyczajne, lipy drobnolistne, cisy i inne. W północno wschodnim narożniku parku znajdował się cmentarz rodzinny rodu Wallenberg założony w XIX w., obecnie można znaleźć jedynie jeden nagrobek (Caroline Elizabeth von Wallenberg) ze stellą z głazu narzutowego, gruboziarnistego granitu oraz dwie płyty z granitu (Alexandrine Philippine von Wallenberg druga bez napisu).

Zespół w Wilkowej Wielkiej widnieje na mapie z poł. XVIII w.: prostokątny majdan otoczony z trzech stron budynkami gospodarczymi i pałacem - z czwartej. Przebudowany został ok. 1800 r. Park powstał w 2 poł. XIX w. wraz z owczarnią zlokalizowaną w płn. - zach. narożu. W wyniku powojennych przebudów pałac stracił cechy stylowe, po czym uległ znacznej dewastacji. Natomiast park angielski o pow. ok. 10 ha zachował pierwotne granice lecz jego kompozycja pozostaje nieczytelna. Mimo to prezentuje znaczne walory krajobrazowe i przyrodnicze. Z zabudowy folwarcznej pozostały dwie oficyny, wykorzystywane jako budynki mieszkalne oraz zrujnowany gołębnik z 1900 r. w pobliżu pałacu - na rzucie krzyża greckiego.

- **Cmentarze**

  Cmentarze jako przestrzenie ukształtowane wg reguł kulturowych, związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych, opatrzone cennymi zabytkami sztuki sepulkralnej, z zachowanym układem alejek i ścieżek cmentarnych, w otoczeniu starodrzewu, stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego. Również cmentarze nieczynne. Obiekty te należy pielęgnować i eksponować w krajobrazie Miejscowości. Niezależnie od stanu zachowania cmentarze powinny być oznakowane tablicami informacyjnymi. Poniżej, w Tabeli nr 6, przedstawiono zabytkowe cmentarze na terenie gminy.

Tabela nr 6. Zabytkowe cmentarze na terenie gminy Prusice

LP.	ADRES, OBIEKT	DATOWANIE, OBSZAR	OPIS
1	Górowo Cmentarz ewangelicki na płn. od wsi, przy drodze na Strupiny	1 poł. XIX w. 0,24 ha	Na planie wąskiego, wydłużonego prostokąta, przecięty aleją lipową, na obrzeżach nieliczne drzewa - starodrzew. Zachowane fragmenty nagrobków z 2 poł. XIX w. Wnętrze zniszczone, zarośnięte, zachowany nagrobek granitowy Juliane Hirsch zm. 1922 r. i kilka innych zniszczonych. Pozostał stary drzewostan.
2	Kopaszyn Cmentarz rodowy ok. 500 m na wsch. od wsi, w lesie	1828 - 1871 (daty nagrobków)	Założony na splantowanym szczycie wzniesienia w lesie, poprzedzony ścieżką obsadzona aleją. Założenie słabo czytelne, porośnięte samosiejkami. Pośrodku fundamenty dwóch kaplic i dwie lipy, od wsch. za nimi szereg nagrobków i komora grobowa. Wśród nagrobków zidentyfikowane nagrobki rodziny Lűbeck i Walther - Croneck. Obiekt zdewastowany, układ czytelny.
3	Pawłów Trzebnicki Cmentarz ewangelicki przy kościele filialnym	Pocz. XVIII w. 0,25 ha	Usytuowany pośrodku międzyulicznego bloku zabudowy wsi, na planie nieregularnego czworoboku zwężonego od płn. - wsch. Teren ogrodzony, z filarową bramką. Pośrodku kościół i dzwonnica. Szpaler drzew dookoła, wnętrze splantowane, zamienione na trawiasty plan przykościelny. Zachowana płyta epitafijna i fragmenty nagrobków z k. XIX i pocz. XX w., najstarszy - epitafium 1694 r.
4	Piotrkowice Cmentarz rodowy w parku pałacowym	Po 1850 r.	Mauzoleum hrabiów von Danckelmann. Złożone z kaplicy i dwóch komór grobowych. Kaplica trójdzielna budowla murowana z cegły; ściany rozczłonkowane lizenami, w zwieńczeniu spiętymi gzymsem. Ruina.
5	Prusice Cmentarz żydowski za drogą do Wrocławia, przy szosie do Kopaszyna	1750 r. - 2 poł. XIX w. 0,13 ha	Teren równinny, z trzech stron otoczony murem ceglanym, częściowo tynkowanym rozczłonkowanym lizenami zwieńczonym fryzem arkadkowym. Nagrobków brak - wg informacji mieszkańców nagrobki zakopano na cmentarzu. Teren splantowany, częściowo porośnięty chwastami, przy ogrodzeniu lipa. Od płd. - budynek transformatora.
6	Prusice Cmentarz parafialny	1821 r. 2,52 ha	Na planie mocno wydłużonego trapezu, z grupą zwartej zieleni wysokiej w części zach. Teren ogrodzony, w części płn. ceglany, tynkowany mur z niemieckimi nagrobkami w typie architektonicznym. Pozostałości starych nagrobków z 3 ćw. XIX w. - w części zach. Kaplica cmentarna, na rzucie krzyża z 1914 r., murowany budynek gospodarczy - dawny dom grabarza z k. XIX w., brama główna z pocz. XX w. o słupach z kamiennych ciosów. Pierwotnie z aleją wzdłużną i poprzecznymi alejkami, kwatera reprezentacyjna - od płn. Mogiły orientowane.
7	Prusice Cmentarz przy kościele pw. św. Jakuba Apostoła		Przekształcony w plac przykościelny. Zachowana kaplica - grota z kamieni polnych i łamanych z figurką MB Niepokalanej - l. 60. XX w.
8	Skokowa Cmentarz ewangelicki, ob. katolicki ul. Kościelna 1	Poł. XIX w. 0,5 ha	Cmentarz ewangelicki zdewastowany po 1945 r., katolicki otwarty w 2008 r. nieliczne płyty nagrobne umieszczone w kaplicy grobowej z napisem w języku polskim i niemieckim i nazwiskami zmarłych - na tablicy. Cmentarz na rzucie prostokąta na osi płn. - płd. Teren ogrodzony, aleja główna osiowa z lip drobnolistnych. Wzdłuż zach. granicy dwie kaplice grobowe (1920 r. i pocz. XX w.), kaplica cmentarna w płd. - wsch. części - pocz. XX w. Przy wejściu na cmentarz ok. 160-letni dąb szypułkowy (obwód ok. 330 cm).
9	Strupina Miejsce pocmentarne, d. cmentarz ewangelicki płn. strona skrzyżowania ul. ks. Tichego z DW339	XVIII - XIX w., pocz. XX w. 1 ha	Wydłużony prostokątny obszar z czytelnym podziałem na prostokątne kwatery uzyskanym szpalerami lip. Pomniki poległych w 1 wojnie światowej; nieczynny, nieużytkowany.
10	Strupina Cmentarz parafialny	Ok. 1930 r.	Prostokątny, ogrodzony siatką z bramką, z dwiema prostopadłymi alejami lipowymi i szpalerem obrzeżnym.

	płn. - zach. kraniec wsi		
11	Wilkowa Cmentarz leśny rodziny von Wallenberg płn. - zach. narożnik parku dworskiego	2 poł. XIX w. 0,11 ha	Na planie kwadratu, mogiły orientowane, nagrobek Caroline Elizabeth von Wallenberg ze stellą z głazu narzutowego, gruboziarnistego granitu oraz dwie płyty z granitu (Alexandrine Philippine von Wallenberg druga bez napisu.
12	Wilkowa (Mała) Cmentarz poewangelicki, leśny	2 poł. XIX w. 0,11 ha	Usytuowany na wsch. od wsi, na terenie równinnym, pośród lasu, na planie kwadratu z wejściem od wsch.

5.6.2. Historyczne obiekty budowlane

Historyczne obiekty budowlane są to zabytki nieruchome: rezydencje, obiekty sakralne, budynki municypalne, domy mieszkalne miejskie i wiejskie, zabytki techniki, które posiadają wartość historyczną, artystyczną bądź naukową, dzięki której zostały wpisane do rejestru zabytków oraz objęte ustaleniami ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Przykłady:

- **Rezydencje**

Pałac w Brzeźnie

Zdjęcie nr 1. Pałac w Brzeźnie

Rezydencja wzmiankowana 1787 r. i 1830 r., obecna budowla z 1830 r., przebudowana w 1913 r. Budynek o znacznie rozczłonkowanej bryle, murowany, tynkowany, założony na planie zbliżonym do prostokąta, z różnorodnymi ryzalitami, gankiem i wydatnym wielobocznym aneksem z werandą na piętrze - w narożniku płn. - wsch., balkonem oraz z kwadratową wieżą. Podpiwniczony, dwukondygnacyjny, z częściowo użytkowym poddaszem, nakryty dachem wielospadowym z lukarnami. Ściany gładko tynkowane, podziały poziome w formie gzymsów podokiennych, międzykondygnacyjnego fryzu ujętego w gzymsy i fryzu z gzymsem - w zwieńczeniu. W szczycie - podziały lizenowe. Okna prostokątne i zamknięte łukiem tudora, w profilowanych opaskach.

Dwór w Krościnie Małej

Zdjęcie nr 2. Dwór w Krościnie Małej

Dwór o formie palladiańskiej willi - eklektyczny z elementami neorenesanu - ok. 1880 r. Dwór założony na rzucie prostokąta zbliżonego do kwadratu, podpiwniczony, parterowy, z użytkowym poddaszem, nakryty dachem czterospadowym o niewielkim kącie nachylenia połaci. Fasada siedmioosiowa z centralnym trzyosiowym ryzalitem mieszczącym główne wejście, ryzalit zwieńczony trójkątnym przyczółkiem, poprzedzony jest gankiem ze schodami. W elewacji tylnej i bocznej elewacji wsch. - płytkie ryzality. Elewacje bogate w detale architektoniczne: wieńczący gzyms kostkowy, fryz, nad oknami półkoliste naczółki z dekoracją sztukatorską, płyciny podokienne, profilowane opaski okien w części obramień zastąpione pilastrami z kompozytowymi głowicami. Dach tarasu wsparty na drewnianych słupach z dekoracją ciesielską o motywach roślinnych,

Obecnie w budynku znajduje się stacja doświadczalna Centralnego Ośrodka Badania Odmian Roślin Uprawnych (COBORU).

Dwór w Raszowicach

Zdjęcie nr 3. Dwór w Raszowicach

Dwór wzmiankowany w 1830 r., w obecnej formie klasycystyczny z 1860 r. i 1900 r. Murowany z cegły, tynkowany, założony na rzucie prostokąta, z parterową przybudówką zwieńczoną tarasem - od wsch. Podpiwniczony, dwukondygnacyjny nakryty dachem czterospadowym. Elewacje zdobione boniowaniem pasowym, prostokątne okna w profilowanych opaskach, część z płycinami podokiennymi z dekoracją sztukatorską.

Zabytek należy do firmy „Dobra Ziemia" Sp. z o.o. Współwłaścicielami spółki są potomkowie niemieckich właścicieli majątku w Raszowicach - von Lucke.

Pałac w Ligocie Strupińskiej

Zdjęcie nr 4. Pałac w Ligocie Strupińskiej

Pałac wzmiankowany w 1845 r., obecny wzniesiony ok. 1890 r. jest własnością prywatną. Zleceniodawcą jego budowy była zapewne hrabina Agnes von Pourtalès. Neobarokowy budynek murowany, na planie rozczłonkowanego prostokąta ze ściętym narożem, z aneksami, ryzalitami i trójkondygnacyjną, cylindryczną basztą w narożu płn. - zach., zwieńczoną cebulastym hełmem. Podpiwniczony, dwukondygnacyjny, nakryty dachami mansardowymi z lukarnami. Dwuosiowa fasada skomponowana asymetrycznie, z wejściem umieszczonym w parterowym ganku zwieńczonym balkonem. Elewacje zryzalitowane, narożniki zaakcentowane boniowaniem, okna w uszakowych opaskach ze zwornikiem w kluczu; W części okien podwieszony ornament cęgowy -

pod parapetami oraz spływy wolutowe po bokach zworników. Detal architektoniczny wypracowany w tynku.

Pałac w Piotrkowicach

Zdjęcie nr 5. Pałac w Piotrkowicach

Barokowy pałac został wzniesiony w 1693 r. dla rodziny von Maltzan, w 2 poł. XIX w. został odnowiony. Niszczejący od 1969 r., w 1985 r. poddany pracom zabezpieczającym, obecnie stanowi własność prywatną.

Zwarta czterokondygnacyjna bryła na rzucie prostokąta, z jednokondygnacyjną przybudówką od wsch., nakryta czterospadowym dachem mansardowym. Na osi elewacji płd. i płn. - portyki wejściowe. Budynek murowany z kamienia i cegły, tynkowany. Elewacje ośmioosiowe, boczne - czteroosiowe, ujednolicone w podziałach i dekoracjach. Dolna kondygnacja w formie boniowanego cokołu zwieńczonego wyładowanym gzymsem wspartym na wolutowych konsolach. Kondygnacje bogato dekorowane, rozczłonkowane rozmieszczonymi osiowo pilastrami z dekoracją w formie plastycznych girland owocowo-roślinnych na trzonach. Naroża ujęte w zdwojone pilastry korynckie dekorowane festonami z pęków owoców. Między oknami płyciny z dekoracją w formie kartuszy z liści akantu. Dekoracje elewacyjne łączone są z postacią włoskiego architekta Giovanniego Simonettiego. Wnętrze trzytraktowe z sienią sklepioną kolebkowo zdobioną sztukateriami o motywie ornamentu okuciowego. Ponadto sklepienia kolebkowe z lunetami i kolebkowo - krzyżowe oraz polichromowane stropy i strop kasetonowy.

Pałac w Górowie

Zdjęcie nr 6. Pałac w Górowie

Zbudowany ok. 1800r., przebudowany w 1871 r. wg projektu Wassermnna. Budynek na rzucie wydłużonego prostokąta, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, z użytkowym poddaszem, z dwoma węższymi skrzydłami. Dach główny mansardowy z facjatkami zwieńczonymi szczytami wykrojonymi w spływy wolutowe i lukarnami, skrzydła przykryte dachami mansardowo-naczółkowymi. Na osi fasady trójosiowy podcień kolumnowy dźwigający taras, na osi elewacji ogrodowej - podcień filarowy, w skrajnych osiach elewacji ogrodowej - jednokondygnacyjne ryzality: na rzucie trapezu i na rzucie odcinka koła. Wnętrze dwutraktowe z sienią na rzucie litery K. Elewacje na cokole zaznaczonym uskokiem, dzielone pionowymi ramiakami ujmującymi

poszczególne osie okienne. Okna w opaskach z górnymi uszakami, w strefie międzyokiennej każdej osi - prostokątna płycina z wgłębnym owalem. Detal architektoniczny wypracowany w tynku.

- **Obiekty publiczne**

Ratusz w Prusicach[3]

Zdjęcie nr 7. Ratusz w Prusicach

Ratusz wzmiankowany w 1512 r., spalony w 1529r., odbudowany w latach 1529-1553 wg projektu Jakuba Paara, w stylu renesansowym; w 1742 r. - od płn. dobudowano zbór ewangelicki. W1831r. budynek przebudowany, obecną formę uzyskał w latach 1932 - 1938 (projekt Ericha Graua), kiedy rozebrano zbór i wzniesiono nowy budynek z podcieniami, zabudowanymi w 1982 r. Poddany rewaloryzacji w latach 2010 - 2012. Budynek renesansowy z elementami gotyckimi.

Ratusz wzniesiony na rzucie prostokąta, dwu- i trójkondygnacyjny, nakryty dwuspadowymi dachami, z sześciokondygnacyjną wieżą w płd. - wsch. narożniku. Wieża wysunięta ryzalitowo, kwadratowa w dolnych kondygnacjach, ośmioboczna - w górnych, zwieńczona galeryjką z tarasem widokowym i hełmem z latarnią. W elewacji zach. dwa renesansowe szczyty, kamienny portal i dwubiegowe schody o biegach przeciwległych.

Elewację zachodnią zdobią dwa szczyty, renesansowy kamienny portal i dwa biegi schodów zewnętrznych. Na wieży zachował się zegar z 1897 r. oraz dzwony zegarowe z 1535 r. i 1604r.

Budynek Ośrodka Zdrowia w Prusicach, ul. Żmigrodzka 22

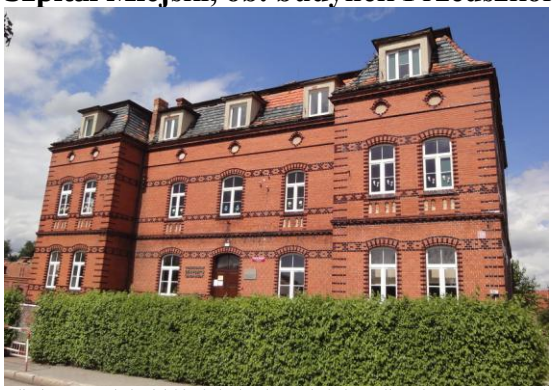
Zdjęcie nr 8. Budynek Ośrodka Zdrowia w Prusicach, ul. Żmigrodzka 22

Wzniesiony w miejscu Na miejscu obecnego Ośrodka Zdrowia w 1312 r. istniała kaplica pw. Nawiedzenia NMP (wzmiankowany w 1312 r., przebudowana ok. poł. XVI w.) i cmentarz dla ubogich i szpitalników. Zlikwidowana ok. 1803 r., cmentarz funkcjonował do poł. XIX w. W 1900 r. w miejscu kaplicy i cmentarza powstał budynek opieki dla ubogich z kaplicą modlitewną. W 1947 r. uruchomiono tu Ośrodek Zdrowia.

Budynek na rzucie prostokąta, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, z użytkowym poddaszem, nakryty naczółkowym dachem. Elewacje licowane dwubarwną cegłą, ułożoną w gzymsy i dekoracyjne fryzy nad- i podokienne.

[3] Pawlak R., Zabytkowe ratusze, Warszawa, 2003 r.

Szpital Miejski, ob. budynek Przedszkola „Calineczka” w Prusicach, ul. Żmigrodzka 39

Zdjęcie nr 9. Szpital Miejski, ob. budynek Przedszkola „Calineczka” w Prusicach, ul. Żmigrodzka 39

Wzniesiony w 1904 r. wg projektu architekta Goedtsche. W zespole szpitala znajduje się budynek stołówki (1920 r.), ob. mieszkalny i budynek gospodarczy z 1904 r. W latach 1957 - 1974 znajdował się tu Dom Dziecka, internat, następnie do 2005 r. szkoła, aktualnie przedszkole niepubliczne.

Budynek na rzucie prostokąta, z wydanymi dwuosiowymi ryzalitami w osiach skrajnych, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, nakryty czterospadowym dachem mansardowym ze współczesnymi lukarnami. Murowany, elewacje wyłożone cegłą licówką, dekorowany gzymsami i fryzami z dwubarwnej licówki: gzymsy międzykondygnacyjne i nadokienne, naroża ścian i obramienia okien.

- **Budownictwo wiejskie**

Zdecydowaną większość zabudowy w gminie stanowią obiekty pochodzące sprzed 1945 r. Na wsi przeważa zabudowa zagrodowa. Dominują budynki jednokondygnacyjne z poddaszem. Wsie położone w pobliżu Trzebnicy - Pawłów Trzebnicki i Wszemirów charakteryzują się zabudową wyższą, głównie dwukondygnacyjną z dachami skośnymi i poddaszem. Częste są elewacje z cegły klinkierowej. Jako pokrycie występuje głównie dachówka ceramiczna. Prawie nie występują obiekty drewniane, zdarzają się obiekty gospodarcze o konstrukcji szkieletowej (mur pruski).

- **Kościoły**

Kościół parafialny pw. św. Jakuba Apostoła w Prusicach

Zdjęcie nr 10. Kościół parafialny pw. św. Jakuba Apostoła w Prusicach

Kościół wzmiankowany w 1335 r., obecny wzniesiony w 1 poł. XV w. (prezbiterium z zakrystią, korpus, kaplica płd. przy korpusie), odbudowany po zniszczeniach husyckich wraz

z kaplicą Kurzbachów w latach 1491 - 1492 (nowy strop, wieża), empory - pocz. XVII w., w 2 poł. XVII w. rozbudowany o kaplicę Hatzfeldów, 1681 r. - loża kolatorska (tzw. oratorium Hatzfeldów), 1833 r. - podwyższenie wieży o 1 kondygnację (Otto Goedsche), 2 ćw. XIX w. - budowa krucht.

Kościół gotycki o bryle ukształtowanej w XV w., wzbogacony o formy barokowe (kaplica Hatzfeldów:) i XIX - wieczne kruchty.

Kościół oszkarpowany, o jednonawowym korpusie nakrytym stropem fasetowym, z nieco węższym i niższym, dwuprzęsłowym prezbiterium nakrytym sklepieniem krzyżowo-żebrowym ze zwornikami z piaskowca,. W fasadzie kwadratowa wieża. Do płd. ściany prezbiterium przylega kaplica Hatzfeldów, - prostokątna, dwuprzęsłowa nakryta sklepieniem krzyżowym z dekoracją sztukatorską. Po płn. stronie prezbiterium - zakrystia z wejściem w okrągłej baszcie. Wieża sześciokondygnacyjna, w dwóch górnych kondygnacjach węższa, z ćwierćkolistą klatką schodową w narożu. Dachy dwuspadowe, elewacje ceglane, we wnętrzu zachowane gotyckie portale z piaskowca (XV w.), renesansowa chrzcielnica z 1600 r. i barokowa kropielnica z piaskowca (1660 r.), ołtarze barokowe z 1 poł. XVIII w.

Kaplica grobowa hrabiego Melchiora von Hatzfelda**.** Sztukaterie autorstwa Domenico Rossi wg projektu jego ojca Carlo Rossi. Pośrodku tumba grobowa Melchiora von Hatzfelda z 1659 - 1661 - dzieło Achilliesa Kerna. Ołtarz późnorenesansowy (ok. 1660 r.) Na zachodniej ścianie kaplicy - płyta nagrobna dziecka.

W kaplicy Kurzbachów renesansowa, piaskowcowa płyta nagrobna Zygmunta Kurzbacha z 1513 r. i trzy płyty renesansowe z piaskowca przedstawiające: rycerza z końca XVI w., niewiastę oraz młodzieńca z początku XVII w. W południową ścianę nawy wmontowane epitafium barokowe Adama Laube zmarłego w 1667 r.

Od płn. cmentarz kościelny otoczony jest murem z furtą. Plebania z XVII w., przebudowana w XVIII i XIX w.

Kościół pomocniczy św. Józefa Oblubieńca w Prusicach, ul. Powstańców Śląskich 8

Zdjęcie nr 11. Kościół pomocniczy św. Józefa Oblubieńca w Prusicach, ul. Powstańców Śląskich 8

Kościół zbudowany w latach 1910 - 1911, jako ewangelicki. W 1956 r. przekazany kościołowi rzymskokatolickiemu, ponownie oddany do o użytku w 1986 r. Stylowo stanowi połączenie modernizmu z elementami stylów historycznych, z zacytowaniem formy szczytów ratusza w Prusicach. Jest to projekt wrocławskiej spółki architektonicznej R. Gaze & Büttcher.

Bryła znacznie trójpoziomowymi szczytami. Budynek wzniesiony na rzucie prostokąta z węższym, prosto zamkniętym prezbiterium ujętym aneksami klatki schodowej i zakrystii, z wieżą sześciokondygnacyjną na rzucie kwadratu, nakrytą belwederowym hełmem - w płn. - zach. narożniku oraz wykuszem klatki schodowej. Korpus trójnawowy, pseudohalowy z emporami wspartymi na kolumnach. Wnętrze korpusu dwuprzęsłowe, nakryte sklepieniem żaglastym, nad nawami bocznymi kolebki poprzeczne, w prezbiterium dwa przęsła sklepienia kolebkowego o różnej rozpiętości.

Ściany ceglane, licowane cegłą w układzie pasmowym, w dolnych kondygnacjach wieży - okładzina kamienna, portal - lico, kolumny i tympanon - z piaskowca, opaski okienne i gargulce - ze sztucznego kamienia. Wyposażenie głównie z 1910 r.

Kościół pw. Niepokalanego Serca Najświętszej Marii Panny w Strupinie

Zdjęcie nr 12. Kościół pw. Niepokalanego Serca Najświętszej Marii Panny w Strupinie

Pierwotny kościół ewangelicki, zniszczony przez husytów na pocz. XV w., po odbudowie został przejęty przez protestantów. Kolejna odbudowa nastąpiła po zniszczeniach wojny trzydziestoletniej, w 1663 r. dodano barokową drewniana dzwonnicę - wieżę;. Na przełomie XVII/XVIII w. kościół zyskał bogaty wystrój. W 1828 r. z powodu złego stanu technicznego budowlę rozebrano i zbudowano od nowa w latach 1878 - 1880 według projektu mistrza budowlanego Krause ze Strupiny.

Kościół eklektyczny z elementami neoromańskimi i motywami neogotyckimi (wieża, detal architektoniczny). W projekcie czytelne wpływy K. F. Schinkla (odkryty drewniany strop, wieża). We wnętrzu w ścianie zachodniej wmurowane liczne kartusze i epitafia rodów szlacheckich - kolatorów kościoła oraz nagrobki późnorenesansowe z XVII w., przeniesione z rozebranej budowli.

Prostokątna, jednonawowa sześcioprzęsłowa nawa, prezbiterium niższe i węższe, zamknięte poligonalnie, ujęte prostokątnymi aneksami. W fasadzie masywna, sześciokondygnacyjna wieża na rzucie kwadratu, ujęta prostokątnymi klatkami schodowymi. Elewacje na kamiennym cokole, licowane cegłą, ujęte podziałami ramowymi w postaci gzymsów, lizen i fryzów arkadkowych - w zwieńczeniu. Elewacje wieży artykułowane systemem gzymsów kordonowych i wieńczącym gzymsem kroksztynowym oraz podziałami lizenowymi z nadwieszonymi arkadkami. W ostatniej kondygnacji wieży narożne obeliskowe sterczyny z arkadowymi blendami, tarcza zegara i blendy oraz okienka wpisane w trójlistne arkadowe wnęki.

We wnętrzu szerokie drewniane empory podtrzymujące wysoki strop.

Kościół pw. św. Piotra i Pawła w Pawłowie Trzebnickim

Zdjęcie nr 13. Kościół pw. św. Piotra i Pawła w Pawłowie Trzebnickim

W średniowieczu we wsi istniała kaplica, w latach ok. 1550 - 1554 znajdująca się w rękach ewangelików, w latach 1554 - 1708 ponownie w rękach katolików. W 1708 - 1709 wzniesiono obecny barokowy kościół ewangelicki, który początkowo był dwuwyznaniowy. Restaurowany w 1972 r.

Kościół centralny na rzucie krzyża greckiego. Ośmioboczny korpus nakryty jest ośmiospadowym dachem mansardowym z oknami powiekowymi i sygnaturką z latarnią - w zwieńczeniu. Ramiona nisze, prostokątne, nakryte dwuspadowo.

Ściany na wysokiej podmurówce, w konstrukcji słupowo - szkieletowej, z wypełnieniem z cegły, tynkowanym. Otwory okienne koliste i eliptyczne. We wnętrzu dwie kondygnacje empor, stropy drewniane, nad emporami malowane., w korpusie - drewniana kopuła drewniana z latarnią.

Kościół pw. św. Michała Archanioła we Wszemirowie

Zdjęcie nr 14. Kościół pw. św. Michała Archanioła we Wszemirowie

Pierwotnie drewniany kościół wzmiankowany jest w 1300 r., obecny barokowy, wzniesiony w 1780 r., restaurowany w XIX w. i 1972 r.

Orientowany, murowany, tynkowany, jednonawowy z węższym, półkoliście zamkniętym prezbiterium i czterokondygnacyjną wieżą wtopioną w fasadę. Przy ścianach prezbiterium dwie kaplice. Dach dwuspadowy, kaplice kryte pulpitowo, wieża - namiotowo. Ściany ujęte podziałami ramowymi, okna zamknięte półkoliście. We wnętrzu sklepienia kolebkowe z lunetami wsparte na pilastrach.

- **Kaplice**

Kaplica mszalna pw. MB Królowej Polski, Kaszyce Wielkie nr28

Zdjęcie nr 15. Kaplica mszalna pw. MB Królowej Polski, Kaszyce Wielkie nr 28

Kaplica powstała w 1872 r. Budynek przypomina dom mieszkalny, w kalenicy - sygnaturka. Do 1933 r. była tu katolicka kaplica pw. św. Józefa.

Kaplica cmentarna w Prusicach, ul. Żmigrodzka

Zdjęcie nr 16. Kaplica cmentarna w Prusicach, ul. Żmigrodzka

Kaplica cmentarna, murowana, na rzucie krzyża, powstała w 1914 r. Przed wejściem dwie przysadziste kolumny wspierające trójkątny naczółek, na bokach zwieńczony kamiennymi krzyżami. W narożnikach znajdują się sterczyny. Górne okna zamknięte półkoliście, nad nimi

oculusy. Frontowy szczyt kaplicy zakończony uskokową sterczyną, na której znajduje się metalowy krzyż o trójkoliście zakończonych ramionach, pod obdaszkiem.

- **Kapliczki, figury i krzyże przydrożne, krzyże pokutne**

Borów:
- kapliczka słupowa zbudowana po 1945 r., na miejscu pomnika poległych w I wojnie światowej.

Brzeźno:
- krzyż pokutny na terenie parku, granitowy, nieregularny o wymiarach 85x75x9 cm. Został przeniesiony do parku w 1936 r., po wojnie uważany za zaginiony, w 1985 r. odnaleziony podczas inwentaryzacji krajoznawczej i ustawiony na obecnym miejscu.

Budzicz:
- krzyż dziękczynny za przeżycie wojny, 1947 r., wymieniony w 1980 r. i ponownie w 2009 r.
- kapliczka (1958 r.) o ludowych cechach ludowych, murowana, tynkowana, na rzucie kwadratu, na wielostopniowym cokole słup o nieregularnej linii, zwieńczony drewnianym krzyżem o trójlistnie zakończonych ramionach.

Chodlewko:
- krzyż przydrożny (1980 r.), drewniany, wymieniony w 2007 r.

Gąski:
- kapliczka wzniesiona w 2008 r., na cześć polskich olimpijczyków w strzelectwie sportowym
- krzyż ku czci Jana Pawła II.

Łęgów:
- głaz narzutowy z wyrytym znakiem granicznym w kształcie krzyża, obok starego dębu na grobli dużego stawu.

Wszemirów:
- kapliczka z końca XIX w., usytuowana przy posesji nr 1.

Zakrzewo:
- krzyż przydrożny (1983 r.) na skraju wsi, drewniany
- krzyż przydrożny (lata 70. XX w.) metalowo - betonowy na betonowym cokole, wykładanym kamykami polnymi i kawałkami kolorowego szkła.

- **Pomniki**

Piotrkowice, pomnik ku czci mieszkańców wsi poległych w I wojnie światowej.

Prusice, ul. Aleja Lipowa, kamień św. Jadwigi, - granitowy głaz narzutowy. Na kamieniu wgłębienie przypominające kształtem odcisk stopy, obok wgłębienie o nierównej powierzchni. Według legendy jest to głaz z odciskiem nogi św. Jadwigi i łapki jej psa.

Prusice, ul. Żmigrodzka, pomnik poświęcony mieszkańcom Prusic poległym w I wojnie światowej,. W 2014 r. pomnik został odrestaurowany, zagospodarowano również teren dookoła: nowa nawierzchnia, ławki, tablica informacyjne i elementy dekoracyjne. Na pomniku wyryto nowy napis: „Ku Pamięci Poległych Mieszkańców Prusic w Walce o Niepodległość Ojczyzny".

Prusice, hala Pamięci, w kruchcie kościoła pw. św. Józefa - tablice z czarnego marmuru, na których są umieszczone nazwiska poległych w latach 1914 - 1918 mieszkańców prusickiej parafii.

Świerzów, pomnik ku czci mieszkańców wsi poległych w I wojnie światowej, na skrzyżowaniu dróg polnych. Obecnie zniszczony, zachował się betonowy postument, płyta granitowa z napisem i płytko rytym krzyżem maltańskim.

Wszemirów, pomnik ku czci mieszkańców wsi poległych w I wojnie światowej.

- **Zabytki techniki**
  Skokowa, Zespół stacji PKP

Zdjęcie nr 17. Budynek stacyjny, Skokowa

Zespół pochodzi z ok. 1880 r. Budynek stacyjny na rzucie „L" z przybudówką od płd. Parterowy z poddaszem, czteroskrzydłowy, skrzydła poprzeczne dwukondygnacyjne, wysunięte ryzalitowo. Murowany, dachy dwuspadowe z okapami wspartymi na ozdobnie wyciętych końcówkach krokwi. Elewacje tynkowane ujęte gzymsem kordonowym. W szczytach elewacji bocznych skrzydeł oculusy - od ulicy i medaliony - od peronu: w jednym postać kobieca z modelem stacji i rozwiniętym pergaminem, w drugim - postać kobieca trzymająca młot i obcęgi.

Od strony peronu wiata na dekoracyjnych słupach z zastrzałami, nakryta dachem pulpitowym z ozdobnymi podokapnikami. Budynek po remoncie. Obok budynek gospodarczy, dawna nastawnia i dom pracowników kolejowych.

Wieża ciśnień, Skokowa

Zdjęcie nr 18. Wieża ciśnień, Skokowa

Wieża ciśnień pochodzi z ok. 1915 r. Na rzucie koła, murowana, ceglana. Nadwieszony zbiornik tynkowany fakturalnie z dekoracją z gładkiego tynku. Poniżej - głęboko wcięte lizeny u góry połączone arkadowo.

5.6.3. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki uznane za część własnego dziedzictwa. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje: tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem. Większość tych elementów na terenie gminy Prusice nie była naukowo badana.

Obowiązkiem władz gminnych jest podjęcie działań mających na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie i przekazywanie następnym pokoleniom, w szczególności przez edukację formalną i nieformalną. Ochrona skupia się głównie na procesach przekazywania elementów dziedzictwa niematerialnego z pokolenia na pokolenie, (np.: w opowieściach, pieśniach, obrzędach rodzinnych, ceremoniach lokalnych czy w przekazie umiejętności z ojca na syna albo z mistrza na ucznia), a nie na wytwarzaniu konkretnych środków, za pomocą których jest wyrażane (takich jak przedstawienia taneczne, pieśni, instrumenty muzyczne czy rzemiosło).

Gmina Prusice przynależy do województwa dolnośląskiego. Skomplikowana historia Ziem Odzyskanych, niemal całkowita wymiana ludności po 1945 r., pozbawiła region ciągłości kulturowej. Charakterystyczną cechą obecnego Dolnego Śląska jest złożoność kulturowa, wielokulturowość występująca w płaszczyźnie etnicznej, narodowej i religijnej. Na przedwojenne, przeważnie niemieckie dziedzictwo kulturowe odgrywające ogromną rolę w kształtowaniu wizerunku regionu, nałożyło się bogactwo tradycji przyniesionych przez powojennych migrantów. Na teren gminy Prusice osiedli przybysze z Polski Wschodniej, Podola, spod Tarnopola, Rzeszowszczyzny, w tym cztery rodziny łemkowskie (Krościna Wielka), osadnicy z pienińskich Sromowic Niżnych nad Dunajcem (Krościna Wielka) oraz przedstawiciele grupy etnicznej z Beskidu Wyspowego - Kliszczacy - w Chodlewku i Jagoszycach.

Współistnienie na Dolnym Śląsku wielu kultur prowadziło do powstania kultury współczesnej, co szczególnie dobrze czytelne jest w języku regionu. Gwary osadników nawarstwiały się i mieszały się ze sobą. Doprowadziło to do powstania dialektów mieszanych, w następnym etapie - do integracji językowej. W wyniku procesu integracji językowej powstała polszczyzna ogólna z niewielkimi elementami gwarowymi różnej genezy, w zależności od pochodzenia jej użytkowników. Obecny dialekt regionu gminy Prusice nie był naukowo badany.

Podobnie jak na terenie całego Dolnego Śląska, przez mieszkańców i kościoły kultywowana jest tradycja oraz obrzędowość katolicka: uczestnictwo w świętach roku liturgicznego (Wielkanoc, Boże Ciało, Boże Narodzenie i wiele innych), dbałość o miejsca kultu: kościoły, kapliczki i krzyże przydrożne oraz nagrobki na cmentarzach, zwyczaj pielgrzymowania do sanktuariów. Z obrządkami kościelnymi wiążą się również uroczystości patriotyczne, które zwykle posiadają oprawę religijną.

Dziedzictwo niematerialne najlepiej wyraża się poprzez działalność zespołów ludowych. Na terenie gminy Prusice działają trzy zespoły: „Trzy Dęby", „Strupinianie" oraz „Dwie wioseczki". Wykonują piosenki ludowe, kolędy, w tym piosenki zapamiętane z domu, często pieśni biesiadne. Chętnie wchodzą we współpracę z lokalnymi środowiskami, z Urzędem Gminy, parafią, szkołą etc., organizują lub pomagają przy organizacji różnorodnych imprez, „w gratisie" śpiewając. Wydarzenia realizują, dla wsi, oddolnie, własnymi siłami i środkami. Ich aktywność społeczna jest skupiona jest głównie wokół spraw wewnątrz zespołu i spraw ogólnowiejskich.

Większość imprez ma charakter otwarty i jest kierowana do wszystkich mieszkańców wsi. Najczęściej zespoły uczestniczą w imprezach i uroczystościach z okazji świąt kalendarzowych

i kościelnych powszechnie obchodzonych w Polsce, jak Dzień Kobiet, Dzień Matki, Dzień Dziecka, opłatek lub wieczór kolęd, jajeczko lub baba wielkanocna, wianki czy Noc świętojańska, zabawy taneczne: Andrzejki, Mikołajki, Sylwester, Ostatki i inne. W ostatnich latach zaczęto organizować również święta „nowoczesne", jak Walentynki, Święto pieczonego ziemniaka lub Kartoflisko, Dzień Seniora, Dzień Papieski etc.

Biorą udział w wielu wydarzeniach: uroczystości kościelne, jak procesja na Boże Ciało, śpiewanie podczas mszy w okresie Bożego Narodzenia, targi żywności, stoły wielkanocne, stoły bożonarodzeniowe, imprezy organizowane przez władze samorządowe, pikniki, biesiady, spotkania, jubileusze, koncerty charytatywne i oczywiście dożynki.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników, mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego - silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

- S - STRENGHTS, czyli silne strony,
- W - WEAKNESSES, czyli słabe strony,
- O - OPPORTUNITIES, czyli okazje,
- T - THREATS, czyli zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można - ze względu na ich pochodzenie - na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne - umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

Analizę SWOT można stosować do budowania planów strategicznych powiatu a także do wypracowania priorytetowych kierunków działań dostosowanych do osiągnięcia zamierzonych celów. Poniżej, w Tabeli nr 7, zestawiono czynniki analizy dla gminy Prusice, które mogą mieć wpływ na możliwości rewitalizowania dóbr kultury oraz ich ochronę.

Tabela nr 7. Analiza SWOT

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE W GMINIE PRUSICE	
MOCNE STRNONY	**SŁABE STRONY**
• otwartość i przychylność władz samorządowych; • korzystne położenie - Dolina Widawy, Wzgórza Trzebnickie, bliskość Wrocławia; • dostęp do obwodnicy, drogi S8 (szybki transport, m.in. za granicę); • wykonanie nowej aranżacji Rynku, głównej przestrzeni publicznej miasta, miejsca spotkań mieszkańców i turystów; • tradycja historyczna (wielokulturowość); • zaktualizowana gminna ewidencja zabytków;	• zły stan techniczny wielu zabytkowych obiektów; • niskie dochody gminy; • brak odpowiednich środków finansowych na rewitalizację obiektów zabytkowych; • brak odpowiedniej bazy noclegowej i usług gastronomicznych; • brak gospodarstw agroturystycznych; • niewystarczający stan zabezpieczenia zabytków i postępujący proces ich niszczenia; • znikoma edukacja na temat ochrony

• miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, obejmujące obiekty zabytkowe oraz strefy ochrony konserwatorskiej; • prowadzenie imprez i działalności kulturalnej o zasięgu lokalnym; • posiadanie Gminnego Ośrodka Kultury i Sportu; • gmina należy do Lokalnej Grupy Działania Kraina Wzgórz Trzebnickich; • występujące formy prawne ochrony przyrody; • zachowane obiekty sakralne o wysokiej wartości kulturowej, dwory, pałace, zespoły pałacowo - parkowe oraz cmentarze; • oznakowane szlaki turystyczne - piesze, dydaktyczne, rowerowe; • duża liczba imprez oraz wydarzeń o charakterze kulturalnym: koncerty, wystawy, przeglądy, plenery malarskie.	dziedzictwa kulturowego; • mało skuteczna promocja dziedzictwa kulturowego regionu; • niedostateczne wykorzystanie potencjału turystycznego; • niewystarczający poziom rozwoju infrastruktury kulturalnej i sportowej; • słabo rozwinięte nawyki mieszkańców do uczestnictwa w kulturze.
SZANSE	**ZAGROŻENIA**
• potencjalne możliwości wygenerowania nowych produktów turystycznych (kościoły na terenie gminy, punkty widokowe); • rozwój współpracy między władzami gminy z władzami powiatu trzebnickiego; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • podniesienie poziomu życia ludzi; • wykorzystanie walorów przyrodniczych i zasobów kulturowych dla rozwoju turystyki; • wzrost świadomości w widzeniu obiektu zabytkowego jako miejsca do życia i jako lokowanie kapitału; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • wzrost rangi aktywnego wypoczynku w kształtowaniu się nowego stylu życia i spędzania wolnego czasu; • włączenie gminy Prusice do Lokalnej Grupy Działania „Kraina Wzgórz Trzebnickich”; • rozwój ruchu turystycznego na Dolnym Śląsku; • rozwój działalności gospodarczej o charakterze turystycznym na bazie dziedzictwa kulturowego; • zatrzymanie degradacji substancji zabytkowej i poprawa estetyki	• brak jasnych i przejrzystych przepisów regulujących działania przy obiektach zabytkowych niewpisanych do rejestru zabytków; • brak skutecznej egzekucji prawa; • sąsiedztwo atrakcyjnego ośrodka kulturowego i społecznego Wrocław (miejsca pracy, nauki, silnego ośrodka kulturalnego) i związana z tym emigracja młodych, przedsiębiorczych ludzi; • brak realnych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • brak mechanizmów efektywnego wdrażania strategii, planów, programów itp.; • jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: wyłącznie poprzez pryzmat ich gospodarczego wykorzystania lub przeciwnie - jedynie jako zasobu historycznego; • nieuwzględnianie charakteru regionalnej architektury w nowych inwestycjach; • brak dostatecznego nadzoru nad remontami i przebudowami obiektów zabytkowych; • skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne; • zerwanie ciągłości kulturowej - zmiana

miejscowości; • zwiększenie technologicznych możliwości prezentowania i promowania oferty kulturalnej powiatu w otoczeniu; • poprawa dostępności do zabytków przez wprowadzanie nowoczesnych, bazujących na technologiach internetowych systemów informacji turystycznej; • uwzględnienie ochrony dziedzictwa kulturowego w planowaniu przestrzennym.	sytemu wartości pomiędzy pokoleniami; • degradacja krajobrazu kulturowego w wyniku presji urbanistycznej; • zanik wrażliwości na regionalne wartości zabytkowe w budownictwie prywatnym i publicznym.

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Prusice

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Prusice służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

W oparciu o ustawowe cele programu opieki nad zabytkami, informacje o zasobach dziedzictwa kulturowego gminy oraz o możliwościach i perspektywach rozwoju gminy, sformułowano następujące cele Gminnego programu opieki nad zabytkami:
- systematyczne realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i trwała poprawa stanu ich zachowania,
- uwzględnienie ochrony zabytków, krajobrazu kulturowego oraz dziedzictwa archeologicznego w dokumentach planistycznych i strategicznych gminy,
- wykreowanie atrakcyjnego wizerunku gminy oraz budowanie tożsamości, a także podnoszenie atrakcyjności gminy i wykorzystanie zabytków dla potrzeb społecznych i turystycznych,
- powszechna edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego w środowisku mieszkańców gminy,
- wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- wykorzystanie funduszy krajowych i funduszy strukturalnych unii europejskiej w działaniach samorządu w zakresie opieki nad zabytkami i ochrony zabytków.

Niniejszy Program jest kontynuacją Programu opracowanego na lata 2010 - 2013. Na podstawie przeprowadzonej oceny stanu dziedzictwa kulturowego gminy, oceny opracowań strategicznych dotyczących rozwoju społeczno - gospodarczego oraz ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy zostały opracowane trzy priorytety (Tabele nr 8, 9, 10). Do realizacji priorytetów wyznaczono kierunki działań wraz z zadaniami. Czynności te osiągnięte zostaną w perspektywie długofalowej, wieloletniej, których ostatecznym rezultatem będzie przywrócenie zabytkom miasta właściwych im walorów historycznych i estetycznych.

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446, ze zm.), Burmistrz zobowiązany jest do sporządzania, co dwa lata, sprawozdań z realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawiania go Radzie Miejskiej. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji Programu, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania Gminnego programu opieki nad zabytkami oraz

efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji ze zrealizowanych zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 8, 9 i 10.

Tabela nr 8. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I

PRIORYTET I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako jeden z głównych czynników rozwoju społeczno - gospodarczego gminy.		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	**ZADANIA**	**SPOSÓB WERYFIKACJI**
Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne.	Współpraca oraz wspieranie działań instytucji oraz organizacji turystycznych w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów gminy oraz rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów.	Ilość podjęcia wspólnych działań, inwestycji, ilość turystów odwiedzających poszczególne obiekty/atrakcje
	Oznaczenie obiektów zabytkowych oraz pomników przyrody w terenie (wraz z umieszczeniem tablic zawierających historię obiektu).	Ilość oznakowanych obiektów, ilość zamieszczonych tablic
	Oznakowanie miejsca, gdzie zlokalizowany był kościół ewangelicki w Górowie (poprzez postawienie kapliczki lub kamienia upamiętniającego, wraz z ustawienie tablicy z informacją o obiekcie.	Czy oznakowano kościół, czy ustawiono tablicę
	Oznakowanie i uprzątniecie zabytkowych cmentarzy (cmentarza żydowskiego w Prusicach i cmentarza poniemieckiego w Górowie) oraz postawienie kapliczki lub kamienia upamiętniającego oraz tablicy z informacją o cmentarzu.	Czy oznakowano cmentarze, czy ustawiono tablice
	Współpraca z miastami partnerskimi w celach turystycznych, poprzez: - wspólne rajdy turystyczne - promocja potencjału turystycznego w miastach partnerskich - rozwój kontaktów partnerskich w różnego rodzaju kołach zainteresowań np. szkół, sfery biznesowej.	Ilość zorganizowanych rajdów, ilość osób biorących udział, forma promocji w miastach partnerskich, ilość nowych kontaktów z miastami partnerskimi.
	Prowadzenie działalności kulturalnej poprzez: - działalność obiektu Multifunkcyjnego w Prusicach; - działalność Mediateki (w bibliotece znajdują się książki z zakresu Książkę „Miejsca kultu w gminie Prusice, Albumy Ratusze Dolnego Śląska nad którym patronat objęła Gmina Prusice. W przyszłości zostaną wydane podręczne broszury, który każdy będzie mógł zabrać na wyprawę po gminie Prusice); - profesjonalne widowiska kulturalno - rozrywkowe o znaczeniu ponadregionalnym.	Ilość osób korzystających z obiektów, ilość środków przeznaczonych na działania związane z zabytkami

	Przebudowa i doposażenie w sprzęt budynku Gminnego Ośrodka Kultury i Sportu w Prusicach oraz Termomodernizacja budynku Gminnego Ośrodka Kultury i Sportu w Prusicach. Obiekt znajduje się na zjeździe z rynku ul. Jana Pawła II nr 7.	Zakres prac remontowych obiektu wysokość przeznaczonych środków
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.	Promowanie istniejących wartości krajobrazowych gminy oraz atrakcyjnych przestrzeni widokowych, w tym ochrona historycznego tła krajobrazowego. Poprzez dążenie do zachowania i odtworzenia historycznego układu przestrzennego i układu zieleni oraz przeprowadzenia zabiegów pielęgnacyjnych i rewaloryzacyjnych.	Ilość działań promujących
	Zwiększenie uwagi na prawidłowość treści dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami przy opracowywaniu nowych dokumentów miejskich o charakterze strategicznym (planów miejscowych, strategii, programów).	Ilość zweryfikowanych dokumentów
Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków.	Umieszczenie na stronie internetowej gminy spisu obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków oraz Gminnego programu opieki nad zabytkami.	Ilość odsłon na stronie www
	Przyjęcie zarządzeniem gminnej ewidencji zabytków.	Czy GEZ został przyjęty
	Bieżąca aktualizacja i weryfikacja obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.	Ilość przeprowadzonych aktualizacji gez, ilość obiektów wyłączonych z gez
	Przyjęcie przez Radę Miejską Gminnego programu opieki nad zabytkami oraz okresowe monitorowanie jego realizacji.	Czy Program został przyjęty, ilość przeprowadzonych kontroli z realizacji
	Opracowanie oraz okresowa aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.	Czy opracowano plan, czy plan aktualizowano
	Ujęcie w opracowywanych miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zapisów o ochronie zabytków i obszarów kulturowych.	Ilość zagadnień związanych z zabytkami ujętych w mpzp
	Inwentaryzacja zabytkowych obiektów małej architektury (np. kapliczek).	Ilość zinwentaryzowanych obiektów
	Systematyczne zbieranie informacji od właścicieli obiektów wpisanych do rejestru zabytków, dotyczących przeprowadzonych remontów.	Ilość zebranych informacji
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich	Utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo - konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, stanowiących własność gminy oraz dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy: - prace remontowe przy kościele pw. św.	Ilość przeprowadzonych prac remontowych, konserwatorskich, ilość wydanych środków, ilość zaplanowanych zadań

zachowania.	Apostołów Piotra i Pawła w Pawłowie Trzebnickim: remont dachu kościoła - etap II remont kopuły". W ramach zadania zostanie wykonana wymiana pokrycia dachowego na łupek kamienny; - planowany jest kolejny etap prac, pn. „ Prusice kościół pw. św. Józefa Oblubieńca (1911 r.) remont dachu etap III - kontynuacja"; - remont dalszych etapów kościoła pw. Św. Józefa Oblubieńca. Parafia zamierza zlecić wykonanie kolejnych projektów na wnętrze. W najbliższym czasie parafia będzie chciała wykonać fumigację kościoła; - budowa chodnika na cmentarzu w Prusicach. Zadanie ma na celu poprawić poruszanie się ludzi. Poprzez utwardzenie nawierzchni.	
	Prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych stanowiących własność gminy, w celu wytypowania najbardziej zagrożonych, wymagających niezbędnych remontów, na tej podstawie opracowanie planu remontów.	Ilość odbytych kontroli, ilość obiektów wymagających remonty/ konserwacje
	Kontynuowanie udzielania dotacji z budżetu gminy zgodnie z uchwałą nr LXXIX/521/14 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 4 września 2014 r. w sprawie ustalenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na terenie gminy Prusice.	Wysokość dotacji, ile osób wnioskowało o datację, ile osób otrzymało dotację
	Systematyczne dbanie o stan zachowania drzew rosnących w zabytkowych parkach dworskich w Jagoszycach oraz w Pietrowicach Małych, które są własnością gminy.	Jakie prace zostały wykonane, ilość poniesionych środków
	Wspieranie działań związanych z zabezpieczeniem obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.).	Ilość działań, ilość obiektów, gdzie niezbędne jest zabezpieczenie, ilość wandalizmów
	Stały monitoring oraz aplikowanie o środki z programów wspierających rewitalizację obiektów zabytkowych oraz ochronę dziedzictwa kulturowego dla przedsięwzięć gminnych.	Ilość pozyskanych środków
Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.	Podnoszenie poziomu wyszkolenia pracowników Urzędu Miasta i Gminy zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez przeprowadzanie odpowiednich szkoleń.	Ilość przeprowadzonych szkoleń
	Opracowywanie ofert prac sezonowych dla bezrobotnych mieszkańców miasta przy bieżących pracach pielęgnacyjnych i porządkowych prowadzonych na terenie strefy ochrony zabytkowych układów zieleni.	Ilość sporządzonych ofert, ilość zatrudnionych osób, ilość przeprowadzonych

		prac
	Współpraca z Urzędem Pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną.	Ilość przeprowadzonych prac porządkowych, ilość osób zatrudnionych
	Prowadzenie prac porządkowych j. w. w formie wolontariatu.	Ilość sporządzonych ofert, ilość zatrudnionych osób, ilość przeprowadzonych prac

Tabela nr 9. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II

PRIORYTET II: Sprawne i nowoczesne zarządzanie zasobem dziedzictwa kulturowego.		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	**ZADANIA**	**SPOSÓB WERYFIKACJI**
Wyznaczenie tras turystycznych i dydaktycznych (pieszych i rowerowych) wykorzystujących walory gminy.	Organizacja konkursu na pomysł na trasę dydaktyczną.	Ilość zorganizowanych konkursów, ilość nowych tras
	Wyznaczenie ścieżek dydaktycznych uwzględniających walory przyrodnicze i krajobrazowe: - wyznaczenie ścieżki edukacyjno - ekologicznej w parku dworskim w Jagoszycach oraz w Pietrowicach Małych.	Czy wyznaczono ścieżki, ilość uwzględnionych informacji
	Utrzymanie i opracowanie nowych szlaków turystycznych, wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego.	Czy opracowano nowe szlaki
	Budowa dróg rowerowych w powiecie trzebnickim, milickim i wołowskim - trasa będzie biegła przez miejscowości gdzie będą znajdowały się obiekty wpisane do rejestru zabytków np. Prusice kościoły, Rynek - Ratusz.	Czy utworzono drogę, ilość obiektów zabytkowych na trasie, ilość osób uczęszczających
Działania organizacyjne związane z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego.	Wyznaczenie osoby w Urzędzie Miasta i Gminy odpowiedzialnej za koordynację działań związanych z opieką nad zabytkami.	Czy wyznaczono osobę odpowiedzialną za zabytki
	Korelowanie zapisów gminnej ewidencji zabytków z zapisami w obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i decyzjach o warunkach zabudowy.	Czy zapisy były porównywane, czy są zgodne
	Współpraca z policją, służbami konserwatorskimi i służbami celnymi w sprawie kradzieży i nielegalnego wywozu obiektów zabytkowych za granicę oraz ochrony p/poż. (szkolenie nt. zabezpieczania obiektów zabytkowych).	Ilość podjętych wspólnych działań, ilość działań zapobiegawczych
	Prowadzenie monitoringu możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, w tym również z różnych programów i inicjatyw europejskich, przeznaczonych na działania	Możliwości pozyskania środków finansowych, ilość osób

	związane z ochroną dziedzictwa kulturowego.	zainteresowanych, ilość przekazanych informacji
	Zlecanie i dofinansowywanie prac studialnych i dokumentacyjnych dotyczących obiektów zabytkowych i dziedzictwa kulturowego regionu, współpraca w tym zakresie ze służbami konserwatorskim.	Czy zlecono prace, wysokość dofinansowań

Tabela nr 10. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr III

PRIORYTET III: Działania edukacyjne skierowane do społeczności lokalnych w celu budowania tożsamości kulturowej oraz promocja zewnętrzna wartości kulturowych regionu.		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	**ZADANIA**	**SPOSÓB WERYFIKACJI**
Rozbudzenie i pogłębianie w mieszkańcach dumy z tradycji historycznych gminy.	Dążenie do organizacji imprez dotyczących rocznic historycznych.	Ilość zorganizowanych imprez, ilość osób uczestniczących
	Organizowanie wystaw, spotkań na temat historii regionu, dawnego i dzisiejszego krajobrazu kulturowego, zabytków.	Ilość zorganizowanych wydarzeń
	Propagowanie wśród mieszkańców prowadzenia działalności agroturystycznej połączonej ze zwiedzaniem regionu.	Ilość osób odwiedzających region miasta, ilość działalności agroturystycznej na terenie miasta
	Upowszechnianie informacji na temat dobrych praktyk konserwatorskich oraz nagradzanie działań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami.	Ilość zamieszczonych/ przekazanych informacji, ilość osób zainteresowanych
	Coroczne opracowanie kompleksowego programu imprez kulturalnych, rekreacyjnych i sportowych na terenie gminy.	Ilość zaplanowanych imprez, ilość zorganizowanych imprez
Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym gminy.	Zapoznanie mieszkańców z zagadnieniami dotyczącymi gminnej ewidencji zabytków oraz przybliżenie skutków prawnych z tym związanych.	Ilość ogłoszonych informacji, ilość osób odwiedzających stronę internetową
	Stworzenie „vademecum” poświęconego zabytkom dla właścicieli obiektów zabytkowych dotyczącego prac i obowiązków, gdzie zostaną określone także warunki współpracy z właścicielami.	Ilość wydanych vademecum, ilość osób zainteresowanych vademecum, ilość pobrań vademecum na stronie
	Wspieranie działań i ścisła współpraca z organizacjami pozarządowymi oraz społecznymi działającymi w sferze ochrony zabytków.	Ilość podjętych działań
	Współpraca z uczelniami wyższymi polegająca na wprowadzeniu problematyki środowiska	Czy podjęto współpracę

	kulturowego gminy do tematów prac dyplomowych.	z uczelniami, ilość wspólnych działań
	Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy.	Ilość wydanych publikacji, ilość osób zainteresowanych publikacjami
	Podjęcie współpracy z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania obiektów zabytkowych na drogach wojewódzkich, powiatowych i gminnych, w celu informowania i ułatwiania dojazdu do tych obiektów.	Czy podjęto współpracę z instytucjami, ilość nowych oznakowań
	Wspieranie edukacji młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej: konkursów szkolnych popularyzujących historię gminy oraz jego zabytki, wystaw, wycieczek itp.	Ilość opracowanych konkursów, wystaw, ilość osób biorących udział, ilość wydanych środków
	Nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności, o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego.	Ilość zdarzeń, ilość ogłoszonych informacji, ilość osób zainteresowanych

Zadania wymienione powyżej, w Tabelach nr 8, 9 i 10, stanowią szereg czynności, które będą realizowane przez gminę Prusice w ramach Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2017 - 2020. Gmina powinna dążyć do jak najefektywniejszego realizowania założonych kierunków działań i zadań.

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Gminny program opieki nad zabytkami realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych w nim priorytetów. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno - prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym Programie będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **Instrumenty prawne, instytucjonalne i społeczne**

W realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami wykorzystane zostaną instrumenty prawne wynikające z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz dokumenty wydawane przez Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Realizacja Programu odbywać się będzie poprzez struktury samorządu gminnego oraz współpracę władz gminy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, a także innymi podmiotami i jednostkami samorządu terytorialnego. Współdziałanie władz gminy z właścicielami i posiadaczami zabytków oraz szkołami i organizacjami pozarządowymi zmierzać będzie do edukacji i wytworzenia w świadomości lokalnej potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego.

- **Instrumenty finansowe**

Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami podzielić można na:

- źródła publiczne - budżet państwa, budżety jednostek samorządu terytorialnego, środki pochodzące z funduszy Unii Europejskiej. Rada Miasta i Gminy w Prusicach w uchwale budżetowej corocznie określać będzie środki finansowe przeznaczone na dotacje na prace

konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- źródła prywatne - środki osób fizycznych i prawnych, stowarzyszeń, fundacji, organizacji pozarządowych itp.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, tj. osób fizycznych, jednostek organizacyjnych, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów Gminnego programu opieki nad zabytkami. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

- Źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury;
- dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- dotacje wojewódzkie i powiatowe;
- dotacje gminne;
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów;
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- fundusze od fundacji.

- Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych;
- źródła z programu Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020;
- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

9.1. Dotacje

Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz działań które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków bądź organ

stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

- **Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków**

Udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzacje zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Zasady udzielania dotacji:

- dofinansowanie może obejmować jedynie nakłady konieczne na prace określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- dofinansowanie może być udzielone do wysokości 50 % nakładów koniecznych. W wyjątkowych wypadkach (wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa obiektu, wymagane przeprowadzenie złożonych technologicznie robót, stan zachowania zabytku wymaga natychmiastowej interwencji) dofinansowanie może stanowić 100 % wartości robót.

Środki Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków - Wojewódzki Konserwator Zabytków, działając na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustala kryteria i sposób naboru wniosków oraz rozdziału środków finansowych na cele związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami w ramach środków przyznanych przez wojewodę, pozostających w jego dyspozycji. W odróżnieniu od możliwości dofinansowania prac lub robót przy zabytkach przez samorząd gminny bądź wojewódzki, Wojewódzki Konserwator Zabytków, podobnie jak Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, udziela dotacji nie tylko na pokrycie kosztów wykonania planowanych prac w roku udzielenia dotacji, lecz też dofinansowuje prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja). Z wnioskiem o udzielenie finansowania może wystąpić każdy podmiot, mający tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego. O refundację może wystąpić wnioskodawca, którego działalność nie jest finansowana ze środków publicznych, po wykonaniu wszystkich prac lub robót przy zabytku określonych w pozwoleniu wydanym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Ze środków dotacji można dofinansować wykonanie prac lub robót budowlanych, które mieszczą się w katalogu wskazanym w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, co do zasady do 50% wartości inwestycji, w szczególnie uzasadnionych przypadkach - do 100% (analogicznie jak w Programie MKiDN „Dziedzictwo kulturowe", Priorytet „Ochrona zabytków"). Środki będące w dyspozycji Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynoszą około 500 000 zł, a przyznawane dofinansowania są głównie na przedsięwzięcia konserwacji zabytków ruchomych.

Wsparciem gospodarzy obiektów zabytkowych jest także konkurs o „Laur Konserwatorski", organizowany corocznie przez Stowarzyszenie Konserwatorskie we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków pod patronatem Generalnego Konserwatora Zabytków, Wojewody oraz Marszałka Województwa. Celem konkursu jest wyłonienie wyróżniających się realizacji konserwatorskich, cechujących się wysoką jakością, prawidłowością działań przy zabytku, szczególną dbałością o kompleksowe przywrócenie mu świetności, utrwalenie wartości znaczenia oraz promocja dobrych wzorów realizacji prac przy zabytku, adaptacji i dbałości o jego właściwe utrzymanie i zagospodarowanie, uhonorowanie i wyróżnienie wzorowych inwestorów - gospodarzy zabytków i wykonawców prac.

- **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa (Powiatu) w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Środki Województwa Dolnośląskiego - Samorząd Województwa Dolnośląskiego udziela dotacji na prace konserwatorskie i budowlane w złożonych wniosków. Zasady i tryb udzielania dotacji określa uchwała nr XXVIII/788/12 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 8 listopada 2012 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze województwa dolnośląskiego.

Ponadto na podstawie art. 41 ust. 1 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (t. j. Dz. U. z 2015 poz. 1392) i art. 13 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1118 ze zm.) samorząd województwa dolnośląskiego corocznie ogłasza Otwarty konkurs ofert na realizację zadań publicznych z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego. Celem konkursu ofert jest wyłonienie i wsparcie projektów dotyczących realizacji zadań publicznych Województwa Dolnośląskiego z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego wraz z udzieleniem dotacji na dofinansowanie ich realizacji. W ramach konkursu przewiduje się dofinansowanie siedmiu następujących rodzajów zadań: Festiwale sztuki, Edukacja kulturalna dzieci i młodzieży, Tradycyjne dziedzictwo kulturowe, Inicjatywa artystyczna, Dialog kulturowy, Wydawnictwa oraz Projekty interdyscyplinarne. Konkurs organizowany jest w dwóch edycjach, a łączna pula środków publicznych przewidzianych na realizację zwycięskich projektów wynosi rocznie około 1 500 000 zł.

Dodatkowo corocznie samorząd województwa dolnośląskiego daje możliwość otrzymania dotacji na realizację zadania publicznego w sferze kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego z pominięciem otwartego konkursu ofert. Ofertę realizacji zadania publicznego złożyć mogą podmioty/ organizacje na podstawie artykułu 19 a (ust. od 1 do 6) ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Wysokość dofinansowania lub finansowania zadania publicznego nie może jednorazowo przekroczyć kwoty 10 000 zł, a zadanie publiczne ma być realizowane w okresie nie dłuższym niż 90 dni. Łączna kwota środków finansowych przekazanych przez organ wykonawczy jednostki samorządu terytorialnego tej samej organizacji pozarządowej lub temu samemu podmiotowi wymienionemu w art. 3 ust. 3, w trybie określonym w ust. 1, w danym roku kalendarzowym, nie może przekroczyć kwoty 20 000 zł.

Środki powiatu trzebnickiego - udzielane są zgodnie z uchwałą nr XIII/113/2012 Rady Powiatu Trzebnickiego z dnia 27 czerwca 2012 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze Powiatu Trzebnickiego.

- **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. 2016 poz. 446) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała, podjęta przez radę gminy.

Dotacje gminy Prusice - gmina udziela dotacji zgodnie z uchwałą nr LXXIX/521/14 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 4 września 2014 r. w sprawie zmiany uchwały Nr LIX/416/10 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 22 marca 2010 r. w sprawie ustalenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru

zabytków, położonych na terenie Gminy Prusice. Wnioski o dotacje należy składać do dnia 15 kwietnia począwszy od 1 stycznia każdego roku kalendarzowego z zastrzeżeniem wniosków o dotacje na wykonanie prac poprzedzających wykonanie robót budowlanych, dla których wnioski można składać w dwóch terminach tj. do dnia 15 kwietnia oraz 15 sierpnia każdego roku.

- **Fundusz Termomodernizacji i Remontów**

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły - wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

- **Program Dom Kultury+**

Organizatorem Programu Dom Kultury+ jest Narodowe Centrum Kultury, który realizowany jest zgodnie z założeniami Paktu dla Kultury. Celem strategicznym Programu Narodowego Centrum Kultury Kultura - Interwencje jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura - Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

- **Bardzo Młoda Kultura. Wieloletni program wspierania edukacji kulturowej**

Celem wieloletniego programu realizowanego w ramach Paktu dla Kultury przez Narodowe Centrum Kultury jest budowanie systemowych rozwiązań wzmacniających stymulowanie kreatywności i edukacji kulturowej przez 16 podmiotów wyłonionych w drodze konkursu - po jednym z każdego województwa.

Podstawowym celem Programu jest wpieranie edukacji kulturowej w Polsce. Cel ten będzie urzeczywistniany przez realizację całego szeregu zadań pośrednich. Realizacja zadania odbywa się na terenie Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2016 - 2018. O dofinansowanie w ramach programu mogą się ubiegać samorządowe instytucje kultury**.** Przy realizacji zadania wskazane jest nawiązanie współpracy poprzez zawarcie porozumienia lub utworzenie konsorcjum z następującymi podmiotami:

- kuratoriami oświaty, centrami i ośrodkami doskonalenia nauczycieli;
- publicznymi i/lub niepublicznymi instytucjami oświatowo - wychowawczymi;
- organizacjami pozarządowymi;
- instytucjami kultury;
- innymi podmiotami działającymi na polu edukacji kulturowej w województwie.

Każdy z wnioskodawców będzie mógł ubiegać się o dotację w wysokości od 300 do 900 tysięcy złotych na trzyletni okres realizacji programu, a także wsparcie organizacyjne i merytoryczne od powołanego przez NCK zespołu zajmującego się obsługą programu. W ramach

programu odbywać się będą doroczne spotkania wszystkich beneficjentów, w trakcie których będą się dzielić doświadczeniami i poszukiwać wspólnie rozwiązań.

9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

- **Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2017**

  Programy na 2017 r. w ramach dziedzictwa kulturowego:
  - Kolekcje muzealne,
  - Wspieranie działań muzealnych,
  - Kultura ludowa i tradycyjna,
  - Ochrona zabytków,
  - Ochrona zabytków archeologicznych,
  - Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą,
  - Miejsca Pamięci Narodowej za Granicą,
  - Badanie polskich strat wojennych.

- **Program „Infrastruktura kultury"**

  Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

- **Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badanie archeologiczne**

  Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego udziela dotacji na badania archeologiczne zgodnie z przyjętym Rozporządzeniem z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

  Rozporządzenie określa warunki i tryb udzielania oraz rozliczania dotacji na:

  1) badania archeologiczne prowadzone ze względu na planowane albo realizowane:

  a) roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,

  b) roboty ziemne lub zmianę charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co może doprowadzić do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego.

  2) wykonanie dokumentacji badań archeologicznych, o których mowa w pkt. 1.

  Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań. Zasady udzielania określone są w art. 82a i 82b ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

9.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

- **Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014 - 2020**

Obecnie trwa przygotowanie trzech typów programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2014 - 2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia:
- obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży;
- duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej;
- wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć między innymi kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

- **Kreatywna Europa**

Kreatywna Europa to nowy program Unii Europejskiej oferujący wsparcie finansowe dla sektorów audiowizualnych, kultury i kreatywnych. Program ten będzie realizowany w latach 2014 - 2020 i będzie zawierał trzy komponenty: MEDIA, KULTURA i część międzysektorową z nowym instrumentem finansowym od 2016 r. Nowe priorytety, które pojawiają się w Kreatywnej Europie wynikają z analizy obecnej sytuacji sektorów kultury w Europie i problemów, jakie napotykają europejscy artyści. Są to przede wszystkim: budowanie kompetencji sektorów kultury i kreatywnych do skutecznego działania na poziomie ponadnarodowym oraz strategiczne budowanie i rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł i zwiększanie dostępu do kultury.

Komponent Kultura jest częścią programu Kreatywna Europa skierowaną do instytucji, organizacji i innych podmiotów działających w sektorach kultury i kreatywnych. Jego celem jest promocja europejskiej kultury i sztuki, zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich, budowanie współpracy kulturalnej na poziomie ponadnarodowym, rozwijanie europejskiej publiczności oraz dostosowywanie sektorów kultury i kreatywnych do technologii cyfrowych i wdrażania innowacji.

- **Program Europa dla Obywateli 2014 - 2020**

Kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich" działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego jest celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli jej państw członkowskich.

Celami ogólnymi programu są:
- rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy;
- rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli;
- pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy.

Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy:
- gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości;

- wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego;
- przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii;
- zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów, umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi" a nowymi członkami UE.

Program składa się z dwóch obszarów tematycznych: Pamięć i Obywatelstwo europejskie oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie, które są uzupełnione przez działanie horyzontalne nazwane „waloryzacją", sprowadzające się do analizy, rozpowszechniania i wykorzystania wyników projektów dofinansowanych z Programu „Europa dla Obywateli". Minimalna kwota dofinansowania projektu to 60 000 euro, maksymalna 600 000 euro. Wsparcie finansowe Unii nie może przekroczyć 70% całkowitego budżetu. Wnioski mogą składać organizacje badające europejską politykę publiczną (ośrodki analityczne) lub organizacje społeczeństwa obywatelskiego, które przez swoje stałe i regularnie prowadzone działania wnoszą konkretny wkład w realizację celów programu Europa dla Obywateli, a ponadto spełniają wszystkie następujące wymagania:
- posiadają osobowość prawną co najmniej od czterech lat,
- działają na poziomie europejskim,
- nie są nastawione na zysk,
- mają siedzibę w jednym z krajów członkowskich UE, krajach EFTA i innych, jeśli podpisały one w 2014 r. protokół ustaleń z Komisją Europejską.\

- **Program operacyjny infrastruktura i środowisko 2014 - 2020**

Program Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020 to największy program finansowany z Funduszy Europejskich nie tylko w Polsce, ale i Unii Europejskiej. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne oraz ochrona zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet programu wynosi ponad 27,4 mld euro z Funduszy Europejskich (FE), czyli ok. 115 mld zł.

Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego - alokacja z FE 467,3 mln euro: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

- **Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020**

Projekt programu operacyjnego Polska Cyfrowa przygotowały Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji oraz Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Program został przyjęty przez rząd 8 stycznia 2014 r., 5 grudnia 2014 r. przez Komisję Europejską. Orientacyjna kwota przewidziana na nabory w 2015 r. to blisko 2,6 mld zł. Celem programu jest wykorzystanie potencjału cyfrowego do poprawy jakości życia. Ministerstwo Administracji i wychodzi z założenia, że pełne wykorzystanie potencjału nowoczesnych technologii wymaga nie tylko budowy infrastruktury i usług, ale także wspierania kompetencji cyfrowych Polaków.

W ramach programu planuje się realizację czterech osi priorytetowych:
Oś priorytetowa I. Powszechny dostęp do szybkiego Internetu - alokacja UE - 1 020 222 652 EUR.
Cel szczegółowy 1. Wyeliminowanie terytorialnych różnic w możliwości dostępu do szerokopasmowego Internetu o wysokich przepustowościach.
Oś priorytetowa II. E - Administracja i otwarty rząd - alokacja UE 949 604 018 EUR.
Cel szczegółowy 2. Wysoka dostępność i jakość e - usług publicznych.
Cel szczegółowy 3.Cyfryzacja procesów back - office w administracji rządowej.
Cel szczegółowy 4. Cyfrowa dostępność i użyteczność informacji sektora publicznego.
Oś priorytetowa III. Cyfrowa aktywizacja społeczeństwa - alokacja UE 145 000 000 EUR.
Cel szczegółowy 5. Zwiększenie stopnia oraz poprawa umiejętności korzystania z Internetu, w tym e-usług publicznych.

Cel szczegółowy 6. Pobudzanie potencjału uzdolnionych programistów dla zwiększenia zastosowania rozwiązań cyfrowych w gospodarce i administracji.
Oś priorytetowa IV. Pomoc techniczna - alokacja UE 57 668 000 EUR.
Cel szczegółowy 7. Wsparcie procesu zarządzania i wdrażania programu.
Cel szczegółowy 8 Informacja, promocja i doradztwo.

- **Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG)**

W latach 2009 - 2014 działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego otrzymały wsparcie w wysokości około 60 000 000 euro w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego dzięki Mechanizmowi Norweskiemu oraz Europejskiemu Obszarowi Gospodarczemu przez priorytet dotyczący promowania różnorodności kulturowej i artystycznej. Z udostępnionych przez Punkt Informacyjny Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju nt. funduszy norweskich i EOG wynika, że kolejne środki w ramach tego funduszu będą dostępne na podobnych - do istniejących - zasadach i priorytetach wsparcia.

- **Regionalny program operacyjny województwa dolnośląskiego 2014 - 2020**

W projekcie Regionalnego programu operacyjnego województwa dolnośląskiego 2014 - 2020 zapisano między innymi, że w ramach 4 osi priorytetowej - Środowisko i zasoby, na którą przeznaczono 180 000 000 euro, przewidziano między innymi priorytet inwestycyjny nr 4.3. Dziedzictwo kulturowe. Dotyczy działań w zakresie zachowania, ochrony, promowania i rozwoju dziedzictwa naturalnego i kulturowego, na których realizację przewidziano kwotę 8 750 000 euro. Oczekiwanym rezultatem ma być zwiększenie atrakcyjności województwa dla jego mieszkańców i turystów, przy jednoczesnej ochronie istniejących zasobów dziedzictwa kulturowego.

Kolejnym priorytetem, w którym RPO WD 2014 - 2020 przewiduje finansowanie inwestycji związanych z zabytkami jest szósta Oś priorytetowa - Infrastruktura spójności społecznej, na którą przewidziano kwotę 158 000 000 euro, a w jego ramach priorytet inwestycyjny nr 6.3, pt. Rewitalizacja zdegradowanych obszarów, na który przewidziano kwotę 43 000 750 euro. Jako cel szczegółowy tego działania przewidziano wzmocnienie zdolności do rozwoju zdegradowanych społeczne, gospodarczo i fizycznie obszarów miejskich i wiejskich. Oczekiwanym rezultatem jest zahamowanie degradacji obszarów miejskich i wiejskich. Niezbędne są tu inwestycje w infrastrukturę, która będzie przede wszystkim służyć poprawie warunków życia ubogich społeczności zamieszkujących wymienione obszary. Działania rewitalizacyjne przyczynią się do włączenia społeczności zamieszkujących obszary peryferyjne i zdegradowane dzięki kompleksowej rewitalizacji postrzeganej w wymiarze społecznym, gospodarczym i przestrzennym zdegradowanych obszarów miejskich i wiejskich. Przyczyni się do ograniczenia ryzyka ubóstwa i wykluczenia społecznego. Wsparcie zostanie ukierunkowane na poprawę jakości życia mieszkańców oraz ożywienie gospodarcze i społeczne zdegradowanych obszarów, na których doszło do kumulacji negatywnych zjawisk społeczno - gospodarczych, środowiskowych i przestrzennych. Działania rewitalizacji infrastrukturalnej muszą służyć rozwiązywaniu zdiagnozowanych problemów społecznych i podporządkowane będą działaniom finansowanym z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS). Kompleksowe działania w tym zakresie obejmą remont, modernizację i adaptację istniejących budynków do funkcji społecznych, kulturalnych i edukacyjnych, odnowę zasobów mieszkaniowych (części wspólne budynków), zagospodarowanie przestrzeni publicznych, obejmując też sferę bezpieczeństwa mieszkańców (monitoring miejski) lub dostosowanie przestrzeni do potrzeb osób niepełnosprawnych, a także inwestycje w tzw. drogi lokalne, możliwie jedynie, gdy będą one stanowiły element szerszej koncepcji związanej z rewitalizacją. Wsparcie będzie udzielane na podstawie kompleksowego Programu rewitalizacji lub innych dokumentów obejmujących kwestie rewitalizacji w wymiarze społecznym, fizycznym, gospodarczym i przestrzennym. Punktem wyjścia do opracowania takiego Programu jest nasilenie problemów społecznych na danym terytorium powiązane z dewastacją/degradacją przestrzeni. Finansowanie infrastruktury w przedsięwzięciach rewitalizacyjnych musi stanowić element uzupełniający dla realizacji celów społecznych finansowanych z EFS i być uzasadnione brakiem możliwości osiągnięcia założonych w Programie rewitalizacji rezultatów społecznych bez realizacji

wskazanych działań inwestycyjnych. Priorytet inwestycyjny może zostać objęty zasadami pomocy publicznej.

- **Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r.**

Głównym celem ustawy jest zapewnienie skuteczności i powszechnego charakteru działań rewitalizacyjnych, a także ich kompleksowości i wprowadzenia mechanizmów koordynacji, co pozwoli na wyprowadzenie obszarów zdegradowanych ze stanu kryzysowego. Zadaniem ustawy jest stworzenie skutecznych narzędzi, które pozwolą na sprawniejsze wyprowadzanie zdegradowanych obszarów ze stanu kryzysowego. Ustawa określa programowanie, koordynację i tworzenie warunków do realizacji procesu rewitalizacji przez jej interesariuszy jako fakultatywne zadanie własne gminy. Głównymi adresatami ustawy są organy samorządu terytorialnego oraz mieszkańcy gmin, na terenie których znajdują się obszary zdegradowane i w których prowadzone będą działania rewitalizacyjne.

Obecnie ważnym źródłem finansowania działań rewitalizacji, pokrywającym się z pierwszym okresem obowiązywania ustawy, będą środki europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych (głównie EFS, EFRR oraz dodatkowo środki FS). Umowa Partnerstwa, czyli główny dokument ustanawiający ramy wdrażania środków unijnych w perspektywie budżetowej 2014 - 2020, wskazuje „miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji" jako jeden z pięciu tzw. obszarów strategicznej interwencji. Zgodnie z dokonanymi szacunkami, na działania rewitalizacyjne w ramach wybranych priorytetów inwestycyjnych przeznaczona zostanie co najmniej równowartość 25 mld zł. Środki te będą głównie dotyczyć regionalnych programów operacyjnych (RPO). Do tej kwoty należy także doliczyć wkład własny beneficjentów.

10. Realizacja i finansowanie przez gminę Prusice zadań z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Prusice;

2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy Prusice.

Gmina Prusice jest właścicielem (posiada tytuł prawny) 12 obiektów zabytkowych, ujętych w gminnej ewidencji zabytków, w tym 1 wpisany do rejestru zabytków. Wykaz został przedstawiony w tabeli poniżej (Tabela nr 11). W miarę możliwości gmina zobowiązuje się do sprawowania opieki nad tymi obiektami, poprzez utrzymywanie ich w dobrym stanie technicznym, finansowania i przeprowadzania remontów oraz bieżących konserwacji. Gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobytów.

Tabela nr 11. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, których gmina Prusice jest właścicielem

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	NUMER DZIAŁKI	FORMA WŁASNOŚCI
1	Borów	Szkoła podstawowa	nr 8	dz. nr 79/5	WSPÓŁWŁASNOŚĆ GMINY
2	Budzicz	Szkoła, ob. dom	nr 10	dz. nr 69/4	WSPÓŁWŁASNOŚĆ

		mieszkalny			GMINY
3	Górowo	Pałac	nr 47	dz. nr 393/1	WŁASNOŚĆ GMINY
4	Jagoszyce	Park dworski		dz. nr 136	WŁASNOŚĆ GMINY
5	Kaszyce Wielkie	Dom Ludowy, ob. budynek mieszkalny	nr 13	dz. nr 93/2, 94/2, 94/3	WSPÓŁWŁASNOŚĆ GMINY
6	Kopaszyn	Furta	obok magazynu	dz. nr 66	WŁASNOŚĆ GMINY
7	Pietrowice Małe	Park dworski		dz. nr 182	WŁASNOŚĆ GMINY
8	Prusice	Szkoła	ul. Czerwonego Krzyża 11	dz. nr 127/22	WSPÓŁWŁASNOŚĆ GMINY
9	Prusice	Ratusz	ul. Rynek 1	dz. nr 135/15	WŁASNOŚĆ GMINY
10	Prusice	Dom mieszkalny, ob. Ośrodek Zdrowia	ul. Żmigrodzka 22	dz. nr 18/2	WŁASNOŚĆ GMINY
11	Prusice	Internat ZSG, ob. Dzień Pobytu Dziennego	ul. Żmigrodzka 39	dz. nr 149/17	WŁASNOŚĆ GMINY
12	Strupina	Dom mieszkalny, ob. biblioteka i klub	ul. Rynek 15	dz. nr 47/2	WŁASNOŚĆ GMINY

Gmina Prusice co roku z budżetu udziela dotacji zgodnie z uchwałą nr LXXIX/521/14 Rady Miasta i Gminy Prusice z dnia 4 września 2014 r. w sprawie ustalenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na terenie gminy Prusice.

Jednym z celów władzy gminy Prusice na czele z Burmistrzem Miasta i Gminy Prusice jest ochrona zabytków na terenie gminy Prusice. W związku z tym Parafie za pośrednictwem pracowników Urzędu Miasta i Gminy w Prusicach każdego roku składają wnioski o dotacje na zabytki do Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz do Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego - Wydziału Kultury. Parafie także są wspierane przez Gminę z budżetu samorządu prusickiego w drodze konkursów na dotacje konserwatorskie.

W 2015 r. Parafia Rzymskokatolicka pw. Św. Michała Archanioła we Wszemirowie pozyskała środki w ramach dotacji konserwatorskich z Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego na realizację zadania Remont dachów oraz fumigacja kościoła pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Pawłowie Trzebnickim w wysokości 33 tys. zł. Natomiast z Gminy Prusice przyznano dotację w kwocie 73 961,90 zł.

W ostatnich latach gmina przeznaczyła na dotacje celowe z budżetu na finansowanie lub dofinansowanie prac remontowych i konserwatorskich obiektów zabytkowych przekazane jednostkom niezaliczanym do sektora finansów publicznych: 641 tys. zł:
- 2012 r. - 80 000 zł,
- 2013 r. - 137 000 zł,
- 2014 r. - 320 000 zł,
- 2015 r. - 104 000 zł.

Wraz z innymi zadaniami, które zostały wymienione na Tabelach nr 8, 9 i 10, gmina będzie kontynuowana wiele innych zadań z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami. Pod koniec stycznia 2016 r. Parafia Rzymskokatolicka pw. Św. Michała Archanioła we Wszemirowie złożyła do Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego w ramach konkursu na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach w roku 2016 wniosek na „Remont dachu kościoła pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Pawłowie Trzebnickim - etap II remont kopuły”.

W ramach zadania zostanie wykonana wymiana pokrycia dachowego na łupek kamienny. Wniosek został przygotowany przez zespół pracowników Urzędu Miasta i Gminy w Prusicach wspólnie z Parafią i ks. Proboszczem Zdzisławem Tokarskim. Parafia pozyskała w tym roku dofinansowanie z dwóch źródeł: w kwocie 200 tys. zł z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz 60 tys. zł z Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego. Planowany jest kolejny etap prac, pn. „Prusice kościół pw. św. Józefa Oblubieńca (1911 r.) remont dachu etap III - kontynuacja".

Gmina planuje wspierać finansowo prace konserwatorskie i remonty zabytków również w latach obowiązywania Gminnego programu opieki nad zabytkami. Zaleca się, aby finansowe wsparcie gminy w latach 2017 - 2020 przy zadaniach z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, w miarę możliwości, z każdym kolejnym rokiem systematycznie wzrastało do pewnego, stałego poziomu finansowania (np. procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie). Pozwoli to potencjalnym beneficjentom na zaplanowanie inwestycji w perspektywie kilkuletniej (np. gdy w ciągu jednego roku nie jest możliwe zakończenie prac). Kolejnym rozwiązaniem polepszającym stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie gminy w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego. Takie działania z pewnością podniosłoby poziom życia mieszkańców oraz atrakcyjność turystyczną gminy Prusice.

Zadania Gminnego programu opieki nad zabytkami mogą też być realizowane przez instytucje kultury podległe gminie lub funkcjonujące na jej terenie (np. regionalne izby tradycji, domy kultury, biblioteki) w ramach działalności bieżącej. Ponadto (w zakresie ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie) gmina może wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia, parafie).

11. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach;
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym;
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane;
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska;
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody;
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej;
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie;
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach;
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach;
13. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej;
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem;
15. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków;
16. Materiały udostępnione przez Urząd Miasta i Gminy w Prusicach;
17. Materiały konserwatorskie udostępnione w siedzibie WKZ o. Wrocław;
18. www.prusice.pl/urzad-gminy.html;
19. http://www.labiryntarium.pl/index.php/dlnslaskwsch/powiat-trzebnicki/933-prusice.html;
20. Niedźwiedzka - Fiipiak, Przemiany przestrzenne małego miasta na przykładzie Prusic, (w:) Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego nr 10, Sosnowiec 2008; http://krajobraz.kulturowy.us.edu.pl/publikacje.artykuly/zarzadzanie/niedzwiecka.pdf
21. Zespoły ludowe, raport z badań, fundacja Ważka, 2015;
22. www.nid.pl;
23. www.nimoz.pl;
24. www.stat.gov.pl/gus;
25. www.isap.sejm.gov.pl;
26. www.wikipedia.pl.

12. Spis tabel, rysunków i zdjęć

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków w gminie Prusice;
2. Tabela nr 2. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków w gminie Prusice;
3. Tabela nr 3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków w gminie Prusice;
4. Tabela nr 4. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków na terenie gminy Prusice;
5. Tabela nr 5. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków na terenie gminy Prusice;
6. Tabela nr 6. Zabytkowe cmentarze na terenie gminy Prusice;
7. Tabela nr 7. Analiza SWOT;
8. Tabela nr 8. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I;
9. Tabela nr 9. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II;
10. Tabela nr 10. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr III;
11. Tabela nr 11. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, których gmina Prusice jest właścicielem;

12. Rys. nr 1. Prusice, F.B. Wernher Topografia Śląska, 1744 - 1768, źródło: http://kociegory.com/2013/03/gmina-prusice/;
13. Rys. 2. Strupina, F.B. Wernher Topografia Śląska, 1744 - 1768, źródło: http://www.dokumentyslaska.pl/werner/litera_s/strupina.html;
14. Zdjęcie nr 1. Pałac w Brzeźnie;
15. Zdjęcie nr 2. Dwór w Krościnie Małej;
16. Zdjęcie nr 3. Dwór w Raszowicach;
17. Zdjęcie nr 4. Pałac w Ligocie Strupińskiej;
18. Zdjęcie nr 5. Pałac w Piotrkowicach;
19. Zdjęcie nr 6. Pałac w Górowie;
20. Zdjęcie nr 7. Ratusz w Prusicach;
21. Zdjęcie nr 8. Budynek Ośrodka Zdrowia w Prusicach, ul. Żmigrodzka 22;
22. Zdjęcie nr 9. Szpital Miejski, ob. budynek Przedszkola „Calineczka" w Prusicach, ul. Żmigrodzka 39;
23. Zdjęcie nr 10. Kościół parafialny pw. św. Jakuba Apostoła w Prusicach;
24. Zdjęcie nr 11. Kościół pomocniczy św. Józefa Oblubieńca w Prusicach, ul. Powstańców Śląskich 8;
25. Zdjęcie nr 12. Kościół pw. Niepokalanego Serca Najświętszej Marii Panny w Strupinie;
26. Zdjęcie nr 13. Kościół pw. św. Piotra i Pawła w Pawłowie Trzebnickim;
27. Zdjęcie nr 14. Kościół pw. św. Michała Archanioła we Wszemirowie;
28. Zdjęcie nr 15. Kaplica mszalna pw. MB Królowej Polski, Kaszyce Wielkie nr 28;
29. Zdjęcie nr 16. Kaplica cmentarna w Prusicach, ul. Żmigrodzka;
30. Zdjęcie nr 17. Budynek stacyjny, Skokowa;
31. Zdjęcie nr 18. Wieża ciśnień, Skokowa.